

Наукові праці

Видається з грудня 2001 року

Науково-методичний журнал

Серія

«ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ»

Випуск 182, 2012

Том 194

Постановою Президії ВАК України від 22.12.2010 року № 1-05/8 цей журнал включено до переліку наукових фахових видань з державного управління, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук

(Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 2)

Засновник видання –
Національний університет
«Києво-Могилянська академія».
Видання засноване у 2001 р.
Свідоцтво КВ № 5817
від 30.01.2002 р.

Перереєстрація:
Засновник видання –
Миколаївський державний
гуманітарний університет
ім. Петра Могили
Свідоцтво КВ № 9506
від 14.01.2005 р.

Перереєстрація:
Засновник видання –
Чорноморський державний
університет ім. Петра Могили
Свідоцтво КВ № 15281-3853ПР
від 10.04.2009 р.

Рекомендовано до друку
рішенням вченої ради
Чорноморського державного
університету ім. Петра Могили
(протокол № 2 від 11.10.2012 р.)

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА РАДА:

Клименко Л. П.	голова редакційно-видавничої ради, головний редактор, доктор технічних наук, професор, ректор ЧДУ імені Петра Могили
Багмет М. О.	голова редколегії серії «Політологія», доктор історичних наук, професор
Горлачук В. В.	голова редколегії серії «Економіка», доктор економічних наук, професор
Грабак Н. Х.	голова редколегії серії «Екологія», доктор сільськогосподарських наук, професор, старший науковий співробітник
Матвєєва Н. П.	голова редколегії серії «Філологія. Мовознавство», доктор філологічних наук, професор
Клименко Л. П.	голова редколегії серії «Техногенна безпека», доктор технічних наук, професор
Пронкевич О. В.	голова редколегії серії «Філологія. Літературознавство», доктор філологічних наук, професор
Тригуб П. М.	голова редколегії серії «Історія», доктор історичних наук, професор, академік УАІН
Фісун М. Т.	голова редколегії серії «Комп'ютерні технології», доктор технічних наук, професор, старший науковий співробітник, дійсний член УАІН
Андрєєв В. І.	відповідальний секретар, кандидат технічних наук, в.о. доцента

Н 34

Наукові праці : науково-методичний журнал. – Вип. 182. Т. 194. Державне управління. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – 132 с.

Матеріали, включені до фахового збірника, можуть становити інтерес як для науковців, так і для практиків, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, які готують фахівців за спеціальностями в галузі знань «Державне управління». Йдеться про досвід щодо вирішення проблем державотворення, без чого неможливо сьогодні плідно здійснювати реформи в Україні. Всі випуски збірника розкривають актуальні питання історії, теорії, механізмів державного управління, державної служби, місцевого самоврядування.

НАЦІОНАЛЬНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Клименко Леонід Павлович – д.т.н., проф., Заслужений діяч науки і техніки, голова редакційної колегії серії; **Ємельянов Володимир Михайлович** – к.т.н., доцент, державний службовець I рангу – заступник голови редакційної колегії серії; **Козлова Людмила Василівна** – к.держ.упр., ст. викладач, відповідальний секретар редакційної колегії серії; **Антонова (Пельтек) Людмила Володимирівна** – д.держ.упр., проф.; **Багмет Михайло Олександрович** – д.і.н., проф., академік Української академії політичних наук, Заслужений діяч науки і техніки; **Кальниш Юрій Григорович** – д.держ.упр., старший науковий співробітник; **Ліповська Наталія Анатоліївна** – д.держ.упр., проф.; **Лопушинський Іван Петрович** – д.держ.упр., проф.; **Наумкіна Світлана Михайлівна** – д.політ.н., проф.; **Побочій Іван Андрійович** – д.політ.н., проф.; **Серьогін Сергій Михайлович** – д.держ.упр., проф., Заслужений діяч науки і техніки України; **Толкованов В'ячеслав Вікторович** – к.ю.н., доктор публічного права (Франція); **Тригуб Олександр Петрович** – д.і.н., проф.; **Хаджирадєва Світлана Костянтинівна** – д.держ.упр., проф.; **Чемшит Олександр Олександрович** – д.політ.н., проф.; **Шамрай Василь Олександрович** – д.держ.упр., проф.; **Шаптала Олександр Сергійович** – д.держ.упр., проф.; **Шевчук Олександр Володимирович** – д.політ.н., проф.

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Клименко Леонід Павлович – д.т.н., проф., Заслужений діяч науки і техніки; **Бакуменко Валерій Данилович** – д.держ.упр., проф.; **Беккер Роман** – д.політ.н., проф.; **Валляс Тадеуш** – д.політ.н., проф.; **Вальценбах Гюнтер** – доктор наук, доцент; **Даций Олександр Іванович** – д.е.н., проф., Заслужений працівник освіти України; **Ємельянов Володимир Михайлович** – к.т.н., доцент, державний службовець I рангу; **Здиб Маріан** – д.держ.упр., проф.; **Корецький Микола Христофорович** – д.держ.упр., проф.; **Пісьмаченко Людмила Миколаївна** – д.держ.упр., проф.; **Плеханов Дмитро Олександрович** – д.держ.упр., в.о. проф.; **Сорока Світлана Вікторівна** – к.політ.н., докторант; **Стельмах Анджей** – д.політ.н., проф.; **Толкованов В'ячеслав Вікторович** – к.ю.н., доктор публічного права (Франція); **Франц Мачей** – д.і.н., проф.; **Харріс Стівен** – доктор наук, проф.; **Бонусяк Владімір** – доктор з історії, проф.; **Козлова Людмила Василівна** – к.держ.упр.

Статті друкуються в авторській редакції

ISSN 1609-7742

© Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, 2012

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

54003, м. Миколаїв,
вул. 68 Десантників, 10
Тел.: (0512) 76-55-99, 76-55-81,
факс: 50-00-69, 50-03-33,
E-mail: avi@chdu.edu.ua

ЗМІСТ

Розділ 1. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	8
<i>Маматова Т. В., Маліков С. В., Тертишина О. А., Катерняк І. Б.</i> Здобутки та перспективи Е-платформи «Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні	9
<i>Вишиванюк М. В.</i> Обґрунтування пріоритетності соціальної спрямованості розвитку регіону як основи сталого розвитку	15
<i>Лопушинський І. П.</i> Державна мовна політика в Україні: сучасні реалії та перспективи.....	20
<i>Ключевський В. І.</i> Механізми здійснення електронного документообігу в організації діяльності місцевих органів виконавчої влади	26
<i>Болюбаш Н. М.</i> Формування професійної компетентності державних службовців у вищих навчальних закладах	31
<i>Парамонов Є. Ю.</i> Актуальні питання захисту прав дитини в Україні.....	36
<i>Нестеров Д. Ю.</i> Особливості реалізації регуляторної політики держави в пенсійному страхуванні.....	41
<i>Биркович Т. І.</i> Особливості формування сучасної зовнішньої енергетичної політики країн ЄС та України	46
<i>Борецька Н. О.</i> Форми та методи державного регулювання сфери вищої освіти	51
<i>Ніколаєв О. Д.</i> Роль держави у розвитку фізичної культури і спорту.....	55
<i>Євтушенко О. Н., Громадська Н. А.</i> Соціальна стратифікація в умовах глобалізації сучасного світу	60
Розділ 2. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	65
<i>Сиченко О. О.</i> Проблеми формування державної концепції соціально відповідального бізнесу.....	66
<i>Аннілогова Ж. Д.</i> Стратегії інноваційного розвитку підприємства на основі збалансованої системи показників	70
<i>Борисенко О. П.</i> Інформаційне забезпечення спеціальних механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності	75
<i>Герасименко І. С.</i> Організаційно-правове забезпечення державної політики зростання інвестиційного потенціалу регіонів України	81
<i>Величко Л. А.</i> Формування соціальної структури суспільства у країнах із розвинутою ринковою економікою та в Україні.....	85
<i>Холоднюк З. В.</i> Методологічні підходи до формування соціально-економічної політики держави в управлінні регіоном	89
<i>Двигун С. М.</i> Уніфікація механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності з вимогами СОТ	93
<i>Литвин Ю. О.</i> Національна агропродовольча система як об'єкт регулювання	97
<i>Добрунов С. С.</i> Підвищення конкурентоспроможності як напрямок національної інноваційно-промислової політики	102
<i>Зубрицька Н. Б.</i> Організаційні механізми регулювання банківської системи України	108
<i>Клименко А. В.</i> Створення системи інститутів та інструментів розв'язання житлової проблеми на ринкових засадах	113

<i>Гребельников В. А.</i> Система міського пасажирського транспорту як об'єкт управління.....	118
<i>Сірий Ю. М.</i> Регулювання державою здійснення корпоративних послуг	123
<i>Волчецький Р. В.</i> Роль туристичних інформаційних центрів у сучасній індустрії туризму.....	126
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	129

СОДЕРЖАНИЕ

Раздел 1. СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ И МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ.....	8
<i>Маматова Т. В., Маликов С. В., Тертышная Е. А., Катерняк И. Б.</i> Достижения и перспективы Е-платформы «Сообщества практиков: инновации в местном самоуправлении»	9
<i>Вышиванюк М. В.</i> Обоснование приоритетности социальной направленности развития регионов как основы устойчивого развития	15
<i>Лопушинский И. П.</i> Государственная языковая политика в Украине: современные реалии и перспективы	20
<i>Ключевский В. И.</i> Механизмы осуществления электронного документооборота в организации деятельности местных органов исполнительной власти	26
<i>Болюбаи Н. Н.</i> Формирование профессиональной компетентности государственных служащих	31
<i>Парамонов Е. Ю.</i> Актуальные вопросы защиты прав ребенка в Украине	36
<i>Нестеров Д. Ю.</i> Особенности реализации регуляторной политики государства в пенсионном страховании	41
<i>Биркович Т. И.</i> Особенности формирования современной внешней энергетической политики ЕС и Украины	46
<i>Борецкая Н. О.</i> Формы и методы государственного регулирования сферы высшего образования	51
<i>Николаев О. Д.</i> Роль государства в развитии физической культуры и спорта	55
<i>Евтушенко А. Н., Громадская Н. А.</i> Социальная стратификация в условиях глобализации современного мира	60
Раздел 2. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ.....	65
<i>Сиченко О. А.</i> Проблемы формирования государственной концепции социально-ответственного бизнеса	66
<i>Анпилогова Ж. Д.</i> Стратегии инновационного развития предприятия на основе сбалансированной системы показателей	70
<i>Борисенко О. П.</i> Информационное обеспечение специальных механизмов государственного регулирования внешнеэкономической деятельности	75
<i>Герасименко И. С.</i> Организационно-правовое обеспечение государственной политики роста инвестиционного потенциала регионов Украины.....	81
<i>Величко Л. А.</i> Формирование социальной структуры общества в странах с развитой рыночной экономикой.....	85
<i>Холоднюк З. В.</i> Методологические подходы к формированию социально-экономической политики государства в управлении регионом.....	89
<i>Двигун С. М.</i> Унификация механизмов регулирования внешнеэкономической деятельности с требованиями ВТО	93
<i>Литвин Ю. А.</i> Национальная агропродовольственная система как объект регулирования	97
<i>Добрунов С. С.</i> Повышение конкурентоспособности как направление национальной инновационно-промышленной политики	102
<i>Зубрицкая Н. Б.</i> Организационные механизмы регулирования банковской системы Украины	108

Клименко А. В. Создание системы институтов и инструментов решения жилищной проблемы в рыночных условиях	113
Грабельников В. А. Система городского пассажирского транспорта как объект управления	118
Сирый Ю. Н. Регулирование государством реализации корпоративных услуг	123
Волчецкий Р. В. Роль туристических информационных центров в современной индустрии туризма	126
СВЕДЕНИЯ ПРО АВТОРОВ	129

CONTENT

Section 1. THE MODERN PROBLEMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE	8
<i>Mamatova T., Malikov S., Tertyshna O., Katernyak I.</i> E-platform «Communities of practice: Innovations in local governance» achievements and prospective	9
<i>Vishivaniuk M.</i> The estimation of the priorities of social services regions	15
<i>Lopushynskiy I.</i> State language police in Ukraine modern realities and perspectives	20
<i>Klutsevsky V.</i> The mechanisms of realization of electronic circulation of documents in the organization of activity of local bodies of executive authority.....	26
<i>Bolubash N.</i> Formation of professional competence of the civil servants	31
<i>Paramonov E.</i> The actual questions of child's rights protection in Ukraine.....	36
<i>Nesterov D.</i> Particularities of realization of the commonwealth's regulatory policy in pensionary assurance.....	41
<i>Birkovich T.</i> The peculiarities and principles of formation of modern foreign energy policy in EU and in Ukraine	46
<i>Boretskaya N.</i> Form of the state regulation of higher education's functioning	51
<i>Nikolaev O.</i> The role of government in the development of physical culture and sports	55
<i>Evtushenko O., Gromadskaya N.</i> The concept of global social stratification	60
Section 2. PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS OF DEVELOPE OF MODERN SYSTEM OF MARKET RELATIONS IN UKRAINE.....	65
<i>Sychenko O.</i> The problem of the forming of the socially responsible business' concept	66
<i>Anpilogova J.</i> The strategy of innovative development based on balanced scorecard	70
<i>Borysenko O.</i> Information Support of Special Mechanisms in State Regulation of Foreign Economic Activity	75
<i>Gerasimenko I.</i> The regional and national regulation of the investing part of regional policy.....	81
<i>Velichko L.</i> Forming of the institutional environment in the area of social protection in the countries with market economy and in Ukraine	85
<i>Holodniuk Z.</i> the methodological approaches to socio-economic policy in the administration region.....	89
<i>Dvigun S.</i> Improved mechanisms of state control of foreign trade according to WTO	93
<i>Lytvin Y.</i> The national agricultural production's system as the object of the regulation	97
<i>Dobrunov S.</i> The improving of the competitiveness of industrial enterprises in the current market conditions	102
<i>Zubritskaya N.</i> The Government regulation of the banking system of Ukraine.....	108
<i>Klymenko A.</i> The paths of a system of institutions and instruments to house building on market principles	113
<i>Grabelnikov V.</i> The system of urban passenger transport as an object of management	118
<i>Syriy U.</i> The state regulation of corporate sector in Ukraine	123
<i>Volchetskyi R.</i> The place of tourist information centers in the modern tourism industry	126
INFORMATION ABOUT AUTHORS.....	129

Розділ I

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ Е-ПЛАТФОРМИ «СПІЛЬНОТА ПРАКТИКІВ: ІННОВАЦІЇ У МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ»

Розглянуто ключові ідеї е-платформи «Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні». Проаналізовано досвід її застосування для навчання посадових осіб місцевого самоврядування. Запропоновано перспективи розвитку е-платформи.

Ключові слова: е-навчання, місцеве самоврядування, спільнота практиків, управління знаннями, управління проектами.

Рассмотрены ключевые идеи е-платформы «Сообщества практиков: инновации в местном самоуправлении». Проанализирован опыт ее применения для обучения служащих в органах местного самоуправления. Предложены перспективы развития е-платформы.

Ключевые слова: е-обучение, местное самоуправление, сообщество практиков, управление знаниями, управление проектами.

The key-ideas of the e-platform «Communities of practice: Innovations in local governance» are considered. The experience of its implementation on local government servants training is analyzed. The e-platform's developments prospective are suggested.

Key words: e-learning, local governance, communities of practice, knowledge management, project management.

Постановка проблеми. У квітні-червні 2012 р. Державним фондом сприяння місцевому самоврядуванню в Україні спільно з Швейцарсько-українським проектом «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO) реалізовано унікальний експеримент – дистанційне навчання посадових осіб місцевого самоврядування, які планували взяти участь у Всеукраїнському конкурсі проектів та програм розвитку місцевого самоврядування 2012 року [1; 16].

Метою дистанційного навчання визначено питання набуття учасниками нових компетенцій з проектного менеджменту для вирішення проблем громади, а також формування спільноти практиків «Інновації в місцевому самоврядуванні» [3]. Учасники отримали можливість:

- систематизувати знання щодо розроблення інноваційних проектів, спрямованих на розвиток територіальних громад відповідно до регіональних стратегій розвитку в рамках Всеукраїнського конкурсу проектів і програм розвитку місцевого самоврядування;

- ознайомитися із кращими практиками розвитку місцевого самоврядування та типовими помилками при розробці та впровадженні проектів;

- засвоїти різноманітні інструменти проектного менеджменту.

Дане дистанційне навчання також має на меті започаткувати професійне спілкування між органами місцевого самоврядування з різних регіонів України за допомогою Міжрегіональної інформаційно-освітньої мережі «Ефективна держава» [9] для забезпечення системності процесів створення, аналізу, збереження та поширення інформаційних ресурсів та знань у сфері розвитку місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняних фахових виданнях галузі наук «Державне управління» висвітлення проблематики за даним напрямом поки що є обмеженим. У попередніх роботах Т. Маматової було поставлено питання щодо необхідності розгляду управління знаннями як складової професіоналізації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, а також висвітлені деякі аспекти реалізації специфічних проектів е-навчання та створення спільнот практики у сфері надання публічних послуг [7; 8]. Передумови ефективності eLearning системи з управління знаннями неодноразово презентував у своїх виступах і публікаціях І. Катерняк (наприклад, [4; 17]). Управління знаннями як сучасний напрям підвищення ефективності і результативності діяльності державних службовців

В. Рач і О. Медведєва розглядають у праці [10]. У публікаціях О. Кіреєвої питання упровадження управління знаннями вивчається в контексті державного управління інтелектуальними ресурсами суспільства [5; 6].

З огляду на це **цілями** статті є:

- розглянути ключові ідеї е-платформи «Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні»;
- проаналізувати досвід застосування е-платформи «Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні» для організації професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування;
- запропонувати перспективи розвитку е-платформи «Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні».

Виклад основного матеріалу. Фахівці визначають, що зараз відбувається «третьа хвиля» управління знаннями [18]. Під час першої увагу науковців і практиків було зосереджено на вивченні можливостей нових технологій, під час другої – на дослідженні природи знання й того, яким чином люди «знають» та навчаються. Основну увагу на третій фазі розвитку управління знаннями приділяють двом напрямам: формуванню особистісної й командної продуктивності та належному застосуванню можливостей «управління знаннями» задля досягнення стратегічних цілей організації. Особливого значення у цьому контексті набуває застосування такого інструменту управління знаннями як спільноти практики.

Спільнота практики (англ., Community of practice, CoP) – це добровільне віртуальне об'єднання професіоналів / або усіх зацікавлених задля вирішення практичних проблем. Фактично, це об'єднання практиків, залучених у спільну діяльність, спрямованих на пошук нових ідей. В останні роки спільноти практики стають все більш поширеними в публічному секторі багатьох країн (наприклад, [12-15; 19-22]).

Особливості CoP (відмінності від формальної робочої групи/підрозділу, проектною команди та неформальної мережі) [22]:

- **ціль** – розвиток спроможності учасників, створення й обмін знаннями;
- **склад** – учасники, які самі себе обрали (собі це обрали);
- **тримає разом** – пристрасть/захоплення, цілеспрямованість, ідентифікація з досвідом групи;
- **тривалість існування** – доки триватиме інтерес утримувати групу.

Яскравим прикладом спільноти практики є мережа «Communities of practice for public service» (Спільноти практики для публічних послуг) у Великій Британії [12], яку розвинуто у межах проекту IDEА Асоціацією місцевого самоврядування (Local Government Association). Реалізація проекту тривала від опанування відповідних бізнес практик (вересень 2005 р.) та проектну фазу (до квітня 2006 р.), через пілотне впровадження (вересень 2006 р.) до офіційного відкриття веб-ресурсу

(2007 р.). За рік у листопаді 2008 р. на платформі зареєструвалось понад 26 000 користувачів [15]. З 2012 ресурс увійшов до нової фази розвитку – приєднання платформи Knowledge Hub – навчально-інформаційний центр місцевого самоврядування [19].

Дуже цікавим є досвід Швейцарії у межах проекту «Rregiosuisse» [20]. Це фінансована державою національна мережа знань у сфері регіонального розвитку, яка діє з 2008 р. у рамках Нової регіональної політики Швейцарії. Дана мережа з обсягом фінансування 2 млн швейцарських франків на рік пропонує можливості для обміну знаннями та засвоєння знань, реалізує програми з різними формами навчання, наприклад, самопідготовкою (навчальний курс он-лайн «Регіональний менеджмент»), навчанням у малих групах із активною участю та доповідями експертів тощо. Також «Rregiosuisse» підтримує об'єднання суб'єктів регіонального розвитку у мережі у різні способи, зокрема, через спільноти знань та спільноти практики. На перше місце мережа ставить новітні практики реалізації проектів у галузі регіональної політики та розвитку (адреси, новини, документи для завантаження), завдяки чому існує можливість безперервно адаптувати навчально-інформаційні програми до потреб практики.

Європейський досвід вже успішно адаптується в Україні [11]. У 2010-2012 рр. за швейцарсько-українським проектом «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO у цьому напрямі було проведено значну роботу:

- навчальні та науково-комунікативні заходи з УЗ для викладачів спеціальностей галузі знань «Державне управління»;
- формування спільноти практиків з УЗ на платформі DESPRO;
- створення спеціалізованого Інтернет-порталу;
- успішні пілотні е-курси для слухачів магістратур за спеціальностями «Публічне адміністрування» та «Державна служба»;
- успішні спеціалізовані семінари та інтерактивні лекції у ЦППК для практиків державного управління і місцевого самоврядування;
- діяльність групи з підготовки навчального посібника з УЗ для державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.

Пріоритетні напрями державної політики щодо розвитку місцевого самоврядування в Україні, а також активна співпраця Державного фонду сприяння місцевому самоврядуванню в Україні з швейцарсько-українським проектом «Підтримка децентралізації в Україні» зумовили ключові ідеї створення е-платформи «Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні»:

- об'єднати практиків з місцевого самоврядування з усіх регіонів України;
- дати їм можливість обговорювати найактуальніші питання розвитку територій, залучення громад і створення ресурсних центрів;
- мати можливість бути залученим до обговорення актуальних питань розвитку територій;

– навчитись вірно ставити запитання, отримати відповідь експертів з місцевого самоврядування та проектного менеджменту, чи просто від своїх колег;

– генерувати нові ідеї для муніципальної реформи, спільно шукати рішення, щоб реалізувати їх у нових програмах з надання публічних послуг;

– принести позитивні зміни своїй громаді.

Такий підхід, а також можливості кожного з спільноти практиків бути залученим до процесів управління знаннями, став базовим для успішної реалізації Державним фондом сприяння місцевому самоврядуванню в Україні спільно з швейцарсько-українським проектом «Підтримка децентралізації в Україні» за участю науковців Національної академії державного управління при Президентові України унікального проекту е-навчання, у якому взяли участь 510 посадових осіб місцевого самоврядування, які планують готувати проекти на Всеукраїнський конкурс проектів та програм розвитку місцевого самоврядування 2012 року [1; 16].

Мета участі в дистанційному навчанні та спільноті практики – набуття нових компетенцій з проектного менеджменту до вирішення проблем громади та формування спільноти практиків «Інновації в місцевому самоврядуванні».

Завдання, які вирішував проект:

– систематизувати знання щодо розроблення проектів в рамках Всеукраїнського конкурсу проектів і програм розвитку місцевого самоврядування;

– ознайомити із кращими практиками та типовими помилками;

– надати уявлення щодо застосування інструментів проектного менеджменту;

– набути вмінь комплексного обґрунтування проекту;

– сформувати практичні навички оцінювання успішності та моніторингу реалізації проектів;

– стати початком ефективного спілкування між органами місцевого самоврядування з різних регіонів України з допомогою порталу «Ефективна держава».

Концепція е-навчання для представників ОМС була реалізована у квітні-червні 2012 року. Її складовими стали наступні позиції:

1. Цільова аудиторія: учасники – посадові особи місцевого самоврядування, які мають наміри подати проектну пропозицію на Всеукраїнський конкурс проектів та програм розвитку місцевого самоврядування 2012 року та наступних років.

2. Форма проведення навчання: нетрадиційний е-курс, а поєднання просвіти, консультування, створення спільнот практики(ів).

3. Формування активного середовища: максимальне залучення й поглинання потенційних учасників Конкурсу.

4. Гнучкий контент: щотижневе реагування на потреби замовника й учасників навчання.

5. Формування спільноти: не команда, а «спільнота практики» – експертів і тьюторів.

Основними базовими ідеями та принципами проведення даного е-навчання стали наступні питання:

1. Учасникам пропонується нетрадиційний е-курс.

2. У структурі е-курсу визначається 7 модулів е-навчання: «Стартовий модуль», 5 навчальних тем (табл. 1), «Завершальний модуль».

Таблиця 1

Основні питання та завдання за темами е-навчання

Тема	Основні питання теми	Основні види навчальної діяльності за темою
Тема 1. Пріоритети – проблеми – актуальність	Реформи та пріоритети у місцевому самоврядуванні. 17 напрямів проектів Конкурсу. Проблеми громади – як виявити, хто має вирішувати. Методологія здійснення соціально-економічного аналізу за проблемними аспектами, на вирішення яких спрямований проект (SWOT, GAP тощо). Зацікавлені сторони – різне бачення однієї проблеми	1. Ознайомитись з матеріалами за темою 1 (презентації та додаткові матеріали). 2. Форум: «Пріоритети розвитку території --> муніципальні проекти розвитку». 3. Завдання «Заінтересовані сторони». 4. Звіт із самооцінювання за темою 1
Тема 2. Інновації в місцевому самоврядуванні	Критерії інноваційності проекту Типові помилки під час визначення інноваційності проекту. Системність запропонованих трансформацій. Забезпечення нормативного закріплення запропонованих трансформаційних перетворень	1. Ознайомитись з матеріалами за темою 2 (презентації та додаткові матеріали). 2. Завдання щодо визначення системності впливів проекту. 3. Форум: «Експертна думка щодо інноваційності». 4. Звіт із самооцінювання за темою 2
Тема 3. Планування проекту (основи проектного менеджменту)	Формування плану-графіку реалізації проекту (WBS, пакети робіт, календарний графік) Визначення ресурсів Формування бюджету – як уникнути основних помилок	1. Ознайомитись з матеріалами за темою 3 (презентації та додаткові матеріали). 2. Форум-гра: «Ви експерт: знайдіть 5 помилок у проекті». Учасники оцінюють навчальний приклад структуризації й планування проекту. 3. Звіт із самооцінювання за темою 3
Тема 4. Оцінювання успішності та моніторинг реалізації проектів	Модель «Внесок – Продукт – Наслідки». Показники (індикатори) оцінювання успішності проекту (у тому числі стратегія подальшого фінансування). Моніторинг реалізації проекту	1. Ознайомитись з матеріалами за темою 4 (презентації та додаткові матеріали). 2. Розробка спільних документів Wiki: «Критерії суспільної корисності/ефективності проекту» «Показники для моніторингу реалізації проектів» 3. Звіт із самооцінювання за темою 4
Тема 5. Рішення щодо проектною пропозицій прийнято, що далі?	Основні ризики на етапах впровадження проектів – переможців Конкурсу. Подальше просування проектів, що не перемогли в цьому році	1. Ознайомитись з матеріалами за темою 4 (презентації та додаткові матеріали). 2. Форум «Альтернативні шляхи вирішення проблем розвитку громади». 4. Звіт із самооцінювання за темою 5

3. Окрім опанування е-курсу учасники запрошуються до активного спілкування на спеціально створеному «Всеукраїнському форумі спільнот практики», який уміщує:

- загальний форум е-платформи;
- тематичні форуми спільнот практиків;
- експертний форум;
- форум представників Державного фонду сприяння місцевому самоврядуванню в Україні.

4. Доданий спеціальний ресурс «Глосарій висловлювань/вражень», який заповнюють активні учасники і з якого щоденно формується «Цитата дня».

5. З метою максимізації залучення й поглинання учасників застосовуються різноманітні форми навчальної активності:

- вивчення матеріалів курсу;
- презентації та додаткові матеріали у вигляді файлів та Інтернет-посилань;
- участь у форумах: «Знайомство», форуми загального та групового обговорення за темами, посилання на складові Всеукраїнського форуму спільнот практики, «Форум побажань»;
- виконання індивідуальних завдань;
- самооцінювання проектної пропозиції за темами;
- підготовка документів Wiki.

6. Забезпечується гнучкість контенту, за рахунок:

6.1. Розробки на початковому етапі базової навчальної програми.

6.2. Розробки системи оцінювання: успішне опанування – від 70 до 100 балів.

6.3. Щотижневої роботи спільноти тьюторів та експертів над адаптацією дизайну та контенту кожної теми:

- розробка дизайну (Маматова Т.);
- обговорення дизайну, подання пропозицій щодо ресурсів, завдань, бланків самооцінювання (спільнота тьюторів та експертів на форумі «Викладацька» та нарадах у форматі відео-конференцій;
- оновлення дизайну та контенту.

Узагальнені дані щодо учасників е-навчання та їх активності на платформі подано у табл. 2.

Проведена робота щодо функціонування е-платформи дала цікаві результати. Підсумкове анкетування учасників засвідчило, що 96 % слухачів е-курсів з управління проектами задоволені тим, що взяли участь у зазначеній моделі дистанційного навчання, оцінивши ефективність запропонованих форм навчальної активності (перегляд презентацій, вивчення додаткових матеріалів, обговорення на форумах курсу, виконання індивідуальних завдань, само оцінювання тощо) від 72 % до 91 %.

Таблиця 2

Узагальнені дані щодо учасників е-навчання та їх активності на платформі

Показник	Значення	
	осіб	доля
За поданими списками для реєстрації	2 234	
З них:		
Зареєстровані на платформі (мають власну працюючу ел. адресу, відгукнулися на запрошення, одержали логін і пароль, не вибули за власним бажанням)	904	100 %
Заходили на платформу (активні учасники)	787	87 % зареєстрованих
Взяли участь у «Всеукраїнському форумі спільнот практик»	541	69 % активних учасників
Зареєстровані на е-курсах з Управління проектами (учасники е-курсів)	510	63 % активних учасників
Успішно пройшли е-навчання (70-100 балів) і отримали сертифікат	143	28 % учасників е-курсів

88 % слухачів підтвердили, що е-навчання принесло значну користь професійній діяльності, якою вони займаються, 93 % слухачів заявили про готовність взяти участь у подібному навчанні наступного року, 81 % учасників проекту мають бажання продовжити спілкування у спільнотах практик з актуальних питань їх управлінської діяльності.

Посадові особи місцевого самоврядування, які виявили бажання і можливість взяти участь у е-навчанні засвоїли механізми «сходинкового» проектування: від потреб кожної людини, громади до стратегії регіону. На прикладі кращих практик розвитку місцевого самоврядування слухачі отримали ґрунтовні знання, уміння та навички щодо досягнення найкращих результатів завдяки залученню громад у проектування та реалізацію, відкритості громадам та світовому досвіду, відповідальності за конкретний результат.

Враховуючи набутий досвід та отримані знання, посадові особи органів місцевого самоврядування

вносять пропозиції щодо запровадження постійно діючих курсів підвищення кваліфікації для державних службовців та представників органів місцевого самоврядування з питань підготовки та написання проектів у рамках Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування. Зазначені пропозиції враховані Державним фондом для внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 травня 2003 року «Про затвердження положення про Всеукраїнський конкурс проектів та програм розвитку місцевого самоврядування» [2].

Реалізація пілотного навчально-консультативного проекту на е-платформі дозволила сформувати базу даних тьюторів та експертів у сфері проектного менеджменту, персоніфікувати у ній активне професійне середовище посадових осіб місцевого самоврядування, отримати наукове обґрунтування щодо запровадження в рамках Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування постійної дистанційної форми

підвищення кваліфікації за напрямом «Управління проектами з питань місцевого та регіонального розвитку».

Уроки й виклики за результатами реалізації пілотного проекту е-навчання у квітні-червні 2012 р. на е-платформи «Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні»:

1. Необхідність упровадження очної сесії – «F2F» з тьютором, знайомство з оболонкою, програмою курсу, видами навчальної активності.

2. Створення бази тьюторів у рамках Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування через посилення підготовки тьюторів (у тому числі, з активних учасників пілотного е-навчання 2012 року) і практики тьюторства.

3. Створення бази експертів із залученням найкращих науковців-практиків у сфері місцевого самоврядування, викладачів регіональних інститутів Національної академії державного управління при Президентові України, працівників Державного фонду сприяння місцевому самоврядуванню в Україні та представників органів місцевого самоврядування й громадських і донорських організацій, які мають позитивний досвід проектної діяльності.

4. Внесення змін у календарний графік е-навчання:

- проведення регіональних інформаційних семінарів Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування щороку у жовтні-грудні;

- початок е-навчання щороку у грудні-січні: 2-3 дистанційні сесії по 2-3 тижні між якими учасники працюють над проектом.

5. Удосконалення змістовного наповнення презентаційних матеріалів та структури практичних завдань з урахуванням досвіду тьюторінгу та відгуків учасників е-навчання 2012 р.

Наступні кроки, які планують здійснити організатори е-навчання:

- підготувати рекомендації щодо залучення успішних слухачів до регіональних навчальних заходів з питань проектного менеджменту;

- провести громадську презентацію результатів пілотного проекту е-навчання (ярмарок ідей розвитку місцевого самоврядування);

- запровадити проведення щорічної спільної конференції учасників та організаторів «Спільноти практиків: інновації у місцевому самоврядуванні»;

- заснувати науково-дослідну платформу розробки та реалізації проектів з питань місцевого та регіонального розвитку;

- підготувати навчальний посібник за результатами дистанційного навчання у рамках Всеукраїнського конкурсу проектів і програм розвитку місцевого самоврядування 2012 року.

Проведена робота дозволяє визначити перспективи розвитку е-платформи «Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні»:

- удосконалення нормативно-правової бази проведення Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування;

- підвищення ефективності реалізації проектів та програм Всеукраїнського конкурсу;

- розробка і створення автоматизованої системи підготовки та оцінки проектів;

- активізація професійного середовища у сфері розвитку місцевого самоврядування;

- інкорпорування досвіду дистанційного навчання е-платформи у загальнонаціональну систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації;

- формування на базі сервісів е-платформи регіональних баз даних кращих практик розвитку місцевого самоврядування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті:

- розглянуто ключові ідеї е-платформи «Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні» (Катерняк І. Б).

- проаналізовано досвід застосування е-платформи «Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні» для навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування (Маматова Т. В, Тертишна О. А.);

- запропоновано перспективи розвитку е-платформи «Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні» як складової реформи місцевого самоврядування в Україні (Маліков С. В., Тертишна О. А.).

Таким чином, можна стверджувати, що проведене у новому форматі е-навчання, дозволило об'єднати зусилля активного професійного середовища у сфері місцевого самоврядування з метою забезпечення стійкого розвитку територіальних громад.

Враховуючи необхідність підвищення якості реалізації проектів і програм, які стали переможцями Всеукраїнського конкурсу, створення механізмів моніторингу та системи індикаторів соціально-економічної ефективності проектів, необхідне подальше проведення дослідження з метою розробки автоматизованої системи підготовки та оцінки проектів у рамках Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування, формування програми дистанційного навчання за напрямом «Управління проектами з питань місцевого та регіонального розвитку», а також розробки навчального модулю щодо управління знаннями для слухачів магістратур за спеціальностями галузі знань «Державне управління».

ЛІТЕРАТУРА

1. Державним фондом сприяння місцевому самоврядуванню в Україні спільно з Швейцарським проектом DESPRO розпочато пілотний проект консультування посадових осіб місцевого самоврядування на тему «Інновації та розвиток місцевого самоврядування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://municipal.gov.ua/news/show/module/default/id/231>.
2. Завершив роботу курс дистанційного навчання за напрямом управління проектами з місцевого та регіонального розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://municipal.gov.ua/news/show/module/default/id/313>.
3. Інновації та розвиток місцевого самоврядування : платформа «Спільноти практики розвитку місцевого самоврядування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mx.despro.org.ua:8081/>. – Назва з екрану.
4. Катерняк І. Передумови ефективності eLearning системи з управління знаннями [Електронний ресурс] / Ігор Катерняк. – Режим доступу : https://mx.despro.org.ua/km/file.php/1/KM_presentation.ppt.
5. Кіресєва О. Б. Управління знаннями як основа створення конкурентних переваг / О. Б. Кіресєва // Упровадження інноваційних підходів і технологій менеджменту до практики публічного управління : [матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Дніпропетровськ, 27-28 жовт. 2011 р.] / за заг. ред. Ю. П. Шарова. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2011. – С. 64–67.
6. Кіресєва О. Б. Управління знаннями як основа суспільного розвитку / О. Б. Кіресєва // Ресурсне забезпечення процесів суспільного розвитку : [матеріали круглого столу] / за заг. ред. В. Г. Вікторова. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2012. – С. 52–56.
7. Маматова Т. В. Спільноти практики у сфері надання публічних послуг: європейський досвід для України / Т. В. Маматова // Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : [матеріали 9-ї регіон. наук.-практ. конф., 17 трав. 2012 р., м. Дніпропетровськ] / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2012. – С. 38–41.
8. Маматова Т. В. Специфічні проекти у сфері суспільного розвитку: досвід упровадження управління знаннями за проектом DESPRO в Україні / Т. В. Маматова // Ресурсне забезпечення процесів суспільного розвитку : матеріали круглого столу, 17 трав. 2012 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред. В. Г. Вікторова. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2012. – С. 73–76.
9. Міжрегіональна інформаційно-освітня мережа «Ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://derzhava.in.ua>. – Назва з екрану.
10. Рач В. А. Управління знаннями – сучасний напрям підвищення ефективності і результативності діяльності державних службовців / В. А. Рач, О. М. Медведєва // Державне управління та місцеве самоврядування : тези XII Міжнар. наук. конгресу, м. Харків, 29 бер. 2012 р. – Х. : Marictr, 2012. – С. 160–161.
11. Спільнота практики з управління знаннями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mx.despro.org.ua/km>. – Назва з екрану.
12. Communities of practice for public service. – Access mode : <http://www.communities.idea.gov.uk/welcome.do>. – Title from screen.
13. CoPs leading the way in public service networking. – Access mode : <http://steve-dale.net/wp-content/uploads/2010/11/Benefits-of-CoPs-Nov10.pdf>.
14. Cordoba J. Communities and Evaluation of E-Government Services / Jose Cordoba. – Access mode : <http://www.irma-international.org/viewtitle/10461/>.
15. Dale S. Communities of Practice: Conversations To Collaboration. – Access mode : http://www.slideshare.net/stephendale/cop-conversations-to-collaboration-presentation?src=related_normal&rel=200879.
16. DESPRO розпочав унікальний проект із навчання близько 500 представників органів місцевого самоврядування по всій Україні – навчальний курс «Управління проектами з місцевого та регіонального розвитку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://despro.org.ua/news/news/174>. – Назва з екрану.
17. Katernyak I. eLearning: from social presence to co-creation in virtual education community / Ihor Katernyak, Sten Ekman, Annalill Ekman, Mariya Sheremet, Viktoriya Loboda // Interactive Technology and Smart Education Journal. – 2009. – Vol. 6. – Iss. 4. – P. 215–222.
18. Knight T. Knowledge Management: A Blueprint for Delivery / Tom Knight, Trevor Howes ; 1st Edition. – Oxford : Taylor & Francis Ltd, 2003. – 252 p.
19. Knowledge Hub. – Access mode : <https://knowledgehub.local.gov.uk>. – Title from screen.
20. Rregiosuisse. – Access mode : <http://www.regiosuisse.ch/>. – Title from screen.
21. Should a Public Service 'Community of Practice' be open to everyone in government? – Access mode : <http://www.deltapartners.ca/en/blog/entry/182>. – Title from screen.
22. Wenger E. C. Communities of Practice: The Organizational Frontier / Etienne C. Wenger, William M. Snyder // Harvard Business Review. – January-February 2000. – Access mode : <http://hbswk.hbs.edu/archive/1317.html>.

Рецензенти: **Кальниш Ю. Г.** – д.держ.упр. ст. науковий співробітник;
Смельянов В. М. – к.т.н., директор Інституту державного управління ЧДУ ім. Петра Могили.

© Маматова Т. В., Маліков С. В.,
Тертишна О. А., Катерняк І. Б., 2012

Дата надходження статті до редколегії 15.07.2012 р.

МАМАТОВА Тетяна Валеріївна – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри менеджменту та управління проектами ДРІДУ НАДУ.

Коло наукових інтересів: впровадження е-врядування в Україні.

МАЛІКОВ Сергій Валерійович – кандидат юридичних наук, голова Державного фонду сприяння місцевому самоврядуванню в Україні.

Коло наукових інтересів: проблеми розвитку місцевого самоврядування в Україні.

ТЕРТИШНА Олена Анатоліївна – кандидат наук з державного управління, перший заступник голови Державного фонду сприяння місцевому самоврядуванню в Україні.

Коло наукових інтересів: е-врядування в органах місцевого самоврядування.

КАТЕРНЯК Ігор Богданович – кандидат фізико-математичних наук, директор ГО «Українська система дистанційного навчання».

Коло наукових інтересів: е-навчання в Україні.

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ЯК ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено актуальність державного регулювання соціальної сфери. Здійснено оцінку сучасного стану соціальної сфери регіонів. Визначено пріоритети стратегії соціального розвитку та підвищення добробуту населення.

Ключові слова: соціальна сфера, соціально-економічний розвиток, стратегія, пріоритет, регіон, сталий розвиток.

В статье исследована актуальность государственного регулирования социальной сферы. Дана оценка современного состояния социальной сферы регионов. Определены приоритеты стратегии социального развития и повышения благосостояния населения.

Ключевые слова: социальная сфера, социально-экономическое развитие, стратегия, приоритет, регион, устойчивое развитие.

The article investigates the relevance of state regulation of the social sphere. The estimation of the current state of social services regions. Determined priorities for social development strategy and increase welfare.

Key words: social sphere, socio-economic development, strategy, priority, region.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Територіальний розвиток – багатовимірний і багатоаспектний процес, який необхідно розглядати з точки зору сукупності різних соціально-економічних цілей і завдань. Для більш точного визначення сутності поняття «територіальний розвиток», слід відзначити системний характер території (регіону) і ряд важливих особливостей його розвитку.

По-перше, оскільки територія є цілісною соціально-економічною системою, параметрами розвитку в даному випадку виступають не тільки економічні, а й соціальні показники. Причому в деякому ступені соціальні параметри, соціальна спрямованість системи є більш цільовими, ніж просто економічні показники. Звичайно, економічний розвиток такої системи є основою досягнення її соціальних цілей, але підкреслювати саме соціальну орієнтацію параметрів розвитку території необхідно, тим більше, що соціальна сфера в ринкових умовах виступає як виробнича діяльність, рівноправна з промисловістю, будівництвом і сільським господарством, продуктом якої є людина як головна продуктивна сила.

Друга особливість території як системи, що підкреслює стан саме розвитку території – це стабільність (стійкість) позитивної динаміки її основних параметрів. Ця особливість також

пов'язана з соціально-економічним типом території, важливістю досягнення не короткострокових економічних або фінансових результатів діяльності, а забезпеченням стабільної динаміки всіх соціально-економічних показників розвитку території в подальшому.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми соціального розвитку досліджуються в працях українських науковців О. І. Амоши, А. Г. Антипова, Н. П. Борецької, Т. М. Кір'ян, А. М. Гриненка, А. О. Водяника, В. М. Гриньової, В. В. Болюбах, М. О. Лисюка, М. В. Боровик, О. В. Мартякової, та ін. Дослідження проблем розвитку та реалізації соціальної політики на рівні регіону останнім часом присвятили свої дослідження В. І. Куценко, С. І. Бандур, Б. М. Данилишин, Л. В. Дейнеко, Т. А. Заєць, В. С. Міщенко, М. А. Хвесик, Я. В. Коваль, О. В. Кухленко, Л. Г. Чернюк, А. В. Степаненко та інші. Проте в сучасному трансформаційному періоді, коли змінюються економічні системи, відчувається недостатність досліджень соціальної складової сталого розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розглядаючи територію як динамічну систему, необхідно допускати деякі різноспрямовані відхилення в процесі соціально-економічного розвитку, однак, у цілому повинна простежуватись чітка тенденція до стійкості

позитивних значень, що має на увазі тривалість збереження основних умов для розширеного збалансованого відтворення сукупного потенціалу території. Неприпустимо, щоб розвиток здійснювався за рахунок невідтворювальної експлуатації будь-якого з основних чинників відтворення – трудових ресурсів, природних ресурсів, існуючих виробничих фондів, інфраструктурної мережі. В іншому випадку вичерпання будь-якого з наявних факторів може привести до кризи розвитку з непередбачуваними соціально-економічними наслідками. Третя особливість території як системи зумовлена її структурою. Для кожної конкретної території характерні особливі пропорції складових її сукупного потенціалу, що забезпечують стійкість функціонування та соціальну орієнтацію розвитку системи.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення пріоритетів стратегії соціального розвитку і підвищення добробуту населення регіонів у контексті сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах найбільш уразливими з точки зору приділення належної уваги повноцінної реалізації є екологічна, природно-ресурсна, а в багатьох регіонах і соціальна складова територіального потенціалу. Для забезпечення ефективного функціонування та розвитку території в довгостроковій перспективі необхідні пропорційність і збалансованість розвитку всіх складових територіального потенціалу, що означає, що параметри розвитку території повинні бути ретельно вивірені, витримані сформовані і багатогранно обґрунтовані нові пропорції відтворювального потенціалу території. У той же час територіальний розвиток не передбачає штучного підтримання вже наявних пропорцій; навпаки, часто якісний розвиток можливо лише при їх коригуванні з урахуванням змін, що відбуваються у зовнішньому по відношенню до території середовищі [1; 4].

Таким чином, категорії «соціальна орієнтація», «стійкість» і «збалансованість» – кількісно виражені і якісно взаємопов'язані характеристики територіального розвитку. Ігнорування будь-якої складової призведе до неможливості функціонування всієї територіальної системи в режимі розвитку. Так, стійкість передбачає збереження умов для відтворення потенціалу території (тобто його демографічної, соціальної, екологічної, економічної та інших складових) протягом тривалого часу в режимі збалансованості та соціальної орієнтованості територіального розвитку.

Існує багато основних концептуальних моделей економічного розвитку регіонів. Кожна з яких має свої переваги і недоліки з точки зору прогнозування розвитку регіону. Наприклад, модель поляризованого розвитку створює загрозу консервації відставання для окремих територій і соціальних верств і збільшує ризик соціальних конфліктів. Тому економічний розвиток повинен

розглядатися в тісному взаємозв'язку з розвитком соціальної сфери регіону.

Соціальна сфера забезпечує розвиток людського потенціалу території, роль якого в міру технологічного прогресу зростає. За різними оцінками, вклад людського капіталу в розвинених країнах забезпечує від 50 до 70 % економічного зростання, а інвестиції в соціальну сферу не менш ефективні, ніж вкладення в матеріальне виробництво [5].

Інституційне становлення системи організацій, орієнтованих на соціальні інтереси громадян, відбулося в основному в кінці XIX – першій половині XX століття. Тоді з'явилися пенсійне і медичне страхування, сформувалася розвинута система державної підтримки освіти. Багато держав прийняли на себе різноманітні соціальні зобов'язання перед своїми громадянами. У цей період з'явилося поняття соціальної держави, яка отримала широку суспільну підтримку [3]. Спочатку сформувалися дві основні моделі «соціальної держави»:

- субсидіарна модель (Німеччина, Франція та ін.), що передбачає обов'язок держави забезпечити гідний рівень життя всім громадянам;

- ліберальна модель (США), у рамках якої державна допомога надається тільки у виняткових життєвих обставинах і тільки на час дії цих обставин (захист від бідності найбільш нужденних).

Для кожної з цих моделей властива особлива соціальна та економічна політика. Для субсидіарної моделі характерна «універсальна політика добробуту», мета якої – захистити купівельну спроможність громадян і домашніх господарств. Реалізуючи цю політику, регіони повинні прагнути до вирівнювання доходів і рівної доступності до «громадського сектора», який, як правило, виводиться за межі дії ринкових механізмів.

Для ліберальної моделі характерно заохочення людей домагатися соціальних благ за рахунок власних зусиль, а економічну базу складає ліберальна монетаристська економічна політика, що вимагає жорсткої економії бюджетних коштів і боротьби з роздуванням соціальних зобов'язань держави. Ця політика ґрунтується на тому, що соціальна допомога є не видом соціального страхування, а тимчасовим заходом підтримки у важкій життєвій ситуації (втрата працездатності, тимчасова втрата роботи та ін.) Людина сама повинна нести відповідальність за забезпечення себе соціальними благами, включаючи житлові [6].

На сьогодні вибір тієї чи іншої моделі визначається компетенцією регіонів у цій сфері, оскільки часто держава бере на себе зобов'язання забезпечити рівну доступність соціальних благ для всього населення країни. Набагато більше можливостей у регіонів виникає при реформуванні бюджетного фінансування, наприклад, за рахунок переходу до бюджетування, орієнтованого на результат.

Якщо сконцентрувати увагу на тенденціях людського розвитку, то можна відмітити, що упродовж 2000-2010 років вони розвивалися по-

різному. Регіони умовно були згруповані таким чином: 1) стабільні регіони (коливання рейтингів у середньому не перевищує 1 (Київ, Севастополь та Харківська область); 2) регіони, що тяжіють до стабільності (коливання рейтингів становлять в середньому від 1 до 4 (АР Крим, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Одеська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська області); 3) регіони, рейтинги яких істотно поліпшились (не менше ніж на 4) Київська область; 4) регіони,

рейтинги яких істотно погіршились (не менше ніж на 4) Вінницька та Кіровоградська області; 5) регіони, рейтинги яких істотно змінювалися в різних напрямках Волинська, Запорізька, Львівська, Миколаївська, Тернопільська, Рівненська та Чернівецька області.

Так, за рейтингом регіонального людського розвитку найвищий рейтинг має м. Київ, м. Севастополь, Харківська і Київська область, найнижчі рейтинги – Кіровоградська, Луганська, Вінницька (табл. 1).

Таблиця 1

**Рейтинги індексів складових частин людського розвитку
та індекс регіонального людського розвитку у 2010 році**

Регіони	Демографічний розвиток	Матеріальний добробут	Умови проживання населення	Рівень освіти	Стан та охорона здоров'я	Соціальне середовище	Екологічна ситуація	Фінансування людського розвитку	Індекс регіонального людського розвитку
АР Крим	8	15	4	13	16	25	20	2	7
Вінницька	10	24	23	24	26	9	11	19	24
Волинська	12	18	22	22	14	3	4	22	16
Дніпропетровська	23	7	5	5	11	24	25	4	13
Донецька	26	2	26	18	24	19	27	14	27
Житомирська	18	27	27	12	25	12	5	17	23
Закарпатська	25	17	14	19	2	4	12	24	8
Запорізька	16	9	10	7	20	23	24	7	20
Івано-Франківська	5	13	21	27	3	1	18	20	9
Київська	9	3	3	4	12	22	13	5	4
Кіровоградська	27	22	16	17	21	26	16	16	26
Луганська	22	8	24	26	8	21	22	18	25
Львівська	6	16	9	20	18	5	19	21	12
Миколаївська	21	10	13	16	13	16	14	13	17
Одеська	15	11	7	6	27	20	21	25	21
Полтавська	13	5	12	9	10	18	8	6	6
Рівненська	17	20	20	15	15	7	6	26	19
Сумська	20	14	18	23	22	17	17	12	22
Тернопільська	4	26	11	25	9	6	1	23	10
Харківська	11	6	6	3	5	8	15	11	3
Херсонська	24	25	8	10	19	14	2	10	18
Хмельницька	7	23	17	11	4	10	3	15	5
Черкаська	14	21	15	14	6	11	9	8	11
Чернівецька	3	12	25	21	23	2	7	27	14
Чернігівська	19	19	19	8	17	15	10	9	15
м. Київ	1	1	1	1	7	13	26	1	1
м. Севастополь	2	4	2	2	1	27	23	3	2

*Джерело: http://ukrstat.gov.ua/druk/katalog/poslugi/rlr_2010.zip.

Розвиток регіону – багатовимірний і багатоаспектний процес, який повинен розглядатися і з соціальної, і з економічної точок зору. Необхідність цього впливає з діалектичного зв'язку між економікою і соціальною сферою, які є двома сторонами суспільного розвитку. Вони функціонують і розвиваються як єдине ціле, взаємодіючи один з одним. Це природно, оскільки і економіка, і соціальна сфера існують і розвиваються в інтересах людини, що виступає як органічна єдність працівника і особистості. Працівник є головною продуктивною силою суспільства. Притаманна людині свідомість робить його не тільки працівником, творцем, а й особистістю, що володіє інтелектом, матеріальними, духовними і соціальними потребами, які під

впливом науково-технічного прогресу ускладнюються і розвиваються [9].

Економіка, будучи вирішальною сферою людської діяльності, значно впливає на соціальну сферу. Існуючі в економіці відносини власності визначають становище людини у виробництві, суспільстві, його статус, інтереси, соціальні пріоритети і цінності. Фундаментальна роль економіки полягає в тому, що в процесі виробництва створюються матеріальні і духовні блага, додана вартість. Тому від рівня розвитку економіки, в кінцевому підсумку, залежить і стан всього комплексу умов життя людей. У соціальну сферу неможливо направити більше ресурсів і благ, ніж здатна дати економіка. Таким чином, рівень

розвитку, структура, динаміка соціальної сфери знаходяться в прямій залежності від стану економіки. Визнання вирішальної ролі економіки в забезпеченні соціального розвитку суспільства відображає лише одну сторону їх діалектичної взаємодії. Економіка, будучи базисом суспільства, сама відчуває вельми істотний, а часом і визначальний, вплив соціальної сфери. Практика провідних соціально-розвинених країн показує, що чим сильніше економіка орієнтується на забезпечення потреб і запитів людей, тим потужніше стають їх творчий потенціал та трудова мотивація, тим, отже, динамічніше розвивається виробництво [8].

Соціальна сфера – складне утворення. Її зміст складають сукупність соціальних відносин (нації, соціальні верстви і групи), соціальна інфраструктура як матеріально-речова база культури, освіти, побуту і форми соціальної діяльності, спрямовані на виробництво і відтворення людських індивідів як суб'єктів соціального життя, тобто діяльність по вихованню, навчанню, побутовому життєзабезпеченню людей. Економічні відносини виробництва, функціонуючи, модифікуються, стаючи відносинами соціального відтворення. Сукупність останніх утворює систему відносин відтворення суспільних індивідів, нових поколінь, тобто другої сторони суспільного відтворення [7].

Специфіка соціальної сфери, соціальних відносин, розглянута з позицій відтворення, полягає в тому, що тут головним чином реалізуються споживання і соціалізація індивідів. Якщо в економічному середовищі здійснюється виробництво та обмін (звернення) матеріальних благ, у політиці – влада і управління, то в соціальній – розподіл благ і послуг, задоволення потреб, а через них – відтворення людини як соціального суб'єкта, особистості. І так звана невиробнича сфера насправді виявляється виробничою: через систему закладів освіти, культури, побуту вона організує процес соціалізації індивіда, формування особистості, відтворення нових поколінь людей [3].

Іншими словами, розширене відтворення соціальної сфери є необхідною умовою ефективного функціонування економіки. Більш того, ефективне функціонування громадського відтворення в цілому можливе лише на основі найбільш раціонального співвідношення (відповідності) економічного і соціального виробництва. Необхідність цієї відповідності – соціальний закон розвитку суспільства, закон його розширеного відтворення. Це зумовлює необхідність підпорядкування економічних цілей і завдань розвитку регіону соціальним. Регіональна економіка повинна бути здатна вирішити проблему забезпечення якості життя населення, параметри якої відповідності громадським уявленням про необхідний рівень такої якості. Відповідно, цілі економічного розвитку регіону матимуть забезпечувати, вторинний характер по відношенню до цілей соціального розвитку [2]. На практиці посилення соціальної спрямованості економічного розвитку регіону означає підвищення

реальних доходів населення, збільшення виробництва і поліпшення якості товарів народного споживання, розширення сфери послуг, поліпшення умов праці, побуту і відпочинку, розвиток сфер охорони здоров'я, освіти і т. д.

Слід розрізняти соціально-економічний розвиток регіону та управління цим процесом. Українські та зарубіжні вчені підкреслюють, що управління соціально-економічним розвитком регіону в умовах ринкової економіки полягає, головним чином, у виробленні пріоритетів і цілей такого розвитку на середньострокову та довгострокову перспективи, а також у створенні оптимальних умов для розвитку відповідно до поставлених цілей і вибраними пріоритетами [1].

Таким чином, можливо розглядати соціально-економічний розвиток регіонів як комплексний процес стійких і збалансованих змін соціальної, екологічної, економічної та інших сфер, що не погіршує стан навколишнього середовища і приводить до якісних перетворень і, в кінцевому рахунку, до поліпшення умов життя населення.

З одного боку, соціально-економічний розвиток регіонів – це об'єктивний процес, який відбувається як у самих регіонах, так і в державі в цілому, під впливом демографічних, економічних, історичних, географічних, ресурсних, екологічних та інших чинників.

Сутність управління соціально-економічним розвитком регіональних утворень полягає в обґрунтованому визначенні та забезпеченні практичної реалізації довгострокових напрямків і пропорцій розвитку соціально-економічного потенціалу регіональних утворень з урахуванням ресурсних джерел забезпечення досягнення заданих цілей, існуючих особливостей розвитку територій і впливів зовнішнього середовища.

В якості суб'єктів управління соціально-економічним розвитком регіональних утворень, здатних надавати прямий вплив на процеси соціально-економічного розвитку регіональних утворень, можуть виступати як безпосередньо населення, так і наділені необхідними повноваженнями державні та муніципальні органи влади і управління.

Державне управління соціально-економічним розвитком муніципальних утворень на державному рівні здійснюється через законодавче визначення загальних правових норм, що регламентують сфери функціонування і компетенцію органів місцевого самоврядування та формування фінансово-економічних основ існування регіонів. На рівні державних органів влади відбувається визначення найбільш важливих принципів, параметрів і напрямків соціально-економічного розвитку держави в цілому, які задають основні орієнтири загальнодержавної політики розвитку регіонів. Детальне регулювання соціально-економічного розвитку муніципальних утворень делеговано органам державної влади, здатним здійснити більш точну настройку режимів функціонування та розвитку муніципальних утворень, розташованих на території

регіонів, з урахуванням особливостей розвитку конкретних територій.

Висновки. На сьогодні в багатьох українських регіонах розробляються концепції та стратегії соціально-економічного розвитку, реалізуються свої особливі методи та механізми забезпечення сталого і поступового територіального розвитку. Разом з тим, методологічна база практичної реалізації цієї складної і багатоаспектної завдання повною мірою ще не розроблена, в регіонах існують

різні умови та труднощі як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До числа насущних проблем, що вимагають якнайшвидшого вирішення, відносяться, перш за все, такі, як забезпечення системного підходу до управління соціально-економічними процесами в регіоні і муніципальних утвореннях, упорядкування методів і засобів державного регулювання і управління соціально-економічним розвитком територій, обґрунтування напрямів і пріоритетів розвитку територій і ряд інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адаптація європейського досвіду вирішення соціальних проблем старопромислових регіонів до умов України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juni/2.htm>.
2. Данилишин Б. М. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства : [монографія] / Б. М. Данилишин – К. : ЗАТ «Нічлава», 2005. – 328 с.
3. Данилишин Б. М. Культурно-освітня сфера як соціальна база підтримки ринкової трансформації в Україні / Б. М. Данилишин, В. І. Куценко – К. : РВПС України НАН України, 1999. – 122 с.
4. Куценко В. І. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект : [монографія] / В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук / За ред. С. І. Дорогунцова. – К. : Оріони, 2005. – 400 с.
5. Третяк В. П. Принципи соціально-економічної політики держави / В. П. Третяк // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2006. – № 730. – С. 62–64. – (Проблеми стійкого соціально-економічного розвитку України).
6. Третяк В. П. Розвиток сфери охорони здоров'я як пріоритетний напрямок соціальної політики України / В. П. Третяк, С. Л. Пакулін // Третя міжнародна науково-практична конференція «Альянс наук: вчений – вченому» (7-8 травня 2007 року): Збірник наукових праць. – Том 1. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2007. – С. 61–63.
7. Третяк В. П. Освіта в системі факторів економічного зростання / В. П. Третяк, С. Л. Пакулін // Матеріали III Международной научно-практической конференции «Научное пространство Европы – 2007» (16-30 апреля 2007 г.). Том 4. Экономические науки. – Днепропетровск: Наука и образование, 2007. – С. 23–25.
8. Національна доповідь «Цілі розвитку Тисячоліття України». – 2010. – К. : Програма розвитку ООН в Україні. – 2010. – 108 с.
9. Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
10. Регіональний людський розвиток. Статистичний бюлетень. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – К., 2010. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Рецензенти: **Корецький М. Х.** – д.держ.упр., професор;

Ємельянов В. М. – к.т.н., державний службовець I рангу.

© Вишиванюк М. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 24.05.2012 р.

ВИШИВАНЮК Михайло Васильович – кандидат економічних наук, Голова Івано-Франківської обласної державної адміністрації.

Коло наукових інтересів: державне управління, конкурентоспроможність, регіональна політика, соціально-економічна система.

ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Більшість у Верховній Раді 24 травня 2012 року зробила невдалу спробу в першому читанні розглянути законопроект «Про засади державної мовної політики» [7]. Автори проекту закону В. Колесніченко і С. Ківалов, які представляють у парламенті правлячу в нашій країні Партію регіонів, вважають, що він гарантуватиме рівні права всім громадянам України незалежно від того, якою мовою вони спілкуються. Проте опоненти Партії регіонів переконані, що в разі ухвалення закону в Україні фактично буде офіційно встановлено двомовність, причому, російська мова переважатиме.

Ключові слова: мовна політика, сучасна мовна картина України, українсько-російська двомовність, законопроект про засади державної мовної політики, мовні перспективи для України.

Большинство в Верховной Раде 24 мая 2012 года сделало неудавшуюся попытку в первом чтении рассмотреть законопроект «О принципах государственной языковой политики» [7]. Авторы проекта закона В. Колесниченко и С. Кивалов, которые представляют в парламенте правящую в нашей стране Партию регионов, считают, что он будет гарантировать равные права всем гражданам Украины независимо от того, на каком языке они общаются. Однако оппоненты Партии регионов убеждены, что в случае принятия закона в Украине фактически будет официально установлена двуязычность, причем русский язык будет преобладать.

Ключевые слова: языковая политика, современная языковая картина Украины, украинско-российская двуязычность, законопроект о принципах государственной языковой политики, языковые перспективы для Украины.

On May 24, 2012 the majority in Parliament made an unsuccessful attempt in the first reading to consider the bill «On the basis of the language policy» [7]. Authors of the Bill V. Kolesnichenko and S. Kivalov representing in parliament, the Party of Regions, the ruling one in our country, consider that it will guarantee equal rights for all citizens of Ukraine regardless of what language they speak. But opponents of the Party of Regions believe that if the law in Ukraine is accepted, bilingualism will actually be officially established, and Russian will prevail.

Key words: Language policy, language picture of modern Ukraine, the Ukrainian-Russian bilingualism, bill on the principles of state language policy, linguistic perspective for Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Автори законопроекту «Про засади державної мовної політики» [7] – депутати фракції Партії регіонів Вадим Колесніченко та Сергій Ківалов – переконують українську громадськість у тому, що документ не становить загрози українській мові як державній. Разом з тим проект закону передбачає, що місцеві органи державної влади використовуватимуть регіональні мови у своїй роботі у разі, якщо на певній території проживає мінімум 10 % носіїв певної мови [7]. Противники ж закону вважають, що на практиці це означає запровадження російської мови як другої державної, тільки без внесення змін

до Конституції, оскільки саме російськомовне населення – передусім на сході та півдні України – легко набирає необхідні 10 відсотків для того, щоб мати російську як другу офіційну мову. Заступник голови Верховної Ради Микола Томенко заявив, що ухваливши такий закон, саме парламент буде відповідальним за «початок розколу країни».

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Останнім часом до проблем державної мовної політики в Україні активно зверталися Г. Євсєєва, О. Герасимова, Г. Панченко, О. Сергєєва, Ю. Чередник та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в їхніх та інших публікаціях зазвичай розглядається мовна політика

в певних галузях, без зосередження останнім часом уваги на законотворчій діяльності Верховної Ради України щодо мовних питань. Разом з тим з наближенням виборів до парламенту держави (літо-осінь 2012 року) в Україні знову розігрується так звана мовна карта, що й спонукало парламентарів винести в сесійну залу на розгляд законопроект, зареєстрований ще 26 серпня 2011 року [7].

Формулювання цілей статті. Саме тому метою нашої статті й стало висвітлення перебігу розгляду у Верховній Раді України законопроекту за № 9073 «Про засади державної мовної політики» (автори В. Колесніченко та С. Ківалов) [7], навколопарламентських подій з цього приводу в травні 2012 року та прогнозування можливих наслідків запровадження означеного закону про державну мовну політику в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як відомо, у своїх аргументах про запровадження українсько-російської двомовності представники проросійських організацій в Україні часто посилаються на європейську традицію, на європейських досвід. Насправді ж він свідчить про перевагу в Європі одномовних держав (87 відсотків), оскільки наявність кількох державних мов – неефективний інструмент у вирішенні мовних і національних проблем. Країни з двома або більше офіційними чи державними мовами у розвинутих країнах Європи – не правило, а виняток (Бельгія, Швейцарія, Люксембург, Ліхтенштейн та деякі інші). Природа запровадження більше, ніж однієї, державної (офіційної) мови пов'язана з колоніальним минулим або межовим статусом держави, коли вона включає до свого складу частини територій сусідніх одномовних держав.

На противагу ж такій позиції більшість українців не є прихильниками ідеї надання російській мові офіційного статусу. Про це під час презентації 20-річного соціологічного моніторингу «Українське суспільство» повідомили фахівці Інституту соціології НАН України. Дослідження показало, що 1995 року 52 % українців виступали за надання російській мові офіційний статус, а 32,6 % висловлювалися проти цього. Водночас 15,3 % респондентів не могли визначитися з відповіддю [3].

За даними ж досліджень 2011 року кількість прихильників цієї ідеї знизилась до 41,6 %. Водночас до 47,1 % зросла кількість тих, хто виступав проти надання російській мові такого статусу. Досі не можуть визначитися зі своєю позицією 11,4 % опитаних [3].

Згідно з дослідженням, яке проводилося з 1992 року, більшість українців (36-39 %) зазначали, що вдома спілкуються переважно українською мовою і російською (32-36 %). Проте, згідно з дослідженнями 2011 року, цей показник зріс до 42,8 % та 38,6 % відповідно. При цьому обома мовами, залежно від обставин, користуються від 19 до 32 % опитаних. Останнє дослідження

показує, цей показник знизився до 17,1 %. Іншою мовою вдома спілкуються до 2 % українців [3].

Принагідно також нагадаємо, що згідно з даними опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у лютому 2012 року, надання російській мові статусу державної підтримують лише 28 відсотків українців [3].

Законопроект [7] було піддано як внутрішньо-українській, так і міжнародній експертизі. Так, в Україні його розглядали у Відділі етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені Кураса НАН України. В експертних висновках Інституту, зокрема, зазначається, що Законопроект народних депутатів від Партії регіонів Вадима Колесніченка і Сергія Ківалова «Про принципи державної мовної політики» [7] повторює всі головні недоліки його попередників, оскільки неприпустимо розширює застосування російської мови в Україні [8].

Як приклад, фахівці інституту наводять положення документа, згідно з яким запроваджується 10-відсоткова норма, що має підтверджуватися збором підписів, необхідна для отримання особливого статусу недержавної мови на певній території.

«Зрозуміло, що цей бар'єр на значній території України, окрім західних областей, здатна легко подолати російська мова, а ось караїмській, кримчацькій або ромській це явно буде не по силі. Отже, мови, яким справді загрожує зникнення, ніякого захисту не отримають», – констатують учені. Як відзначають фахівці, це повністю вихолощує реальний зміст «Європейської хартії регіональних або міноритарних мов» [8].

Важливим механізмом надання російській мові переваги над українською є також передбачена законопроектом [7] відмова від регулювання вживання в телерадіопросторі і кінопрокаті.

«Досвід свідчить, що відсутність такого регулювання призводить до панування російської мови і маргіналізації української в результаті її обмежених ринкових можливостей. Отже, держава повинна застосовувати механізми «позитивної дискримінації», або «підтримувальних дій» для української мови. Таку практику застосовували і застосовують багато демократичних країн щодо своїх державних мов», – відзначають експерти [8].

Ще один аспект, на який звертають увагу експерти, стосується частини законопроекту, у якій передбачено, що в усіх загальних середніх навчальних закладах забезпечується вивчення державної мови і однієї з регіональних мов або мов меншин з урахуванням поширеності цих мов на відповідній території. «На практиці за цією статтею приховано прагнення ввести обов'язкове вивчення російської мови в регіонах, де не функціонують регіональні мови», – ідеться в експертизі законопроекту [8].

Крім того, автори експертизи відзначають, що навіть порівняння із законом, що діє, про мови від 1989 року свідчать не на користь законопроекту [7], оскільки в ньому вилучаються норми про державні гарантії для розвитку української мови,

духовності і культури [8]. «У такому вигляді законопроект приймати до розгляду недоцільно. Нічого, окрім додаткового нагнітання політичних пристрастей, від його внесення до сесійного залу чекати не варто», – підсумовують науковці [8].

Венеціанська комісія (дорадчий орган Ради Європи з питань конституційного права, котрий надає висновки про відповідність проектів законодавчих актів європейським стандартам та цінностям. Офіційна назва – Європейська комісія за демократію через право – І. Л.) вважає, що в законопроекті про засади державної мовної політики [7] недостатньо гарантій використання та захисту української мови [1].

Як повідомила УНІАН голова відділу демократичних інституцій та фундаментальних прав Венеціанської комісії Артеміда-Тетяна Кіска, про це йдеться у висновках Венеціанської комісії щодо проекту закону «Про засади державної мовної політики» депутатів Сергія Ківалова та Вадима Колесніченка [7], схвалених на засіданні Комісії у Венеції [1].

«Одна із слабких сторін нинішнього проекту – які гарантії для забезпечення належного рівня використання та захисту української як державної мови. Тому Комісія вважає, що є ще що зробити для того, щоб забезпечити цей баланс не лише на папері, хоча й на папері ще потрібно змінити окремі речі, але й як це зробити на практиці», – сказала представник Комісії [1].

«Залишається питання, наскільки, урахувавши специфічну ситуацію в Україні, достатніми є гарантії в нинішньому проекті закону для консолідації української мови як єдиної державної, та щодо її ролі, яку вона має відігравати в українському суспільстві», – зазначається у пункті 66 схвалених Висновків [1].

Разом з тим при цьому Комісія наголосила, що в цілому поданий проект закону є кращим, ніж попередній проект закону про мови в Україні, висновки по якому було схвалено Комісією в березні 2011 року. Так, Комісія зазначила, що нинішній проект закону більше не надає спеціальної уваги російській мові, оскільки практично в усіх його положеннях посилання на цю мову замінено посиланнями на «регіональну мову та мову меншин». Таке ставлення до російської мови, рівне, як і до інших регіональних мов або мов меншин, на думку Комісії, може бути сприятливим до інших регіональних мов в окремих галузях публічного життя [1].

«Тим не менше є кілька сфер громадського життя, у яких російська за цим проектом отримає рівень захисту, відмінний від інших регіональних мов та мов меншин», – сказала А. Т. Кіска [1].

Так, у висновках Комісії зазначається, що незважаючи на те, що відповідно до статті 10 Конституції України, українська є єдиною державною мовою, деякі статті проекту закону надають російській такий самий рівень захисту, як і українській. Це включає в себе, зокрема,

оприлюднення актів центральних органів влади російською мовою.

Крім того, Комісія відзначила, що визнання лінгвістичної свободи засобів масової інформації, виходячи з ринкових оцінок, може призвести до домінування російської мови.

Комісія звернула увагу на відсутність у проекті закону вимог до теле- і радіокмпаній щодо щоденної квоти на мовлення державною мовою.

«У цих положеннях можна побачити навіть зменшення ролі української мови», – написано у висновках [1].

У документі також зазначається, що запропоноване у статті 20.7 проекту закону формулювання щодо того, що в усіх загальних середніх навчальних закладах забезпечується вивчення державної мови і однієї з регіональних мов або мов меншин, запроваджує занадто чітке зобов'язання. На думку Комісії, слово «забезпечується» краще замінити на інше, яке б містило більше нюансів [1].

«На думку Комісії, захист російської мови та її використання як висловлення ідентичності членів українського суспільства, які вільно обрали таку лінгвістичну ідентифікацію, – виправдана ціль. Венеціанська комісія разом з тим підкреслила ризик ставлення до російської на тому самому рівні, що й до української, що може зменшити інтеграційну силу української мови та поставити під загрозу роль, яку українська має відігравати як єдина державна мова», – написано у схваленому документі [1].

«На папері це чудово, тепер є питання чи зможе Україна на практиці реалізувати положення закону, чи є достатньо ресурсів фінансових, гуманітарних тощо щодо цього захисту», – сказала представник Венеціанської комісії УНІАН [1].

У зв'язку з цим, Комісія знову закликала до чесного балансу між захистом прав меншин з одного боку та збереженням державної мови як засобу інтеграції в суспільстві, з іншого [1].

На захист української мови згуртувалися й національно-патріотичні сили держави. Так, зокрема, українські інтелектуали, що входять до ініціативної групи «Перше грудня», проводячи в травні 2012 року постійні мітинги біля стін Верховної Ради України, передали заяву Голові парламенту Володимир Литвину, у якій наголошують, що законопроект [7] є спробою підмінити Конституцію, а тому його розгляд може розцінюватися як «зазіхання на основі конституційного ладу в Україні» [6].

«Ми апелюємо до почуття політичної відповідальності тих, хто вирішуватиме долю законопроекту, – наголошують у листі Богдан Гаврилишин, кардинал Любомир Гузар, В'ячеслав Брюховецький, Євген Сверстюк, Вадим Скуратівський, Іван Дзюба, Мирослав Попович, Мирослав Маринович, Ігор Юхновський. – Ми хочемо застерегти, що в разі ухвалення законопроект призведе до розколу в суспільстві, адже справжня мета цього законопроекту – «Геть українську мову!» [6].

За словами депутата-нашоукраїнця В'ячеслав Кириленка, «верховний комісар з питань національних меншин і Венеціанська комісія чітко вказують на те, що законопроект [7] прямо суперечить статті 10 Конституції України» [5].

Голова Меджлісу кримськотатарського народу депутат-нашоукраїнець Мустафа Джемільєв в інтерв'ю «Радіо Свобода» сказав, що цей законопроект [7] дещо поліпшує можливості кримськотатарської мови, але спрямований насамперед на зміцнення статусу російської мови. «Цей законопроект, якщо він буде ухвалений, нанесе значної шкоди національним інтересам України. Ми знаємо, якою була мовна політика в радянський час. Багато українців втратили свою мову і стали російськомовними. Тому ухвалення цього закону по суті є закріпленням тієї злочинної мовної політики, яка була в радянський час. І для нас, кримських татар, це також негативно, бо ми намагаємося, аби наші діти знали українську мову. А якщо ухвалити цей закон, то стимулювати вчити українську мову в них не буде», – зауважив Мустафа Джемільєв [5].

Крім того, у Львові, як і в багатьох інших великих містах України, 24 травня 2012 року відбувся мітинг з вимогою не ухвалювати законопроект № 9073 «Про засади державної мовної політики» [7]. Серед учасників мітингу були представники громадянської ініціативи «Український національно-Державний обов'язок», Конгресу української інтелігенції, Львівського ГО «Центр україністики» та філологічний факультет і факультет журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка.

Учасники заходу ухвалили відозву до народних депутатів України та українців: «Сьогодні, у день Христового Вознесіння, антиукраїнські пропагандисти шовіністичних ідей «русского мира», депутати С. Ківалов та В. Колісниченко своїм законопроектом «Про засади державної мовної політики» прагнуть розпочати процес остаточного знищення української мови. Запропонований на розгляд Верховної Ради України проект закону є результатом прислужницького виконання депутатами від Партії регіонів та її лідерами політичного замовлення російської влади, продуктом правових маніпуляцій та ідеологічного шахрайства, черговою спекулятивною спробою врятувати власний збанкрутілий політичний рейтинг напередодні парламентських виборів.

Звертаємося до почуття суспільно-історичної відповідальності всіх депутатських фракцій та національно-державного обов'язку кожного громадянина України з категоричною вимогою одностайно виступити проти цинічних спроб запровадження офіційної двомовності в Україні, що є фактичним зазіханням на основи конституційного ладу і повинно кваліфікуватися як державний злочин.

Кожен народний депутат України, який проголосує за витіснення української мови з усіх сфер суспільного життя, буде занесений до «книги

національної ганьби» і позбавлений політичного майбутнього. Пам'ятаймо: українська мова залишилася єдиним форпостом нашої державної незалежності! Втратимо її – втратимо державу!» [4].

Таким чином, запровадження регіональної мови, запропоноване законопроектом [7], свідчить про те, що в більшості областей України за формальної двомовності фактично єдиною державною мовою стане російська, що призведе до дальшого відчуження одних регіонів від інших, подальшого розмивання національної ідентичності.

Зокрема згідно з проектом:

1) в освіту повертається стара-«добра» суспільська норма про вибір мови за заявою «батьків». Згідно з законопроектом, «потреба громадян у мові навчання визначається в обов'язковому порядку за заявами про мову навчання, що надаються учнями (для неповнолітніх – батьками або особами, які їх замінюють), студентами при вступі до державних і комунальних навчальних закладів, а також, у разі потреби, у будь-який час періоду навчання».

2) на територіях, де мові надали регіональний статус, мовою роботи, діловодства і документації органів державної влади та органів місцевого самоврядування, мовою офіційних оголошень, повідомлень може бути виключно регіональна мова, про українську там можна забути. Більше того, у листуванні цих органів з органами державної влади вищого рівня дозволяється застосовувати цю регіональну мову. Як на це будуть дивитися в міністерствах, держслужбах, державних адміністраціях, коли з ними почнуть спілкуватися регіональною мовою – гагаузькою, румунською, угорською тощо.

3) на території, де прийнята регіональна мова, посадові і службові особи, судді мають спілкуватися з відвідувачами, здійснювати судові провадження регіональною мовою. Варто нагадати, що йдеться про дуже широке коло осіб; скажімо, службовою особою є і сержант патрульно-постової служби МВС. Очевидно, що держава для реалізації цього положення має забезпечити відкриття мовних курсів, з мінімально 10-15 тисячною аудиторією.

4) акти місцевих органів державної влади (тобто, місцевих державних адміністрацій та територіальних органів центральних органів виконавчої влади) та органів місцевого самоврядування приймаються і публікуються або державною, або регіональною мовою. Тому, якщо ви українець, який проживає в Донецькій області, де регіональна мова – російська, то, фактично, можете втратити право ознайомлюватися з актами органів влади державною мовою [2].

Рішення про надання статусу регіональної мови, згідно з законопроектом [7], ухвалюється місцевими радами. І хоч чітко не встановлено, які ради мають право приймати такі рішення, з Пояснювальної записки до законопроекту можна зробити висновок, що таке право мають будь-які

ради. При цьому встановлюється перевага рішень обласних рад перед рішеннями районних та міських, селищних і сільських (що, до речі, повністю суперечить принципу місцевого самоврядування в Україні в частині поділу компетенції між радами, а крім того, це абсолютно суперечить європейській традиції, яка регіональні мови локалізує на рівні громад (муніципалітетів).

У результаті часто майже виключно україномовним громадам у південно-східних регіонах буде нав'язано офіційний статус російської, як це уже було в колоніальний період вітчизняної історії. Наприклад, за підрахунками авторів законопроекту [7] з 27 регіонів російська мова стане регіональною в 13 регіонах України (у т. ч. у столиці України м. Київ); кримськотатарська – в Автономній Республіці Крим, угорська – у Закарпатській області, румунська – у Чернівецькій. Абсурдність такої ситуації дуже добре ілюструється на прикладі Чернівецької та Закарпатської областей – у повністю українських районах службовці органів влади (аж до сільського голови) повинні володіти румунською та угорською мовою. Аналогічна ситуація в переважно (а часто й фактично виключно) україномовних сільських районах Харківської, Сумської, Дніпропетровської, Херсонської, Одеської, Запорізької, Миколаївської областей. Фактично йтиметься про поновлення їх цілеспрямованого зросійщення на рівні державної політики [2].

Чимало цікавого при аналізі супровідних документів до законопроекту [7] можна віднайти у фінансовому обґрунтуванні законопроекту: «З урахуванням того, що в Державному бюджеті передбачені кошти на забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної та на імплементацію Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», уведення в дію цього законопроекту не потребує додаткових бюджетних коштів» [7].

Для довідки: у Державному бюджеті на 2011 рік (на час подачі законопроекту – І. Л.) на імплементацію Хартії було передбачено видатки на суму 1,1 млн грн, а на забезпечення розвитку та

застосування української мови – 3 млн грн. Загальна сума, як видно, сукупно складає 4,1 млн грн. Виходячи з цього, можуть бути такі варіанти пояснень: 1) у Пояснювальній записці факти не цілком відповідають реаліям життя; 2) автори законопроекту [7] не зовсім правильно порахували вартість реальної двомовності у 15 регіонах і тримовності у Криму, оскільки за найскромнішими підрахунками реалізація цього законопроекту коштувала б платникам податків не менше мільярда гривень на рік (правда, якщо не враховувати навчання посадових і службових осіб регіональних мов) [2].

Разом з тим справа навіть не у вартості запровадження нового закону, а в тій загрозі для українського суспільства, що він несе. Ідеться про безпрецедентну міжнаціональну напругу, яку може породити така мовна політика, причому про її перенесення з парламенту та ефірів телеканалів на місця, що в разі розширить чисельність залучених до протистояння громадян [2].

Висновки. Отже, на наше глибоке переконання, законопроект «Про засади державної мовної політики» [7] не є прийнятним для українських реалій часів національно-мовного і державного відродження, він призведе до знищення української мови як державної і як мови домінуючого державотворчого етносу – українців (77,8 відсотка населення держави за даними офіційного перепису населення 2001 року), поновить тоталітарну шовіністичну мовну політику радянських часів, забезпечить домінуюче становище російській мові і по суті нічого не зробить для відродження і розвитку інших мов національних меншин. Виходячи з таких міркувань, він має бути знятий з розгляду Верховною Радою України. Тим самим буде забезпечено спокій в українському суспільстві напередодні чергових парламентських виборів (2012 р.).

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження порушеної нами в статті проблеми вбачаються в аналізі передвиборних програм, заяв та реальних дій партій-учасниць виборчого марафону до Верховної Ради України влітку-восени 2012 року.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венеціанська комісія розкритикувала законопроект про мови Ківалова і Колесніченка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.dt.ua/SOCIETY/venetsianska_komisiya_rozkritikuvala_zakonoproekt_pro_movi_kivalova_i_kolesnichenka-93992.html.
2. Законопроект Колесніченка-Ківалова робить українську мову бездержавною [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Politics/51307>.
3. За роки незалежності кількість прихильників надання російській мові статусу державної зменшилася: результати моніторингу, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології в лютому 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/45328>.
4. Львів'яни мітингували проти мовного законопроекту Ківалова-Колесніченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vgolos.com.ua/politic/news/46571.html>.
5. Мовне протистояння у парламенті переросло в бійку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.radiosvoboda.org/content/article/24592255.html?utm_source=twitterfeed&utm_medium=twitter.
6. Опозиція не допустила ухвалення нового закону про мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politika.cn.ua/list/ua/news/0/9075.html>.
7. Про засади державної мовної політики: проект закону, внесений 26 серпня 2011 року народними депутатами України В. Колесніченком і С. Ківаловим, зареєстрований у Верховній Раді України за № 9073 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41018.

8. Украинские ученые забраковали закон Колесниченко о языковой политике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/power/2011/10/17/798115.html>.

Рецензенти: **Багмет М. О.** – д.і.н., професор;
Козлова Л. В. – к.держ.упр.

© Лопушинский И. П., 2012

Дата надходження статті до редколегії 12.05.2012 р.

ЛОПУШИНСЬКИЙ Іван Петрович – професор кафедри державного управління, педагогіки та психології Херсонського національного технічного університету, доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України.

Коло наукових інтересів: національні меншини, екстериторіальна самоорганізація та самоврядування громадян, національно-культурна автономія.

МЕХАНІЗМИ ЗДІЙСНЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

У статті аналізується сучасний стан організації та здійснення електронного документообігу в діяльності місцевих органів виконавчої влади як складової електронного урядування з визначенням проблемних питань і шляхів їх вирішення.

Ключові слова: електронний документообіг, електронне урядування, органи виконавчої влади, управлінські рішення, адміністративна реформа.

В статье анализируется современное состояние организации и осуществления электронного документооборота в деятельности местных органов исполнительной власти как составляющей электронного управления с определением проблемных вопросов и путей их решения.

Ключевые слова: электронный документооборот, электронное управление, органы исполнительной власти, управленческие решения, административная реформа

This article analyses the modern way of organization and realization of electronic circulation of documents in the bodies of executive authority, as the main part of electronic government, with the determination of problem questions and ways to solve.

Key words: electronic circulation of documents, electronic government, the bodies of executive authority, government decisions, administrative reform.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Для України, у якій поряд з економічними реформами розгортається адміністративна реформа, питання формування інформаційної й аналітичної бази для прийняття управлінських рішень в органах виконавчої влади як на державному, так і регіональному рівнях, є особливо актуальним. Ефективна та якісна система інформаційного забезпечення органів державної влади є невід'ємною складовою професійного функціонування системи державного управління та здійснення контролю за практичною реалізацією рішень цих органів.

Основним джерелом ухвалення управлінських рішень для якісної реалізації державної політики є достовірна та повна інформація про стан справ на місцях. Тому для володіння актуальною інформацією постає питання про оперативне її отримання з використанням сучасних інформаційно-телекомунікаційних засобів.

Поступовий і системний перехід органів виконавчої влади до безпаперового документообігу, автоматизації процесів обліку та контролю виконання документів повинен здійснюватися на основі уніфікованих і стандартизованих форматів даних, сумісних ресурсів. Стан впровадження електронного документообігу в Україні свідчить

про потребу вдосконалення як нормативно-правової бази, так і зміни менталітету службовців, які звикли працювати з «паперовими» документами.

Упровадження та всебічне використання сучасних інформаційних технологій в управлінській діяльності забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку ухвалення управлінських рішень на всіх рівнях, супроводжує інформаційну підтримку соціально-економічного розвитку як окремих регіонів, так і держави в цілому, а також забезпечує інформаційні потреби державних службовців та послуг, що вони надають.

Електронний документообіг в органах влади дозволяє, окрім підвищення культури діловодства, забезпечувати суттєву економію коштів на тиражування та пересилання значної кількості документів, що вкрай актуально сьогодні за умов обмеженого фінансування місцевих органів виконавчої влади. Крім цього, прискорюються терміни опрацювання документів, зменшується частка рутинних операцій, зокрема, за рахунок спрощення пошуку документів, удосконалюється механізм організації та виконання документів, а також осучаснюється культура ділових процесів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Останнім часом до проблеми впровадження електронного урядування в роботу органів виконавчої влади

зверталися К. Вознюк, Н. Драгомирецька, О. Загаєцька, О. Загвойська, К. Линьов, І. Лопушинський, Я. Олійник, І. Рубан, А. Семенченко, К. Синицький, С. Чукут та ін. Поряд з цим, в Україні проблемам організації електронного документообігу в органах виконавчої влади надається недостатньо уваги. Як наслідок, практика його здійснення залишається неефективною, діяльність органів влади значною мірою з цих питань не впорядковано, а впроваджені окремі системи електронного документообігу мають суперечності та не спираються на науково-теоретичні обґрунтування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий інтерес фахівців до інформаційно-аналітичної діяльності органів виконавчої влади та впровадження електронного документообігу, багато теоретичних, методологічних та практичних питань, особливо в умовах сучасного електронного урядування, залишаються невирішеними.

Наразі поза увагою дослідників залишаються важливі питання вдосконалення механізмів здійснення електронного документообігу в місцевих органах влади, де в ефективному вирішенні важливих управлінських завдань вирішальне значення має оперативне отримання інформації та доведення управлінських рішень до виконавців.

Потребує створення системи електронної взаємодії органів виконавчої влади та визначення механізмів дотримання форматів даних електронного документообігу в органах державної влади з урахуванням реалій сьогодення та їх матеріально-технічного забезпечення.

Формулювання цілей статті. Саме тому метою нашої статті й стало визначення механізмів впровадження електронного документообігу в місцевих органах виконавчої влади як складової електронного урядування з урахуванням наявного досвіду та тенденцій розвитку адміністративної реформи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Електронне урядування має стати визначальним чинником і каталізатором адміністративної реформи, трансформаційних перетворень у діяльності органів державної влади та їх взаємодії з користувачами і власними службовцями. Саме тому ключовими елементами електронної державної служби в Україні, як зазначають дослідники, є розбудова електронної взаємодії на всіх рівнях як усередині державних установ, так і між ними, що базується на організації потужних відомчих та національних дата-центрів і мереж обміну електронними даними, а також глобальна модернізація нормативного та організаційного підходів до впровадження інформаційних технологій у сферу державної служби [3].

Одним із важливих процесів у функціонуванні будь-якої установи є прийняття управлінських рішень та контроль їх виконання. При цьому дані для прийняття рішень, необхідна інформація та

самі рішення подаються у вигляді документів. Обсяг технічної роботи з документами найчастіше достатньо значний, що може закривати, а іноді й заміщати головний зміст діяльності. Тому автоматизація роботи з документами, що циркулюють в установі, має важливе значення для підвищення ефективності її діяльності.

Упровадження та всебічне використання сучасних інформаційних технологій в управлінській діяльності забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку ухвалення управлінських рішень на всіх рівнях, супроводжує інформаційну підтримку соціально-економічного розвитку як окремих регіонів, так і держави в цілому, забезпечує інформаційні потреби державних службовців [2].

Електронний документообіг є наріжним каменем електронного урядування і має великі переваги порівняно зі звичним, паперовим документообігом. Зокрема, окрім підвищення культури діловодства, забезпечується економія коштів на тиражування та пересилання значної кількості документів, що вкрай актуально сьогодні за умов обмеженого фінансування місцевих органів виконавчої влади.

Основними цілями впровадження автоматизованих систем електронного документообігу (далі – СЕД) є підвищення прозорості, керованості та ефективності роботи організації за рахунок:

- уніфікації та стандартизації правил роботи з документами як у паперовому вигляді, так і за допомогою автоматизованих засобів;
- значного підвищення швидкості обробки паперових документів та дальшого зменшення долі паперового документообігу завдяки застосуванню технологій штрих-кодування, сканування, розпізнавання та механізмів електронного цифрового підпису;
- упровадження регламентів автоматизованої роботи з документами;
- поступового переходу до повністю безпаперового документообігу [7].

Система електронного документообігу призначена для автоматизації всього комплексу робіт з документами як створеними в цій установі, так і з тими, що надійшли ззовні: введення документів у систему, реєстрація, розподіл і розсилання, редагування і модифікація, оперативне збереження й архівація, пошук і перегляд, видобування і відтворення, контроль виконання, розмежування доступу, довідкова служба тощо. Істотним фактором є забезпечення групової (кооперативної) роботи з документами.

При впровадженні СЕД у практику роботи установи переслідуються такі цілі:

- підвищення продуктивності праці;
- підвищення оперативності в роботі з документами;
- розширення можливостей довідково-інформаційного обслуговування;
- поліпшення якості підготовки, обробки і відтворення документів;
- скорочення кількості непотрібних документів і непотрібних розсилок;

– поліпшення організації контролю за рухом і виконанням документів.

Технологія обробки документів визначається низкою чинників: видом документа і вимогами його життєвого циклу; традиціями, що склалися в установі, уявленнями виконавців про можливості сучасних систем обробки документів.

Особливо тісна взаємодія необхідна при кооперативному (груповому) процесі створення документів і забезпечення їх міграції між підрозділами установи. Для цих цілей в установі повинно бути утворене і використовуватися спільне транспортно-комунікаційне середовище (наприклад, Інтернет). Воно дозволяє здійснювати обмін електронними документами як між підрозділами установи, так й іншими територіально розрізненими установами, що можуть входити до відомчої СЕД. Таке середовище є основою для ефективного доступу до інформаційних ресурсів та інформаційно-аналітичних систем установи, а також до ресурсів і систем її структурних підрозділів і вищих організацій.

Корпоративна мережа установи може містити низку віртуальних підмереж різних підрозділів із різним ступенем захисту залежно від специфіки їхньої роботи. Вихід у Інтернет повинен здійснюватися з урахуванням вимог забезпечення безпеки роботи державної установи з урахуванням вимог чинного законодавства щодо володіння інформацією, що є державною власністю.

З іншого боку, незалежно від конкретних підрозділів, у цілому по установі для роботи з документами можна виділити три рівні ієрархії користувачів, що пронизують усі підрозділи:

- керівництво;
- служби діловодства та контролю;
- безпосередні виконавці.

Керівники візують документи, ухвалюють рішення щодо дальшого просування документів (призначають виконавців, терміни виконання, накладають резолюції), проводять аналіз зведень щодо стану виконання документів, уживають заходи з поліпшення виконавської дисципліни.

Служби діловодства та контролю відповідають за приймання документів, первісне введення вхідних даних у систему установи, розсилання документів керівникам і виконавцям, контроль за редагуванням і модифікацією документів, одержання інформації про виконання або невиконання від виконавців, видачу попереджувальних нагадувань і різних зведень, зняття документів з контролю і пересилання їх в архів при потребі.

Виконавці одержують документи для виконання, готують вихідні документи, взаємодіючи в разі потреби з іншими виконавцями, підписують їх у керівництва і передають до служби діловодства для дальшого просування, одержують нагадування про наближення або закінчення терміну виконання, іншу розпорядницьку інформацію, повідомляють службі контролю про стан виконання документа.

При цьому електронний документообіг у ході здійснення цих процедур дозволяє забезпечувати

суттєву економію бюджетних коштів на тиражуванні значної кількості документів, що циркулюють у місцевих органах виконавчої влади, під час надсилання документів багатьом виконавцям чи отримання звітів про виконання завдань цих документів. Електронні документи вміщуються до автоматизованої бази даних діловодства та контролю, що використовується установою.

Ще одним важливим моментом створення СЕД є нагромадження і використання інформаційних ресурсів установи, зростання його інтелектуального потенціалу. Без аналізу даних і документів важко говорити про підтримку процесів ухвалення управлінських рішень, тому в СЕД необхідне забезпечення тісної взаємодії користувачів з інформаційними ресурсами.

При впровадженні електронних документів в установі можуть виникнути нові проблеми, якщо не передбачити спеціальних запобіжних заходів.

Організації, що впровадили електронний документообіг, зіштовхуються з низкою проблем: захист інтелектуальних інформаційних даних, ефективність роботи службовців, подолання інформаційних бар'єрів, оперативний доступ до інформації, повторне використання і реплікація даних.

При впровадженні обміну документів виключно в електронній формі може порушитися звичний режим роботи працівників установи, особливо тих, хто має знання і досвід роботи, але не володіє комп'ютерними технологіями. Особливо актуальним це питання є для органів виконавчої влади районного рівня та виконкомів сільських, селищних рад. Можуть порушитися також звичні зв'язки між співробітниками і, тим самим, вплинути на ефективність роботи службовців.

Ці проблеми повинні враховуватися при створенні СЕД установи і налаштуванні її на конкретні завдання. Навчання персоналу й організація робіт у СЕД повинні містити конкретні рекомендації щодо подолання зазначених проблем. Дослідження показують, що значні резерви в підвищенні продуктивності праці лежать в організації групової діяльності (кооперативної роботи).

Прийнято також вважати, що при впровадженні СЕД здобуваються тактичні та стратегічні вигоди. Тактичні вигоди визначаються скороченням витрат при впровадженні СЕД, пов'язаним зі звільненням фізичного місця для збереження документів, зменшенням витрат на копіювання і доставку документів у паперовому вигляді, зниженням витрат на персонал і устаткування тощо. До стратегічних належать переваги, пов'язані з підвищенням ефективності роботи підприємства або організації. До таких переваг можна віднести:

- поява можливості колективної роботи над документами (що неможливо при паперовому діловодстві);
- значне прискорення пошуку і вибірки документів (за різними атрибутами);
- підвищення безпеки інформації за рахунок того, що робота в СЕД з незареєстрованої робочої

станції неможлива, а кожному користувачу СЕД призначаються свої повноваження доступу до інформації;

- підвищення схоронності документів і зручності їх збереження, оскільки вони зберігаються в електронному вигляді на сервері;

- поліпшення контролю за виконанням документів [7].

Уведення в дію законодавства [4; 5] щодо юридичного статусу електронного цифрового підпису дає можливість створювати системи обміну електронними документами, що дають можливість знизити фінансові витрати та витрати робочого часу в органах державної влади та управління.

За результатами моніторингу органів виконавчої влади щодо стану впровадження електронного документообігу на кінець 2011 року впровадження автоматизованих систем діловодства з елементами електронного документообігу здійснено в Мінекономіки, Мінфіні, Мінтрансі, Нацдержслужбі, Державній податковій службі України та деяких інших центральних органах виконавчої влади. Однак переважна більшість систем електронного документообігу в цих органах влади функціонують практично без використання електронних цифрових підписів (печаток) (далі – ЕЦП). Саме тому документи, що циркулюють у системі електронного документообігу, не відповідають вимогам чинного законодавства до електронних документів, оскільки згідно із Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний підпис є обов'язковим реквізитом електронного документа, що використовується для ідентифікації автора та/або підписувача електронного документа іншими суб'єктами електронного документообігу. Накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа [4].

У Херсонській обласній державній адміністрації з початку 2008 року впроваджено відомчу систему електронного документообігу з її структурними підрозділами і районними державними адміністраціями та міськвиконкомами з використанням ЕЦП. Порядок проведення цієї роботи визначено Регламентом електронного документообігу в обласній державній адміністрації, який затверджено розпорядженням голови Херсонської облдержадміністрації від 20 березня 2008 року № 310 [6].

Про ефективність і економічність електронного документообігу свідчать динамічні показники отримання облдержадміністрацією електронної кореспонденції з ЕЦП. Так, з районів і міст області у 2008 році отримано 17,5 тис. електронних документів, 2009 році – 21,3 тис., 2010 році – 28,0 тис., а за підсумками 2011 року – понад 40,0 тис. [1].

Аналіз показав, що на створенні та пересиланні одного електронного документа в середньому заощаджується 1,5-2 грн проти паперового аналога. Тому, за підсумками 2011 року місцевими органами влади, що входять до відомчої СЕД, економія бюджетних коштів складає більше

80 тис. грн. Запроваджена СЕД виключає потребу надсилання паперових версій документів, завдячуючи застосуванню ЕЦП, що за правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису і не може бути визнаний недійсним лише через те, що він має електронну форму [5].

До того ж практика свідчить, що при використанні СЕД продуктивність праці персоналу збільшується, як правило, на 20-25 %, а вартість архівного збереження електронних документів на 80 % нижче порівняно з вартістю збереження паперових архівів.

Поряд з цим, розширення географії електронного документообігу як між територіальними підрозділами центральних органів виконавчої влади і органами місцевого самоврядування ускладнюється такими суттєвими питаннями:

- недостатність фінансування на продовження робіт зі створення, впровадження та модернізації систем електронного документообігу органів влади;

- відсутність єдиного регламенту електронного документообігу між органами виконавчої влади та апробованого на практиці формату електронного документа і електронного повідомлення для електронного документообігу;

- відсутність єдиних форматів системи електронного цифрового підпису;

- ускладнення, пов'язані з потребою долати стереотипи мислення працівників ділових служб, які впродовж багатьох років працювали в системі паперового документообігу;

- потреба в додатковому навчанні персоналу способам володіння сучасними інформаційними технологіями, що використовуються під час створення, передачі та зберігання електронного документа.

Висновки. Проблеми, що перешкоджають упровадженню електронного документообігу як важливого елемента електронного урядування в діяльності місцевих органів виконавчої влади, носять комплексний міжвідомчий характер і не можуть бути вирішені на рівні окремого органу влади.

Здійснення електронного документообігу в місцевих органах виконавчої влади буде ефективним за умов:

- формування єдиної інфраструктури міжвідомчого обміну даними в електронній формі;

- використання стандартизованих форматів даних, протоколів обміну даними і наявності єдиних класифікаторів, довідників, а також доступу до них;

- запровадження обміну електронними документами між органами виконавчої влади на основі повної сумісності використовуваних ресурсів;

- належного фінансування матеріально-технічного забезпечення ділових служб місцевих органів виконавчої влади.

Дальші розвідки порушеної проблеми стосуватимуться вироблення ефективних механізмів впровадження електронного документообігу в управлінську діяльність місцевих органів виконавчої

влади, пошуку шляхів уніфікації підходів до автоматизації процесів обліку та контролю виконання службової кореспонденції, а також опрацювання

науково обґрунтованих засад поширення електронного документообігу в діяльність органів місцевого самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ключевський В. І. Організація та здійснення контролю за виконанням управлінських рішень в органах державної влади: теорія і практика : [методичний посібник] / В. І. Ключевський / За заг. ред. С.Г.Білорусова. – Херсон : ХОЦППК, 2010. – 44 с.
2. Коваль Р. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів влади : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Р. А. Коваль ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2008. – 23 с.
3. Лопушинський І. П. Упровадження електронного урядування в роботу органів виконавчої влади України як вагома складова реформування державної служби / І. П. Лопушинський // Публічне управління: теорія та практика. – 2010. – № 2 – С. 195.
4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=851-15>.
5. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 травня 2003 року № 852-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=852-15>.
6. Про Регламент електронного документообігу в обласній державній адміністрації: розпорядження голови Херсонської обласної державної адміністрації від 20 березня 2008 року № 310 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oda.kherson.ua>.
7. Степанова Я. М. Основи електронного документообігу : [навч. посіб.] / Я. М. Степанова, В. Я. Рассмакін. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 155 с.

Рецензенти: *Лопушинський І. П.* – д.держ.упр., професор;
Коваль Г. В. – к.політ.н., доцент.

© Ключевський В. І., 2012

Дата надходження статті до редколегії 28.04.2012 р.

КЛЮЦЕВСЬКИЙ Володимир Іванович – начальник відділу контролю апарату Херсонської обласної державної адміністрації, магістр державного управління, аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету.

Коло наукових інтересів: впровадження електронного документообігу в діяльність органів державної влади.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуто підходи до тлумачень понять «професійна компетентність» і «компетенція», уточнено компонентний склад професійної компетентності державних службовців. Обґрунтовано доцільність використання у професійному навчанні державних службовців інноваційних мережових освітніх технологій з метою підвищення рівня сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців.

Ключові слова: компетенція, професійна компетентність, інформаційна компетентність, мережові технології, інформаційне навчальне середовище.

Рассмотрены подходы к толкованиям понятий «профессиональная компетентность» и «компетенция», уточнено компонентный состав профессиональной компетентности государственных служащих. Обоснована целесообразность использования в профессиональном обучении государственным служащим инновационных сетевых образовательных технологий с целью повышения уровня сформированности профессиональной компетентности будущих специалистов.

Ключевые слова: компетенция, профессиональная компетентность, информационная компетентность, сетевые технологии, информационная обучающая среда.

In article is considered approaches to interpretation of concepts «professional competence» and «competence», is specified structure of professional competence of civil servants. It is proved expediency of use in vocational training civil servants of innovational network educational technologies with the purpose of increase of a level of formation of professional competence of the future experts.

Key words: competence, professional competence, information competence, network technologies, information learning environment.

Сучасні соціально-політичні та економічні реалії становлення України як демократичної, соціальної, правової держави зумовлюють не обхідність у підвищенні якості професійної підготовки державних службовців, зростання соціального запиту суспільства на підготовку висококваліфікованих управлінців, здатних швидко реагувати на динамічні зміни умов роботи, ефективно організовувати власну діяльність із використанням сучасних інформаційних технологій, готових до поновлення знань, самоосвіти, особистісного професійного росту. У зв'язку з цим виникає потреба ефективного розв'язання проблеми формування професійної компетентності державних службовців у процесі їх професійної підготовки. Значний потенціал для забезпечення формування професійних якостей фахівців, що більш адекватно відповідають потребам сучасного суспільства, надають інноваційні освітні технології.

У провідних державних документах, зокрема, у Національній доктрині розвитку освіти в Україні, постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування», законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)» підкреслюється важливе загальнодержавне значення модернізації системи професійної освіти шляхом упровадження прогресивних освітніх технологій із метою задоволення сучасних вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців. Суттєвий вклад у формування компетентних управлінців нової генерації для роботи в органах державної влади вносить мережа навчальних закладів IV рівня акредитації, що здійснюють підготовку магістрів

за спеціальностями галузі знань «Державне управління».

Науковцями досліджено різноманітні аспекти проблеми формування професійної компетентності державних службовців. Належна увага в працях вітчизняних та зарубіжних учених приділялась питанням професіоналізації кадрів державного управління (В. Авер'янов, В. Атаманчук, В. Бакуменко, І. Гончаренко, А. Деркач, В. Князев, Ю. Ковбасюк, І. Лопушинський, А. Маркова, Т. Недашківська), підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб (В. Гошовська, Ю. Кальниш, Г. Кушнірова, В. Луговий, Т. Мотренко, Б. Пономаренко, В. Присяжнюк), методичного і програмного забезпечення навчального процесу (В. Логвінова, Н. Протасова, І. Розпутенко, В. Яцюк).

Незважаючи на наявні наукові розробки, немає узгодженого погляду на структуру та суть професійної компетентності державних службовців, засоби формування професійної компетентності державних службовців досліджені недостатньо. Потребує розробки науково-методичне забезпечення формування професійної компетентності в умовах впровадження в систему професійної підготовки мережових технологій навчання на базі освітніх систем нового типу – систем управління навчанням (LMS – Learning Management Systems), загально визнаним лідером серед яких є система дистанційного навчання Moodle. Це зумовило мету статті, яка полягає у розкритті сутності наукового визначення понять, пов'язаних з формуванням професійної компетентності державних службовців та виявленні засобів, які цьому сприяють в умовах впровадження в професійну підготовку інноваційних освітніх технологій.

Відсутність чіткої дефініції понять «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» зумовлює невизначеність підходів до формування професійної компетентності державних службовців. Поняття «професійна компетентність» є предметом спеціального всебічного наукового дослідження науковців різних галузей вітчизняної і зарубіжної науки та розглядається як: інтелектуально і особистісно зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, що засновується на знаннях; інтеграційна характеристика особи, що відображає готовність і здатність людини ефективно вирішувати задачі, які виникають перед ним у процесі діяльності; здатність виконувати професійні обов'язки у реальній робочій обстановці, яка відповідає певному стандарту [1; 2].

А. Маркова під професійною компетентністю розуміє психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально, володіння людиною здатністю і умінням виконувати певні трудові функції [3]. С. Батишев розглядає професійну компетентність як інтегральну характеристику ділових і особистісних якостей фахівця, що відбивають рівень знань, умінь, досвід, достатній для здійснення мети даного роду діяльності, а

також його моральну позицію [4]. Е. Зеєр під професійною компетентністю має на увазі сукупність професійних знань і умінь, а також способи виконання професійної діяльності [5].

Компетентність, будучи готовністю та здатністю людини діяти в будь-якій сфері, передбачає володіння людиною комплексом відповідних компетенцій, які включають її особистісне ставлення до предмету діяльності [6]. Т. Недашківська професійну компетентність державного службовця розглядає як систему професійних компетенцій відповідно до повноважень, передбачених посадою, а компетенції – як особистісні риси людини, що зумовлюють рівень знань та вмінь фахівця, які він може ефективно застосовувати в різних ситуаціях та адаптувати до змінних умов роботи [7].

Узагальнення різних підходів дозволило установити, що професійна компетентність є інтегративною якістю особистості, яка визначає здатність фахівця розв'язувати проблеми та завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності в органах державної влади з опорою на наявні знання, уміння, навички, особистісні якості, життєвий досвід, цінності та здібності, представлені у вигляді сукупності компетенцій. Погоджуючись з А. Хуторським вважаємо, що компетенцію доцільно розглядати як сукупність взаємозалежних якостей особистості, що задаються стосовно певного кола предметів і процесів, необхідних, щоб якісно та продуктивно діяти стосовно них [8].

Впровадження компетентісного підходу у професійну підготовку державних службовців в Україні тільки започатковується. На рівні Кабінету Міністрів України розробляються типові паспорти посад державної служби, що передбачають визначення компетенцій за посадами. Головне управління державної служби України з метою удосконалення координації навчального процесу з підвищення кваліфікації державних службовців відповідно до профілів компетентностей здійснює організацію постійно діючих і короткострокових семінарів, тренінгів та спеціалізованих короткострокових навчальних курсів.

Професійну компетентність посадових осіб органів державної влади доцільно розглядати як володіння сукупністю наступних компетенцій стосовно професійної діяльності: ключових – універсальних, пов'язаних із професійним успіхом особистості в сучасному суспільстві; базових – загальнопрофесійних, що відбивають специфіку професійної діяльності державного службовця; спеціальних – професійно-профільних, що відображають специфіку конкретної предметної сфери діяльності у органах державної влади. Одним з основних завдань формування складу компетенцій майбутніх фахівців є виявлення набору компетенцій, найбільш значущих для відповідних напрямків підготовки.

Кількість та характер компетенцій визначається завданнями, які має вирішувати фахівець у своїй професійній діяльності та які дозволяють бути

успішними на конкретній посаді. Аналізуючи організацію, характер, зміст та вітчизняний досвід державної служби можна відмітити її яскраво виражену специфіку у порівнянні з іншими видами професійної діяльності. Це стосується, перш за все, нормативно-правового, управлінсько-комунікативного та публічного характеру державної служби. Форма професійної діяльності державних службовців передбачає виконання численних функцій управління, планування, організації, регулювання, аналізу і контролю за станом справ у тій чи іншій сфері державного управління та вимагає від фахівця наявності глибоких знань у конкретній предметній області, що відповідає функціям, завданням, напрямкам діяльності певного органу влади чи його підрозділу.

Важливою складовою професійної компетентності державних службовців в умовах інформатизації суспільства є інформаційна компетентність. Аналіз сучасних досліджень науковців дозволив установити, що інформаційна компетентність визначає здатність фахівця до роботи з комп'ютерною технікою, інформаційними технологіями й інформацією в усіх її формах при розв'язанні завдань у професійній діяльності [10]. Становленню інформаційної компетентності державних службовців через формування ключових, базових і спеціальних інформаційних компетенцій сприяє вивчення дисциплін комп'ютерного циклу у процесі їхньої професійної підготовки. Компетентісний підхід вимагає установлення переліку компетенцій, які повинні бути сформовані при вивченні дисциплін комп'ютерного циклу, оскільки результати навчання повинні бути представлені в термінах компетенцій. Необхідно відмітити, що однозначної точки зору з цього приводу не існує.

Ключові інформаційні компетенції відображають здатність державного службовця отримувати та аналізувати інформацію у всіх її формах для вирішення поставлених задач у професійній діяльності і повсякденному житті та передбачають: володіння сукупністю знань про інформацію, сучасні інформаційні технології та навичок роботи з різними джерелами інформації; уміння відбирати необхідну інформацію з різних джерел, виділяти в ній головне, оцінювати, систематизувати, аналізувати, організовувати, перетворювати, зберігати та передавати інформацію; уміння використовувати інформаційні пристрої, комп'ютерну техніку, засоби мережевої комунікації, Інтернет при обробці інформації та спілкуванні.

Базові інформаційні компетенції зумовлені специфікою професійної діяльності державних службовців різних спеціалізацій і передбачають володіння сучасними методами організації обробки даних у локальній мережі й Інтернет та роботи з гіпертекстовими й електронними офісними документами різного типу (текстовими документами, розрахунковими таблицями, базами даних) при здійсненні обробки інформації, її аналітичної

інтерпретації й узагальнення; створенні інформаційної бази; організації інформаційного забезпечення управлінською діяльністю; взаємодії з партнерами.

Спеціальні інформаційні компетенції є професійно-профільними та вузькоспеціалізованими, визначають здатності до застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій у конкретній сфері діяльності державного службовця з урахуванням специфіки певної посади і передбачають застосування професійно-орієнтованих інформаційних систем.

У Інституті державного управління ЧДУ ім. Петра Могили на базі електронної платформи Moodle розроблено навчально-методичний комплекс, що містить дистанційні курси для вивчення дисциплін комп'ютерного циклу. Інноваційні освітні технології відіграють значну роль у формуванні професійних компетенцій майбутніх фахівців. Розвиток дистанційних технологій, комп'ютерних мереж і сучасних інформаційних технологій спричинив появу мережевих технологій навчання, що дають можливість розв'язувати актуальні завдання професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб органів державної з використанням мережі Інтернет за рахунок створення інформаційного середовища, яке є середовищем для реалізації процесу навчання через мережу Інтернет.

Аналіз сучасного стану розвитку мережевих технологій дозволяє зробити висновок, що за своєю ефективністю мережеве дистанційне навчання перевершує традиційні форми, а їх поєднання надає значні потенційні можливості для формування професійної компетентності майбутніх фахівців завдяки наявності розвинених засобів для позитивного впливу на мотиваційно-ціннісну, операційно-когнітивну та емоційно-вольову сфери особистості [9]. Мережеві технології дозволяють використовувати можливості Інтернет для мультимодального представлення навчальної інформації, автоматизації контролю, моніторингу, професійного спрямування змісту. Наявність сучасних засобів комунікації, можливість здійснювати інтерактивне мережеве спілкування, паралельні дії й обмін інформацією забезпечує організацію мережевих форм та активних методів навчання, управління ними розподілено в просторі та часі. Це супроводжується активізацією пізнавальної діяльності, появою позитивної мотивації до здобуття знань, розвитком вольових якостей майбутніх фахівців, їхньої здатності до саморозвитку та сприяє формуванню професійної компетентності державних службовців.

Формування професійної компетентності майбутніх фахівців засобами мережевих технологій з використання навчального інформаційного середовища, створеного на базі системи дистанційного навчання Moodle, ґрунтується на принципах конструктивізму [11; 12]. Реалізація провідних ідей конструктивізму (самоорганізація професійного

знання під управлінням викладача) та соціального конструкціонізму (професійне знання має особистісну значущість і створюється в співпраці з іншими) надає додаткові можливості для професійного становлення майбутніх фахівців за рахунок посиленого позитивного впливу на їхню здатність до рефлексії.

На основі здійсненого аналізу навчальних можливостей системи дистанційного навчання Moodle визначено структуру дистанційного курсу та засоби, призначені для розміщення навчальних матеріалів, організації мережевого навчання [13; 14]. Основною структурною одиницею дистанційного курсу є блок занять для вивчення навчальних тем у відповідності з модульною побудовою курсу, що включає в себе оглядову лекцію, глосарій, електронні модульні посібники та підручники, сукупність мережових занять і практичних завдань для вивчення теоретичного матеріалу, формування професійних умінь, тести. Формування базових та ключових інформаційних компетенцій при вивченні дисциплін комп'ютерного циклу здійснюється при опануванні навчального матеріалу, забезпечується поданням змісту у вигляді конкретно-практичних, інформаційно-пошукових і творчих професійно-орієнтованих завдань із використанням засобів інформаційного середовища Moodle, контентних методів навчання – активних, із відображенням контексту професійної діяльності у органах державної служби.

Можливості з організації групового навчання реалізовано за рахунок розподілу по групах, управління правами, засобів мережевого спілкування та моніторингу діяльності, гнучкої системи оцінювання. Формування професійної компетентності державних службовців із використанням розроблених дистанційних курсів супроводжується оновленням форм і

методів навчання, дозволяє ефективно організувати самостійну роботу майбутніх фахівців, передбачає проєктивний, проблемний характер навчання, дозволяє враховувати специфіку видів професійної діяльності в органах державного управління, що сприяє не тільки засвоєнню державними службовцями знань, умінь, форм професійної поведінки, а й формуванню важливих для професійного становлення особистісних якостей.

Впровадження розробленого комплексу у процес професійної підготовки державних службовців дало можливість виявити засоби формування професійної компетентності: використання модульного підходу, мультимодального представлення навчальної інформації, у формуванні якої беруть участь студенти; дотримання принципів соціального конструкціонізму з опорою на мережові комунікації, групові форми навчання, змагальність; забезпечення творчого підходу до майбутньої професійної діяльності шляхом упровадження контентних методів навчання; здійснення моніторингу та контролю в термінах компетентного підходу. Отримані узагальнені результати підтверджують ефективність та результативність формування професійної компетентності державних службовців засобами мережових технологій.

Таким чином, професійну компетентність державних службовців можна розглядати як сукупність ключових (універсальних), базових (загальнопрофесійних) та спеціальних (професійно-профільних) компетенцій стосовно професійної діяльності, значні потенційні можливості для формування яких надають мережові освітні технології. Подальшої розробки потребує визначення компетенцій стосовно окремих спеціальностей державних службовців та їх відображення в освітніх стандартах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
2. Гончаренко І. А. Освітні механізми формування та розвитку управлінської еліти [Електронний ресурс] / І. А. Гончаренко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_50/Gileya50/F43_doc.pdf.
3. Маркова А. К. Психологические проблемы повышения квалификации / А. К. Маркова // Педагогика. – 1992. – № 9–10. – С. 65–67.
4. Энциклопедия профессионального образования: в 3-х т. / [под ред. С. Я. Батышева]. – М. : РАО АПО, 1998. – 440 с.
5. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход : [учебное пособие] / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. – М. : Московский психолого-социальный ин-т, 2005. – 216 с.
6. Варданян Ю. В. Стрoение и развитие профессиональной компетентности специалиста с высшим образованием: (На материале подготовки педагога и психолога) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика», 19.00.07 «Педагогическая психология» / Юлия Владимировна Варданян. – М., 1998. – 353 с.
7. Недашківська Т. Професійність державних службовців: компетентнісний підхід [Електронний ресурс] / Т. Недашківська. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpnadu/2008_1/05%20Derz.pdf.
8. Компетенции в образовании: опыт проектирования: сборник научных трудов / [под ред. А. В. Хуторского]. – М. : Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. – 327 с.
9. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : [учебное пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров] / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров ; [под ред. Е. С. Полат]. – М. : Академия, 2002. – 271 с.
10. Головань М. С. Інформатична компетентність : сутність, структура та становлення / М. С. Головань // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах : науково-методичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 62–69.
11. Андреев А. В. Практика электронного обучения с использованием Moodle / А. В. Андреев, С. В. Андреева, И. Б. Доценко. – Таганрог : Изд-во ТТИ ЮФУ, 2008. – 146 с.

12. Болюбаш Н. М. Можливості дистанційних технологій по активізації пізнавальної діяльності студентів університету / Н. М. Болюбаш // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / За ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. – Вип. 17 (21). – Харків : НТУ «ХПІ», 2008. – С. 343–356.
13. Болюбаш Н. Н. Внедрение сетевых образовательных технологий в профессиональное образование / Н. Н. Болюбаш // Новые технологии в образовании : научно-технический журнал. – 2009. – № 1. – С. 101–102.
14. Болюбаш Н. М. Розробка дистанційного курсу засобами інформаційного середовища Moodle / Н. М. Болюбаш // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Вип. 123. Т. 136. Педагогіка. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 19–27.

Рецензенти: **Івашова Л. М.** – д.держ.упр., професор;
Сорока С. В. – к.політ.н., доцент.

© Болюбаш Н. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії 05.05.2012 р.

БОЛЮБАШ Надія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, в. о. доцента кафедри державної служби Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: професійна компетентність державних службовців.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються питання захисту прав дитини як складової частини міжнародного законодавства з прав людини. Розкривається процес формування державного механізму впливу на стан захисту прав дитини в Україні за часів незалежності. Дається коротка характеристика системи державних органів, відповідальних за забезпечення прав дитини, та окреслюються проблеми їх взаємодії. Аналізуються останні зміни у розподілі повноважень окремих державних органів, що здійснюють захист прав дітей, які відбулися в ході адміністративної реформи в Україні. Автор визначає проблеми захисту прав дитини, які є на його думку найбільш актуальними для України на сучасному етапі розвитку української держави.

Ключові слова: права дитини, захист прав дитини, державні механізми захисту прав дитини.

В статье анализируются вопросы защиты прав ребенка как составляющей части международного законодательства по правам человека. Раскрывается процесс формирования государственного механизма воздействия на состояние защиты прав ребенка в Украине за период независимости. Дается краткая характеристика системы государственных органов, ответственных за обеспечение прав ребенка, и очерчиваются проблемы их взаимодействия. Анализируются последние изменения в распределении полномочий отдельных государственных органов, осуществляющих защиту прав детей, которые произошли в ходе административной реформы в Украине. Автор определяет проблемы защиты прав ребенка, которые, по его мнению, являются наиболее актуальными для Украины на современном этапе развития украинского государства.

Ключевые слова: права ребенка, защита прав ребенка, государственные механизмы защиты прав ребенка.

In the article the author analyses the questions of child's rights protection as the part of the international legislation in the sphere of human rights. Also the process of forming of state influence mechanism on the condition of child's rights protection in Ukraine in a period of independence is disclosed in the article. The author gives a short characteristic of the system of the state organs, which are responsible for child's rights securing, and outlines the problems of their interaction. The author analyses the last changes in distribution of the commissions of some state organs responsible for child's rights protection, which took place in a period of administrative reform in Ukraine. The author defines the problems of child's rights protection, which, in his opinion, are the most actual for Ukraine on the modern stage of the Ukrainian state's development.

Key words: child's rights, child's rights protection, state mechanisms of child's rights protection

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Захист прав людини в цілому і прав дитини зокрема є одним з найбільш актуальних напрямків діяльності держав, які входять до міжнародної спільноти. Про це свідчать фундаментальні документи, прийняті з цих питань Організацією об'єднаних націй такі, як Загальна декларація прав людини, прийнята резолюцією

Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III) [1], Конвенція ООН про права дитини прийнята та відкрита для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 року [2], та деякі інші документи міжнародного права.

Актуальною є проблема захисту прав дитини і для України, де протягом останніх років відбувається бурхливий процес державотворення,

становлення вітчизняного законодавства, формування державних інституцій і механізмів їх впливу на ситуацію в українському суспільстві. Ця проблема потребує ретельного вивчення, осмислення ситуації, яка склалася у державі щодо захисту прав дитини та пошуку шляхів для забезпечення цих прав.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Окремим питанням захисту прав дитини присвячені роботи таких авторів, як Марія Сніжко [3], Н. А. Кондратюк, та І. К. Тюльченко [4], Джеральдіна Морріссон [5], О. П. Петрашук [6], Н. І. Карпачова [7], Ю. О. Павленко [8].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Проблема захисту прав дитини існує в кожній країні світу незалежно від ступеня її соціально-економічного розвитку, державного ладу, географічного становища, народних традицій і звичаїв та інших чинників, здатних впливати на становище людей, які є мешканцями цієї країни.

Проте, конкретні питання, які виникають у процесі захисту прав дитини в тій чи іншій країні, можуть мати свою специфіку, притаманну лише даній країні, або групі країн і не актуальну для інших країн світу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї роботи є аналіз системи державних органів, відповідальних за забезпечення прав дитини в Україні та визначення питань захисту прав дитини, які є найбільш актуальними на даному етапі розвитку української держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, наприклад, проблема залучення дітей до участі у збройних конфліктах і бойових діях наразі не є актуальною для України, в той час як для деяких країн Азії та Африки ця проблема є надзвичайно актуальною. Залучення ж дітей до участі у збройних конфліктах суперечать частинам 2-й та 3-й статті 38 Конвенції ООН. Про права дитини в якій, зокрема, зазначено: «Держави – сторони вживають всіх можливих заходів щодо забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях». «... При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, держави – сторони прагнуть віддавати перевагу особам більш старшого віку» [2, с. 21].

Окрім того, навіть у межах однієї й тієї ж країни з плином часу окремі питання захисту прав дитини можуть набувати, або втрачати свою актуальність залежно від зміни загальної суспільно-економічної ситуації у цій країні.

Так, наприклад, проблема безпритульності дітей, неактуальна для Російської імперії на початку і у першому десятилітті XX століття набуває великої актуальності за часів руйнації монархії та подальшої громадянської війни на території імперії. Згодом, за часів існування СРСР проблема безпритульності дітей була вирішена і

втратила свою актуальність. Однак, разом з дезінтеграцією Радянського Союзу у 90-ті роки XX століття, вона постала з новою силою і набула актуальності майже для всіх країн пострадянського простору.

Слід зазначити, що найбільш новим і універсальним документом міжнародного права у сфері захисту прав дитини є Конвенція ООН про права дитини. Вона була прийнята та відкрита для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 року. Для України вона набула чинності з 27 вересня 1991 року [2].

До набуття Конвенцією чинності в Україні питання додержання прав дитини не виокремлювалися до окремої групи проблем суспільства і розглядалися в цілому в контексті виконання Загальної декларації прав людини, прийнятої резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III) [1].

З моменту приєднання України до Конвенції ООН Про права дитини перед українською державою постало завдання забезпечити виконання вимог означеної конвенції на території країни, а це, у свою чергу, вимагало від керівництва держави приведення національного законодавства відповідно до вимог конвенції, створення в Україні державних інститутів, які будуть опікуватися правами дітей, розроблення чіткого механізму діяльності таких інститутів, проведення послідовної державної політики у сфері захисту прав дітей.

Першим вагомим кроком до виконання цих завдань стало прийняття Верховною Радою України Закону України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» (пізніше слово «неповнолітніх» у назві Закону було замінено на слово «дітей») [9].

Означений закон визначав перелік державних органів та установ, які опікуються правами дітей, їх повноваження і функції. За період з моменту його прийняття і до цього часу до означеного Закону було внесено чимало змін та доповнень.

За станом на цей час відповідно до положень цього закону до кола органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей належать:

« – спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;

– кримінальна міліція у справах дітей органів внутрішніх справ;

– приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ;

– школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;

- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка)» [9, с. 1].

Як видно з наведеного переліку, органи, служби і спеціальні установи для дітей не підпорядковані якомусь одному з міністерств чи відомств. Вони належать різним міністерствам і відомствам (системи освіти, охорони здоров'я, внутрішніх справ, виконання покарань тощо), не мають у масштабах держави централізованого керівництва, підпорядковуються органам, які їх створили, діють відповідно до їх вказівок і відомчих нормативних документів. Це на думку автора є логічним, але невідворотно породжує одну з болючих проблем сучасної державної системи захисту прав дітей, яка склалася в Україні – проблему узгодження нормативної бази міністерств і відомств і координації дій підпорядкованих ним установ та органів на місцях.

Мережа відповідних державних установ, вказаних у наведеному вище переліку, в тій чи іншій мірі була сформована до кінця 90-х років і діє в усіх територіально-адміністративних одиницях України. При цьому слід враховувати, що конкретний перелік таких установ на території району, міста чи області визначають уповноважені на це територіальні органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, або відповідний центральний орган виконавчої влади, якщо така установа знаходиться у його безпосередньому підпорядкуванні.

Наприклад, за станом на цей час на території Миколаївської області (з числа наведених у списку), відсутні такі об'єкти, як центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я, спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань. В області працює школа соціальної реабілітації для дітей системи освіти, але немає професійного училища соціальної реабілітації для дітей системи освіти.

Слід зазначити, що в цілому система державних органів та установ, які опікуються правами дитини в Україні не є стабільною і перебуває у постійному русі. Вона змінюється, переформовується, залежно від вимог часу та бачення означених питань керівництвом держави.

Так, за часи незалежності в Україні відповідальність за стан захисту прав дітей декілька разів перекладалася з одного центрального органу державного управління на інший. Спочатку, відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» Указом Президента України від 02.12.1995 року № 1115/95 був створений Комітет у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України [10]. Важливість такого кроку важко переоцінити.

Адже вперше в історії незалежної України головою держави був створений окремий центральний орган державного управління, спеціалізований на питаннях захисту прав дітей. Однак Комітет у справах неповнолітніх не проіснував і року. Вже у липні 1996 року Указом Президента України від 26.07.1996 р. № 596/96 «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України» він був ліквідований, а його функції передані новоствореному Міністерству України у справах сім'ї та молоді [11]. Це було першим кроком у низці подальших змін, внаслідок яких система органів і служб у справах дітей переходила від одного центрального органу виконавчої влади до іншого.

Часта зміна комітетів та міністерств, які керували у державі сферою дитинства, примусила авторів законів при подальшому їх редагуванні ухилитися від конкретного визначення центрального органу виконавчої влади, на який покладається відповідальність за додержання в Україні прав дитини і внести до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» в черговій його редакції поняття «спеціально уповноваженого центрального органу у справах сім'ї, дітей та молоді» без зазначення його конкретної назви.

Значним кроком вперед в історії формування системи державних органів, відповідальних за забезпечення в Україні прав дитини стало створення Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2006 року № 367 у складі Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту Державного департаменту України з питань усиновлення та захисту прав дитини як урядового органу державного управління.

Департамент мав права юридичної особи і, окрім питань захисту прав дитини, вів питання опіки, піклування та усиновлення дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [12].

Останнім часом у сфері формування у державі системи органів, відповідальних за додержання прав дитини відбулися нові зміни. Останнє велике переміщення в системі державних органів, які опікуються правами дітей відбулося в ході адміністративної реформи, після прийняття Указу Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» Як наслідок – Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту було реорганізовано, Державний департамент України з питань усиновлення і захисту прав дитини ліквідовано, функції Департаменту передано Міністерству соціальної політики України [13].

Указом Президента України від 11.08.2011 № 811/2011 «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини» введено посаду Уповноваженого з прав дитини при Президенті України [14].

За більш ніж 20 років існування незалежної української держави на шляху формування цієї системи та напрацювання механізмів її діяльності в інтересах дітей були періоди швидкого прогресу

і часи відступу назад, періоди досягнення певних висот і періоди втрати досягнутих позицій у цій сфері. Аналіз цих здобутків і втрат, періодизація розвитку державного механізму захисту прав дитини в Україні може стати предметом окремого наукового дослідження.

За останні 10 років в Україні досягнуто чимало прогресу у сфері захисту прав дитини. За ці часи система державних органів, відповідальних за забезпечення прав дітей, була побудована, вона зміцніла і набула досвіду. Подолані і втратили актуальність деякі негативні суспільні явища, які мали місце в 90-і роки.

Наприклад, за станом на цей час в Україні в цілому подолано таке тяжке і ганебне для держави соціальне явище, як дитяча безпритульність.

Динаміку кількості безпритульних дітей, які перебували на обліку в службах у справах дітей за останні роки, можна прослідкувати зокрема на прикладі Миколаївської області.

Персональний облік дітей цієї категорії ведеться службами у справах дітей в кожному районі (місті) та в цілому по області. Так, за даними служби у справах дітей Миколаївської облдержадміністрації, кількість дітей, які систематично залишають місця постійного проживання та навчання, в останні роки складала:

Кількість дітей, які систематично залишають місця постійного проживання та навчання на території Миколаївської області [15].

2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
264 осіб	198 осіб	137 осіб	71 осіб	55 осіб

Як видно з наведених даних, на обліку служб у справах дітей все ще перебуває певна кількість осіб, які систематично залишають місця постійного проживання та навчання, але їх кількість з року в рік зменшується і за кількісними показниками вже являє собою скоріше певну індивідуальну проблему окремих дітей, ніж масштабне негативне соціальне явище, яким була безпритульність у 90-ті роки.

Разом з тим, лишаються актуальними ще чимало питань захисту прав дітей, над якими доведеться працювати у наступні роки. Про це йдеться, зокрема, у Спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Ніни Карпачової «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні», підготовленій до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини.

Так, на думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за станом на момент публікації доповіді до кола найбільш актуальних питань захисту прав дитини в Україні належали такі питання:

« – захист громадянських та особистих прав дітей: право дитини на життя, роль сім'ї, суспільства і держави в недопущенні бездоглядності, без притульності та насильства щодо дітей, боротьба з торгівлею та сексуальною експлуатацією дітей,

проблеми дітей, які перебувають у конфлікті з законом, права дітей на участь у суспільному житті;

– економічні, соціальні та культурні права дітей: забезпечення права дітей на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, право на освіту та доступ до культурної спадщини, боротьба з використанням дитячої праці та захист трудових прав неповнолітніх;

– дотримання прав уразливих груп дітей: захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, права дітей з особливими потребами, захист прав дітей українських трудових мігрантів, дотримання прав дітей-біженців та шукачів притулку» [7, с. 228.].

До проблем захисту прав дитини додаються й проблеми функціонування самої системи органів та установ, відповідальних за забезпечення цих прав.

До кола таких проблем, на думку автора, належать:

– неузгодженість між собою деяких положень державної нормативної бази, зокрема документів, що регламентують діяльність міністерств, відомств, та їх підрозділів на місцях, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які займаються захистом прав дитини;

– наявність певних протиріч в інтересах установ, які здійснюють безпосередню діяльність щодо захисту прав та інтересів дитини на місцях, але належать до різних відомств;

– зацікавлена превентивна діяльність виробників товарів та послуг, спрямована на здійснення впливу на свідомість дитини з метою експлуатації дитини в ролі споживача відповідних товарів та послуг;

– відсутність в Україні науково обґрунтованої системи оцінки діяльності деяких державних органів, які здійснюють захист прав дитини (зокрема – служб у справах дітей);

– відсутність дієвих механізмів впливу на дорослих осіб, які не виконують своїх батьківських обов'язків і не забезпечують належного утримання і виховання своїх дітей.

Висновки. За часи незалежності в Україні сформовано державну нормативну базу та систему органів, які забезпечують виконання вимог міжнародного законодавства щодо захисту прав дитини, досягнуто позитивних результатів у сфері подолання деяких негативних соціальних явищ у дитячому середовищі.

Проте, наявні й серйозні проблеми у діяльності системи органів, відповідальних за забезпечення прав дітей. Має місце певний конфлікт інтересів між окремими установами та відомствами, які діють у сфері захисту прав дитини, неузгодженість нормативної бази міністерств і відомств. Проблема розвитку державних механізмів захисту прав дитини в Україні потребує більш глибокого і всебічного аналізу, а діяльність окремих державних органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей – всебічної наукової підтримки, науково обґрунтованої системи оцінки їх діяльності та потужного методичного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Загальна декларація прав людини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Конвенція ООН про права дитини видана за підтримки Представництва ЮНІСЕФ в Україні. – Київ, 2006. – 32 с.
3. Сніжко М. «Захист прав дітей в Україні з урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права» [Електронний ресурс] / Марія Сніжко. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=3163>.
4. Кондратюк Н. А. «Захист прав дітей в Україні: проблеми і шляхи їх розв'язання» [Електронний ресурс] / Н. А. Кондратюк, І. К. Тюльченко. – Режим доступу : <http://masters.donntu.edu.ua/2011/igg/kondratuk/library/tez2.htm>.
5. Джеральдіна Морріссон «Проблеми прав дитини в Україні» [Електронний ресурс] / Морріссон Джеральдіна. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/articles/63.html>.
6. «Праця дітей – проблеми та дії у відповідь» загальна ред. Українського видання О. П. Петрашук. – К. : «Міленіум», 2002. – 168 с.
7. Карпачова Н. І. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні» до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини / Н. І. Карпачова. – К., 2010. – 230 с.
8. Юрій Павленко: Забезпечення захисту прав дитини є складовою процесу євроінтеграції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/21734.html>.
9. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.
10. Указ Президента України від 02.12.1995 № 1115/95 «Про Комітет у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1115/95>.
11. Указ Президента України від 26.07.1996 р. № 596/96 «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/596/96>.
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2006 року № 367 «Про утворення державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/367-2006-%D0%BF>.
13. Указ Президента України від 09.12.2010 року № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>.
14. Указ Президента України від 11.08.2011 № 811/2011 «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/811/2011>.
15. Поточний архів служби у справах дітей Миколаївської облдержадміністрації фонд 1, опис 1, документ 1, аркуш 1.

Рецензенти: **Багмет М. О.** – д.і.н., професор;
Василь'єв Я. В. – д.психол.н., професор.

© Парамонов Є. Ю., 2012

Дата надходження статті до редколегії 31.05.2012 р.

ПАРАМОНОВ Євген Юрійович – ст. викладач кафедри соціальної роботи, педагогіки і психології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: державне регулювання захисту прав дітей в Україні.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ПЕНСІЙНОМУ СТРАХУВАННІ

Виявлено особливості реалізації регуляторної політики держави в пенсійному страхуванні, визначено основні напрями і шляхи вдосконалення механізмів державного регулювання.

Ключові слова: державне регулювання економіки, державна політика, регуляторний акт, пенсійне страхування, пенсійна реформа.

Выявлены особенности реализации регуляторной политики государства в пенсионном страховании, определены основные направления и пути усовершенствования механизмов государственного регулирования.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, государственная политика, регуляторный акт, пенсионное страхование, пенсионная реформа.

Particularities of realization of the commonwealth's regulatory policy in pensionary assurance have been explored, the main directions and ways of improving the mechanism of the governmental regulation have been defined.

Key words: commonwealth's regulatory policy in pensionary assurance, regulatory policy, pensionary assurance, the mechanism of the governmental regulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні перетворення в соціальному житті зачіпають сутнісні основи буття й функціонування українського суспільства. У результаті тривалих і складних політичних, економічних і соціальних трансформацій інститутів, в Україні складається новий тип держави, змінюється її сутність. Процеси, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, впливають на формування соціальної політики. Змінюються її соціальні функції й зміст. Іде пошук сучасних ефективних засобів соціального захисту населення. Стало актуальним впровадження нових моделей соціальної роботи, формування механізмів її реалізації, спрямованої на активізацію потенціалу людини.

Для задоволення потреб людини, держава бере на себе соціальні зобов'язання. В зв'язку з цим питання державного регулювання у сфері пенсійного страхування потребує подальшого поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню механізмів державного регулювання розвитку соціальної сфери та окремих її напрямів в Україні займалися вітчизняні вчені та науковці: В. Я. Бідак, В. І. Грушка, К. А. Грем'яцька, В. М. Гриньова, Л. І. Дидківська, В. Ф. Золотарьов, О. І. Ковтун, Е. М. Лібанова, М. М. Новікова, О. М. Палій,

В. А. Скуратівський, В. С. Толуб'як та інші. Проте, незважаючи на значну кількість наукових досліджень з цієї проблематики, теоретичні і практичні аспекти державної політики у сфері пенсійного страхування потребують подальшого вивчення і усебічного дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Пенсійне страхування, як складова соціального страхування в системі соціального захисту країни відіграє значну роль, адже впливає на соціальне та економічне становище більшості громадян України. Стан справ у пенсійному страхуванні стосується не тільки нинішніх пенсіонерів, а й майбутніх, тобто всіх тих, хто зараз працює на підприємствах у різноманітних сферах економічної діяльності. Робота всіх підприємств, різних форм власності, юридичних чи фізичних осіб в усіх сферах діяльності направлена на задоволення потреб людей. В бізнесі, це як правило отримання прибутку, але існують сфери діяльності, які не завжди вигідні для приватного бізнесу, це як правило наука, освіта, охорона здоров'я, оборона, охорона довкілля, соціальний захист. Є також сфери економіки, де ринкові механізми або спрацьовують із запізненням, або не спрацьовують зовсім. Багато економічних проблем мають соціальний і політичний характер, тому втручання держави для її вирішення є необхідним [10, с. 77].

Формулювання цілей статті. Розглянути та визначити особливості реалізації регуляторної політики держави в пенсійному страхуванні.

Для реалізації вищезазначеної мети поставлено низку завдань, зокрема:

- визначити існуючі та встановити відсутні зв'язки між напрямками державної політики у сфері пенсійного страхування;
- визначити місце держави, роботодавця та громадянина в процесі пенсійного страхування;
- обґрунтувати напрями і шляхи подальшого вдосконалення механізмів державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальновідомо, що економіка – це сфера людської діяльності, де реалізуються виробничі відносини з приводу використання ресурсів та виробництва, обміну, розподілу і споживання продуктів, тобто сфера, де відбуваються кругообіг ресурсів, доходів та продуктів між домогосподарствами та підприємствами. Однозначно, що без участі тією чи іншою мірою держави у цьому кругообігу економіка не може нормально функціонувати, тобто не може відбуватися повне й ефективне використання ресурсів та їх раціональний розподіл з точки зору суспільних потреб [11, с. 32].

Залежно від ролі держави в економічному обороті виділяють три форми її організації: ринкову, командну і змішану. Розглянувши сутність, переваги і вади командної і ринкової економіки Ковтун О. І. дійшов висновку, що сучасна ринкова економіка є змішаною і працює на засадах поєднання механізмів ринкового саморегулювання і державного регулювання [11, с. 33].

Дідівська Л. І. визначає, що «... національна економіка це велика, складна економічна система, що включає в себе комплекс взаємодіючих об'єктивних та суб'єктивних компонентів. Суб'єктивні компоненти – це держава, юридичні та фізичні особи. Об'єктивні компоненти – соціально-економічні відносини, які виникають у процесі взаємодії суб'єктів економіки. Державне регулювання економіки – це вплив держави на соціально-економічний розвиток країни» [6].

Толуб'як В. С. стверджує, що у всіх розвинених країнах базовими елементами механізму координації економіки є ринок і держава. Важливе практичне значення має проблема їхнього раціонального співвідношення, яке не є сталим і залежить від багатьох умов: рівня економічного розвитку, специфіки виробництва, менталітету нації тощо. Ось чому практично неможливо розробити єдину модель співвідношення між ринковими і державними механізмами координації національної економіки, яка була б спільною для всіх країн [10, с. 77].

Виходячи з того, що економіка не статична, а динамічна система, яка постійно змінюється, повинні, відповідним чином, змінюватись і методи державного регулювання залежно від напрямів і цілей державної політики. Виникає необхідність

об'єднати саморегулюючі процеси ринкової економіки, які не можуть вирішитися автоматично на базі приватної власності та конкуренції і є нерентабельними у процесі відтворення і забезпечення соціального спокою, та механізми впливу держави, тобто виконання певних економічних функцій.

Золотарьов В. Ф. визначає державне регулювання, як здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних, тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та інших суспільних процесів, з метою їх упорядкування і встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативних явищ у суспільстві [9, с. 138].

Гриньова В. М. та Новікова М. М. дають таке визначення: «... процес державного регулювання економіки – це вплив суб'єкта регулювання на об'єкт і зв'язки між ними. Їхній взаємозв'язок має прямий і зворотний характер, тому що від суб'єкта регулювання до об'єкта через канали зв'язку надходять прийняті рішення, про використання яких інформує об'єкт регулювання через канал зворотного зв'язку» [7, с. 23].

Державне регулювання, за визначенням Дідівської Л. І., це – управління соціально-економічним розвитком країни, тобто сукупність заходів державного впливу на об'єкти і процеси, з метою певного спрямування господарської діяльності суб'єктів національної економіки, узгодження їхніх інтересів і дій для реалізації певних цілей [6].

У вузькому розумінні державне регулювання можна визначати як процес впливу державних органів на умови, спосіб і характер дій суб'єктів економічної системи.

Виходячи з цього, ми пропонуємо визначити державне регулювання у сфері пенсійного страхування, як процес встановлення, виконання і контролю загальних норм, правил і порядку поведінки суб'єктів системи пенсійного страхування їх відповідальності за дотриманням цих норм і правил при прямому втручанні держави у діяльність економічних структур на основі зв'язку між суб'єктами регулювання і їхнім впливом на об'єкт – систему пенсійного страхування, через прийняття управлінських рішень.

Отже, саме управлінські рішення і визначають механізми здійснення регуляторної політики держави. Як правило, це проявляється через відповідні регуляторні акти, які приймаються законодавчими, виконавчими, і судовими органами влади.

Кількість прийнятих регуляторних актів, що регулюють взаємовідносини між суб'єктами пенсійної системи дуже велике, навіть глибокий аналіз дає приблизну картину. Законів України, згідно з якими відбувається призначення та виплата пенсій налічується двадцять сім, Постанов Кабінету Міністрів України, наказів і постанов центральних органів виконавчої влади – декілька сотень, рішень судів різних рівнів – безліч. У

такому середовищі звісно знайдуться певні не врегульовані, а в деяких випадках і зовсім суперечливі регуляторні акти, які повинні виконуватися.

Рішення судів, у багатьох випадках взагалі суперечать діючому законодавству, адже згідно зі статтею 86 Кодексу адміністративного судочинства України «Суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні» [12]. Тобто суддя має право прийняти рішення виходячи зі свого досвіду, або переконання, тобто, на нашу думку, упередженого відношення до справи.

Останнім часом в Україні для забезпечення виконання норми певних законів пенсіонеру треба звертатися до суду. Найяскравішими прикладами є численні звернення пенсіонерів щодо надбавки до пенсії, які відносяться до категорії «діти війни» [13]. Також багато звернень до суду пенсіонерів, що працюють і мають доводити своє право робити через кожні два роки перерахунок пенсій згідно зі ст. 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», враховуючи і страховий стаж і заробітну плату [2]. І таких прикладів суперечності законів, які регулюють лише пенсійне забезпечення, чимало.

Ми вважаємо це хибною практикою, яка вже зараз призвела до певних моментів кризи як в економічному, так і в політичному плані. На нашу думку, якщо для виконання будь-якого регуляторного акта необхідно втручання судової гілки влади, або постійного втручання управлінських гілок влади у вигляді інших додаткових регуляторних актів, що забезпечують його виконання за певних умов – цей регуляторний акт хибний і він повинен бути: по-перше, призупинений, по-друге, в нього необхідно внести зміни для виправлення суперечностей, і нарешті, якщо суперечності залишаються, такий регуляторний акт треба відмінити.

Багато нарікань викликає питання не врегульованості диференціації пенсій, адже уряд, намагаючись захистити найбільш вразливі верстви населення запровадив фактично державну соціальну допомогу, що виплачується пенсіонеру в разі, якщо його розрахункова пенсія менше ніж прожитковий мінімум для непрацездатних осіб. Фактично цей крок уряду перемішав функції пенсійного страхування з соціальною допомогою. Врешті-решт, це призвело до зрівнялівки в пенсійній сфері, а відтак, негативне ставлення громадян. З однієї сторони пенсіонерів, які пропрацювали 30-40 років і мають пенсію ненабагато більшу ніж ті, хто працював 10-15 років. З іншої сторони – працююче населення не бачить зацікавленості в участі в загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні і тому не намагається брати активну участь у процесі пенсійного страхування. На нашу думку, виходить замкнене коло: чим більше кроків робить держава, намагаючись соціально захистити населення, тем

менше виникає бажання з боку того ж населення брати участь у процесі соціального страхування.

Внаслідок вересневої (2004 р.) постанови уряду понад 11 млн пенсіонерів (більше ніж 83 % загальної кількості) стали отримувати однакову виплату на рівні прожиткового мінімуму, для осіб які втратили працездатність [15, с. 12].

Бражко О. В. зазначає, що повністю проблему «зрівнялівки» неможливо вирішити в межах солідарної системи, адже не можливо уникнути усереднення показників як у часі (протягом року чи трудового періоду), так і в обсягах (за сукупністю працівників чи пенсіонерів). Також Бражко О. В. стверджує, що формула обчислення пенсій, яка залежатиме від середньої заробітної плати з одного боку дає тісніше пов'язати розміри пенсій з надходженням внесків, а з іншого боку ставить конкретного громадянина в залежність від загальної ситуації з доходами та сплатою внесків. І далі автор наполягає: «... найбільше при цьому втрачають працівники державних підприємств та установ, де заробітна плата відображається в повному обсязі й тому майже на 30 % вище за середню в економіці хоча частково ця втрата компенсується через коефіцієнти заробітної плати. У вигідному становищі перебувають саме ті категорії працівників, які сплачують мінімальний, або ще нижчий внесок, маючи достатній трудовий стаж до 2000 року» [1, с. 73].

На нашу думку, це зовсім не так, адже при призначенні пенсій, згідно зі ст. 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [2] для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд до 1 липня 2000 року, незалежно від перерв, та за весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 року. Отже, період страхового стажу більше ніж у двічі перевищує період, який враховується до 1 липня 2000 року. Відповідно коефіцієнт страхового стажу вже зараз на $\frac{2}{3}$, а в подальшому все більше залежатиме від страхових внесків, які сплачувались після 1 липня 2000 року і обліковані системою персоніфікованого обліку.

На нашу думку, вже усвідомлення громадянами тільки цього чинника, повинно сприяти розуміння того, що не слід уникати сплачувати страхові внески до Пенсійного фонду, адже від їх сплати прямим чином залежатиме майбутня пенсія. Цей чинник також сприятиме процесу поступового виходу заробітної плати з тіні і роль громадянина в цьому дуже велика, майже визначна.

Інші чинники державної регуляторної політики у сфері пенсійного страхування стосуються виплати пенсій. Мельниченко О. А. стверджує, що виплата пенсій без обмеження максимального розміру, як це передбачено зараз є «... порушенням Закону України «Про пенсійне забезпечення», яким визначено, що максимальний розмір пенсії не може перевищувати трьох, а в окремих випадках – чотирьох мінімальних пенсій за віком» [3]. Ми не згодні з цим, адже Закон України «Про пенсійне

забезпечення» [4] залишається чинним лише у деяких статтях, згідно з п. 26. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пункт 15 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» Відомості Верховної Ради України, 2003 р., №№ 49-51, ст. 376) доповнити абзацами другим і третім такого змісту: «Положення Закону України «Про пенсійне забезпечення» застосовуються в частині визначення права на пенсію за віком на пільгових умовах і за вислугу років» [5]. Відповідно, зараз, згідно діючого законодавства максимальний розмір пенсії не обмежений, але законопроект «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» № 7455 від 13 грудня 2010 [14] передбачає обмежити максимальний розмір до дванадцяти мінімальних пенсій за віком, а після громадських обговорень є пропозиції обмежити максимальний розмір пенсії десятима мінімальними пенсіями.

З введення в дію Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» втрачає змісту поняття трудовий стаж, адже всі робітники стали застрахованими особами і на перше місце виходить поняття страховий стаж. Згідно статті 24 «Страховий стаж – період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачені страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок. Період, протягом якого особа, яка підлягала загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню на випадок безробіття, отримувала допомогу по безробіттю (крім одноразової її виплати для організації підприємницької діяльності) та матеріальну допомогу у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації, включається до страхового стажу» [2]. По суті в країні переважно діє система пенсійного страхування, а не пенсійного забезпечення.

Зважаючи на наявні проблеми та необхідність їх нагального вирішення урядом було прийнято низку регуляторних актів, які визначають подальший розвиток пенсійної системи України. У грудні 2005 року була прийнята Стратегія розвитку пенсійної системи [16], метою якої було визначено перспективи подальшого розвитку та реформування пенсійної системи, спрямованої на забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи, посилення дії страхових принципів у солідарній системі, запровадження накопичувальної

системи пенсійного страхування та подальший розвиток недержавного пенсійного забезпечення.

У жовтні 2009 року на зміну їй було схвалено Концепцію подальшого проведення пенсійної реформи [17]. Метою Концепції є подальше ефективне і системне реформування пенсійної системи України, спрямоване на забезпечення рівня життя людей похилого віку та інших категорій громадян, які втратили працездатність, адекватного їх життєвим потребам, створення дієвих механізмів захисту прав та інтересів таких громадян; забезпечення стабільного функціонування та прозорості пенсійної системи.

Шляхи та засоби удосконалення пенсійної системи та подальшого проведення пенсійної реформи передбачають удосконалення пенсійної системи та подальше проведення пенсійної реформи здійснюватися за такими напрямками:

- забезпечення стабільного функціонування пенсійної системи;
- забезпечення соціальної справедливості у солідарній пенсійній системі;
- формування ефективної, надійної системи недержавного пенсійного забезпечення;
- удосконалення та спрощення механізму функціонування та забезпечення зрозумілості пенсійної системи для громадян і роботодавців;
- забезпечення громадського контролю за функціонуванням Пенсійного фонду України;
- уніфікація пенсійного законодавства.

Висновки. Державна регуляторна політика у сфері пенсійного страхування перебуває у стані формування і напрацювання найбільш ефективних шляхів задоволення потреб людини в соціальній сфері. Незважаючи на це, кількість існуючих зв'язків між напрямками державної політики в сфері пенсійного страхування, на нашу думку, значно перевершує необхідний рівень, що певним чином призводить до протиріч в управлінських рішеннях і як наслідок знижується ефективність регуляторної політики держави.

Визначаючи місце держави, роботодавця та громадянина в процесі пенсійного страхування треба розмежувати функції кожного суб'єкта, надавши кожному з них певні соціальні орієнтири. На жаль, роль громадянина поки що незначна і від того наскільки швидко він буде задіяний у цьому процесі, залежатиме ефективне регулювання сферою пенсійного страхування.

Подальший розвиток пенсійної системи повинен йти шляхом спрощення (уніфікації) пенсійного законодавства, зменшення дублюючих функцій державних органів, на які покладено функції забезпечення соціального захисту населення, що вимагає подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бражко О. В. Реформування системи державного пенсійного страхування / О. В. Бражко // Економіка та держава. – 2010. – № 5. – С. 73–75.
2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV зі змінами // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № № 49–51. – С. 1552–1622.

3. Мельниченко О. А. Проблеми та перспективи поліпшення пенсійного забезпечення населення України / Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. – № 1 (39). – 436 с.
4. Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
5. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 17 листопада 2005 р. № 3108-IV. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
6. Дідівська Л. І. Державне регулювання економіки / Л. І. Дідівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/72/5235/html>.
7. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки : [підручник] / В. М. Гриньова, М. М. Новікова. – К. : Знання, 2008. – 398 с.
8. Пенсійна система України : [навч. посіб.] / В. І. Грушко, Н. В. Грушко, О. В. Бевзенко [та ін.] ; за заг. ред. В. І. Грушка – К. : Кондор, 2006. – 336 с.
9. Золотарьов В. Ф. Державне регулювання економіки: [навч. пос.] / В. Ф. Золотарьов. – Х. : Вид-во Хар. ПІ НАДУ «Магістр», 2008. – 292 с.
10. Толуб'як В. С. Державне регулювання у сфері пенсійного забезпечення: суть та необхідність здійснення / В. С. Толуб'як // Економіка та держава. – 2010. – № 5. – С. 76–79.
11. Ковтун О. І. Державне регулювання економіки : [навч. посіб.] / О. І. Ковтун – Львів : «Новий світ – 2000», 2010. – 429 с.
12. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2474-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
13. Закон України «Про соціальний захист дітей війни» від 18 листопада 2004 року № 2195-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
14. Проект Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 13 грудня 2010 № 7455 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2.
15. Бондар Н. О. Соціальне страхування в Україні: труднощі існування в трансформаційній економіці / Н. О. Бондар // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 1. – С. 12–15.
16. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2005 року № 525-р Про схвалення Стратегії розвитку пенсійної системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
17. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2009 Про схвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.

Рецензенти: **Багмет М. О.** – д.і.н., професор;
Громадська Н. А. – к.політ.н.

© Нестеров Д. Ю., 2012

Дата надходження статті до редколегії 23.03.2012 р.

НЕСТЕРОВ Дмитро Юрійович – заступник начальника головного управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області, аспірант Дніпропетровського університету економіки та права.

Коло наукових інтересів: пенсійне страхування в Україні.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ

У статті розглядаються особливості та принципи формування сучасної зовнішньої енергетичної політики ЄС, а також проаналізовано її вплив на політичні процеси в енергетичній сфері в Україні.

Ключові слова: енергетика, енергетична політика, ЄС, Україна.

В статье раскрываются особенности и принципы формирования современной внешней энергетической политики ЕС, а также проанализировано ее влияние на политические процессы в энергетической сфере в Украине.

Ключевые слова: энергетика, энергетическая политика, ЕС, Украина.

In the article there are disclosed the peculiarities and principles of formation of modern foreign energy policy in EU as well there is analyzed its influence on political process in energy sphere in Ukraine.

Key words: energy, energy policy, EU, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Енергетична політика є однією з важливих складових державної політики, а її ефективна реалізація корінним чином впливає на розвиток не лише національної економіки, а й держави в цілому, політичної сфери життя суспільства. Ефективна енергетична політика – одна з основних передумов економічної безпеки України. Треба зазначити, що на формування енергетичної безпеки України здійснюють вплив як зовнішні, так і внутрішні фактори. До основних факторів можемо віднести вплив політики ЄС, Росії, США, спрямованих на гарантування як енергетичної, так і політичної безпеки; інтеграційні процеси у ЄС. Україна перебуває в стадії пошуку власної енергетичної політики, яка б відповідала світовим тенденціям та євроінтеграційним процесам, та враховувала б регіональні особливості та стан соціально-економічного розвитку країни. Енергетична політика України в зовнішній сфері потребує вирішення завдання підвищення енергетичної безпеки держави за рахунок диверсифікації джерел паливно-енергетичних ресурсів, надійного енергозабезпечення та підвищення енергетичної ефективності шляхом модернізації та реконструкції енергетичної інфраструктури, розвитку міжнародного співробітництва в енергетичній сфері.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання формування сучасної зовнішньої енергетичної політики ЄС та її вплив на політичні процеси в енергетичній сфері

України на сьогодні викликають значну увагу вітчизняних і зарубіжних науковців та дослідників, серед яких можемо відмітити: І. Петренко, І. Газізулін, О. Бжужка, Й. Пика, О. Селезньова, В. Мартинюк, В. Зуєв, Д. Долішній, В. Петренко, та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Україна дедалі більшою мірою має координувати свою енергетичну політику не лише з найближчим оточенням, а й із регіональними групами, союзами, наднаціональними структурами. Тому для вітчизняної зовнішньої політики ця тема має особливу актуальність, оскільки на сучасному етапі, зі зростаючим у світі попитом на енергоносії, Україна виявилася однією з єднаних ланок між постачальником та споживачем на Євразійському континенті. Відсутність визначеної енергетичної політики, дотримання лише ситуативної поведінки на енергетичному просторі, знижує можливості України стати активним гравцем у енергетичному просторі Європи.

Європейський Союз на сьогодні розглядає Україну як важливого транспортера російських і центральноазіатських енергоносіїв до Європи. Україна є важливим енергетичним транспортним коридором для Європейського Союзу. Основні обсяги російського і центральноазіатського газу транспортуються по українській газотранспортній системі. Енерготранспортні можливості України є складовою частиною системи забезпечення країн ЄС енергоносіями. Сьогодні ЄС намагається виробити таку Європейську зовнішню енергетичну політику, яка б могла протидіяти енергетичним

викликам майбутнього та залежності від одного постачальника газу.

Треба зазначити, що кожна з 27 держав-членів ЄС формує свою зовнішню енергетичну політику самостійно. Це є однією з причин відсутності суттєвих успіхів та досягнень ЄС в даній сфері. Однак особлива ситуація на ринку енергоносіїв підштовхують країни ЄС до руху саме у напрямку зміцнення наднаціональних елементів у цій області, а саме: створення спільної зовнішньої енергетичної політики ЄС [5].

Формулювання цілей статті. Завданням даного дослідження є розкрити особливості та принципи формування сучасної зовнішньої політики ЄС та проаналізувати її вплив на вітчизняні політичні процеси.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Урядовці відзначають, що без формування спільної зовнішньої енергетичної політики, ЄС буде не в змозі виконати «Енергетичну Стратегію до 2020 року» [4].

Процес формування спільної зовнішньої енергетичної політики в Європі має ряд перешкод, до яких відносять відмінності в обсягах споживання різних видів енергоносіїв, у частці відновлювальної енергетики, у структурі та відкритості енергетичних ринків, залежно від імпорту енергоносіїв у країнах-членах ЄС, різна географічна наближеність країн до джерел енергоресурсів, історичні енергетичні зв'язки, комерційні інтереси окремих європейських країн та їхніх енергетичних відносин з Росією.

У 2011 році було розроблено проект постанови Єврокомісії COM (2011) 539 «Європейська енергетична політика: співпраця з партнерами за межами кордонів ЄС», яка формулює стратегію зовнішніх відносин ЄС в енергетичній сфері, основою якої є формування спільної позиції країн ЄС у відносинах з третіми країнами з питань поставок енергоресурсів. З цією метою, документ передбачає виконання 43 конкретних заходів, які наводяться нижче.

У сфері зовнішнього виміру розвитку внутрішнього енергоринку ЄС:

- зобов'язання усіх країн ЄС інформувати один одного щодо угод з поставок енергоресурсів, підписаних з третіми країнами, включаючи й ті угоди, переговори за якими ще не завершено;
- проведення ЄК аналізу усіх прийнятих угод з постачання енергоресурсів на предмет їх відповідності європейському законодавству та вимогам європейської енергетичної безпеки;
- у випадку, коли переговори стосуються загальноєвропейської енергетичної політики, документ передбачає можливість для кожної країни ЄС отримати від ЄК мандат на ведення таких переговорів з третіми країнами, на кшталт переговорів з будівництва Транскаспійського газопроводу з Азербайджаном та Туркменістаном;

– продовження поглиблення економічної співпраці та інтеграції енергетичних ринків країн ЄС та країн Європейської політики сусідства;

– започаткування нового партнерства з країнами Південного Середземномор'я щодо розвитку відновлювальної енергетики;

– за підтримки МАГАТЕ, започаткувати переговори з країнами сусідами ЄС щодо дотримання ними міжнародних стандартів ядерної безпеки;

– відкрити доступ країнам, що розвиваються до європейських технологій з енергоощадності та енергоефективності;

– переважним проектом з диверсифікації енергозалежності країн ЄС залишається проект розвитку «Південного енергетичного коридору» та його газової інфраструктури (СПГ-термінали, газопроводи тощо);

– підтримка проекту модернізації української ГТС, сприяння формуванню в Україні прозорої енергетичної політики та подальшого розвитку законодавчого регулювання енергоринку країни;

– сприяння розвитку тристороннього діалогу між ЄС, Україною та РФ на політичному та адміністративному рівнях щодо безперервного транспортування газу до ЄС;

– відносно поставок нафти до ЄС, пріоритетними залишаються проекти розвитку Євро-Азійського нафтотранспортного коридору (ЕАНТК) та проекти транспортування каспійської нафти до ЄС, включення проблеми стабільної роботи нафтопроводу «Дружба» до переліку питань енергетичного діалогу між ЄС та РФ;

– розвиток енергодіалогу між РФ та ЄС повинен трансформуватись з партнерства у бік інтеграції енергоринків та залучення РФ до Дорожньої карти з розвитку європейського енергоринку до 2050 року. Отже, підготовка нової угоди між ЄС та РФ повинна передбачати можливість доступу європейських енергокомпаній до енергоресурсів та енергоінфраструктури РФ, механізми захисту європейських інвестицій в економіку РФ, нові підходи у формуванні прозорої і ринкової ціни на енергоресурси.

– У сфері посилення партнерських відносин у сфері енергетичної безпеки, розвитку конкурентоспроможності і сталої енергетики:

– посилення науково-дослідної співпраці з США, Японією та іншими розвиненими країнами світу у сфері розвитку низьковуглецевих технологій, енергоефективності;

– посилення тристоронньої співпраці між ЄС, США та Японією у сфері пошуку та розробки нових заміників рідкоземельних металів, напівпровідників тощо;

– посилення взаємодії між ЄС та країнами сусідами у сфері нормативно-правового регулювання розвитку енергетики, усунення бар'єрів для технологій і інвестицій перш за все у відновлювальній енергетиці.

– З метою покращення доступу країн, що розвиваються, до технологій, що посилюють

енергоощадність та енергоефективність цих країн, передбачається наступне:

- започаткування «Енергетичного партнерства між ЄС та країнами Африки» повинно гарантувати досягнення показників «Енергетичної стратегії ЄС-Африка 2020» та розвитку ринкових відносин на енергоринку країн Африки, залученню інвестицій в розвиток інфраструктури континенту.

Передбачається посилення впливу Європейської Енергетичної Політики на треті країни через:

- створення «Стратегічної групи з розвитку міжнародної енергетичної співпраці», до складу якої увійдуть представники країн ЄС та інших європейських інституцій (ЄБРР, ЄІБ тощо), дозволить узгоджувати зовнішньополітичні зусилля ЄК та країн-членів ЄС у відносинах з третіми країнами, узгоджувати спільну позицію ЄК та країн ЄС у Міжнародній енергетичній агенції (IEA), Міжнародному енергетичному форумі (IEF), в Організації міжнародного партнерства за співпрацю у сфері енергоефективності (ІРЕЕС), в Міжнародній агенції з розвитку відновлюваної енергетики (IRENA), G-20, Світовим банком тощо;

- створення бази даних енергопроектів та програм, що реалізуються у третіх країнах за рахунок залучення коштів ЄС, ЄБРР, ЄІБ тощо.

Також, Європейська Комісія прийняла меморандум щодо безпеки енергопостачань та міжнародної співпраці, який вперше встановлює комплексну стратегію щодо зовнішніх відносин ЄС у галузі енергетики. Покращена координація між країнами-членами ЄС у виявленні та імплементації чітких пріоритетів у зовнішній енергетичній політиці є центральною для підходу, окресленого Комісією.

В меморандумі також йдеться про Україну, зокрема в розділі про диверсифікацію джерел та шляхів постачання зазначено: «ЄС має підтримувати зусилля для відбудови української газотранспортної системи, одночасно покращуючи прозорість та правову базу. Це повинно бути спрямовано на швидшу інтеграцію України в Енергетичне Співтовариство. ЄС має також працювати на створення тристоронньої співпраці на політичному та адміністративному рівні з Росією та Україною для забезпечення стабільних та безперервних постачань газу Східним Коридором».

ЄС та Україна співпрацюють заради створення енергетичної стратегії для України на основі європейських стандартів, хоча інколи й виникають розходження в думках з приводу пріоритетів і кращих методів досягнення цієї мети. Найвизначальніші шляхи співпраці – та можливості для розходжень – ґрунтуються на декількох важливих домовленостях про партнерство: Угода про асоціацію між ЄС та Україною, Меморандум про взаєморозуміння (МВ) та Угода про Європейське енергетичне співтовариство (ЄЕС).

Україна визначає Євроінтеграцію як основний пріоритет та визнає, що, через Угоду про

асоціацію вона зможе досягнути цієї мети. Положення Угоди роблять наголос на активне створення потенціалу та інституційне реструктурування задля виконання європейських норм.

В Угоді є посилання на МВ, де більш детально окреслюється енергетична стратегія ядерної безпеки, відновлювальної енергії, енергоефективності та модернізації газотранспортної системи (ГТС).

Щоб забезпечити свій вступ до Європейського енергетичного співтовариства, Україна погодилася здійснити багато вирішальних енергетичних реформ щонайменше до 2011 року, багато з яких визначені в МВ. Це включає підвищення тарифів на електроенергію до рівня, який повністю компенсує її вартість, розробку конкретних планів для переходу на відновлювальні джерела енергії та модернізацію газотранспортної системи – кожен з цих аспектів передбачає залучення іноземних інвестицій в рентабельні проекти та покращуватиме життєздатність «Нафтогазу».

15 грудня 2010 року Верховна Рада України ратифікувала протокол про приєднання України до договору про заснування Енергетичного співтовариства. 31 січня 2010 року Президент України підписав закон України «Про ратифікацію протоколу про приєднання України до договору про заснування Енергетичного співтовариства» [2]. Відповідно до формальної процедури приєднання, Україна набула членства у цій організації 1 лютого 2011 року.

У серпні 2011 року Кабінет Міністрів України затвердив «План заходів щодо виконання зобов'язань у рамках договору про заснування енергетичного Співтовариства» [6]. У цьому плані визначено 15 заходів, спрямованих на імплементацію директив ЄС, приведення до відповідності нормативно-правової бази тощо. Термін реалізації цих заходів встановлено від 6 місяців до 6 років. До 31 серпня 2011 року планувалося підготувати план заходів з імплементації Директиви 2001/77/ЄС (994503) щодо впровадження на внутрішньому ринку електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, та підготувати план заходів з імплементації Директиви 2003/30/ЄС щодо впровадження використання біопалива чи інших видів палива з відновлюваних джерел енергії для транспорту. На вересень 2011 року жодного плану заходів не було підготовлено [3].

НКРЕ продовжує бути повністю залежною від уряду у прийнятті рішень щодо регулювання тарифів на енергетичних ринках. Тому всі кроки НКРЕ щодо створення нової системи регулювання цін на основних енергетичних ринках за допомогою незалежного регулятора відбуваються в рамках відповідних дій уряду, зокрема щодо просування проекту Закону України «Про державне регулювання в енергетиці України» (реєстраційний № 0889).

Слід відзначити підвищення активності уряду України в питанні модернізації газотранспортної системи та пошуку джерел фінансування. Очевидно, що повна реалізація домовленостей Брюссельської

декларації за участі європейських, а також російських партнерів, є найбільш оптимальним способом модернізації української ГТС, оскільки дозволяє зберегти баланс інтересів всіх учасників газових відносин та наблизити Україну до сучасних стандартів у сфері технічного управління об'єктами ГТС та функціонування газового ринку. Це у свою чергу сприятиме інтеграції енергетичних ринків України та ЄС.

Загалом роботу органів влади над імплементацією пріоритету стосовно інтеграції об'єднаної енергетичної системи України до центральної європейської електричної мережі відповідно до вимог УСТЕ (Союзу з питань координації передачі електроенергії) щодо політики в енергетичній сфері в контексті реалізації пріоритетів ПДА можна вважати задовільною. Мінпаливенерго розробило відповідні програми, налагодило стосунки з ENTSO-E, але подальша реалізація пріоритету призупинилась через брак коштів і пошуки нового джерела фінансування.

В грудні 2009 року Кабінет Міністрів України схвалив «Концепцію створення в Україні мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів на період до 2020 року». Метою Концепції є підвищення рівня енергетичної безпеки держави шляхом створення мінімальних запасів, що з урахуванням обсягу власного видобутку нафти гарантує наявність 90-денного обсягу внутрішнього споживання нафти і нафтопродуктів.

У цілому слід відзначити деякий прогрес в виконанні Пріоритету щодо розроблення та використання стратегічних запасів нафти, хоча темпи розробки проекту Закону України «Про мінімальні запаси нафти і нафтопродуктів» залишаються повільними. Виконання Пріоритету досі знаходиться на початковій стадії формування рішень, хоча відповідна Концепція була створена ще у 2009 році. У 2011 році було прийнято чергову програму розвитку на 2012 рік, але зважаючи на попередній досвід імплементації політики у цій сфері, вірогідність її реалізації стосовно створення системи необхідних мінімальних запасів нафти залишається низькою.

Важливим кроком на шляху до досягнення енергетичної незалежності України є затвердження Верховною Радою України 21.04.2011 року «Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року». Цією програмою протягом 2011-2020 років передбачається приростити 32,5 млн т нафти і конденсату, а протягом 2021-2030 років – 40 млн т нафти і конденсату. Також програмою на перші п'ять років її дії передбачено виділення коштів на технічне переоснащення галузі. Це дозволить суттєво покращити технічне забезпечення підприємств та збільшити продуктивність праці на геологорозвідувальних роботах, якщо Програма отримає належне фінансування.

Експерти відзначають позитивні тенденції у діяльності галузевих установ щодо підготовки та прийняття підгалузевих документів з питань

енергетичної політики стосовно енергоефективності та відновлювальної енергії задля виконання Директив ЄС. Політика залежить від імплементації відповідних намірів. Також слід зазначити недостатню відкритість Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження. Так, не був опублікований проект Плану впровадження директив 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС, що заважає дати оцінку його відповідності директивам ЄС [3].

Треба зазначити, що повільне виконання зазначених вимог відбувається, оскільки паралельно з енергетичними реформами необхідно було розпочати інституційну реформу. Існуюча ж ситуація характеризується відсутністю достатньої фінансової бази для здійснення реформ, слабо розвинутими державними організаціями, постійним пошуком вигод та загальним політизованим характером енергетичної галузі [1].

ЄС робить наголос на інвестиціях у відновлювальні джерела енергії, такі як виробництво морської енергії вітру та енергії біомаси; але Україні потрібно спершу реструктурувати свою базову енергетичну інфраструктуру, перед тим, як перейти до реального розгляду застосування таких технологій. Досягнення енергоефективності на макrorівні може бути можливим після модернізації ГТС та реструктурування «Нафтогазу», але енергоефективність кінцевого користувача, особливо в житловому секторі, часто перекладатиметься на органи місцевої влади. Рівень неефективного користування енергією в Україні набагато перевищує подібні значення будь-якої європейської держави. Це питання повинно бути вирішено шляхом розробки орієнтованих на конкретних споживачів стратегій, а не стандартизованих програм ЄС.

На нашу думку, Україна має співпрацювати з ЄС над переглядом пріоритетних зобов'язань, виходячи з фактичної спроможності країни, та над встановленням більш реалістичних часових рамок. Цим вона продемонструє свою здатність до виконання реальних реформ, а не лише спроможність брати на себе зобов'язання.

Висновки. В цілому ж приєднання України до Енергетичного співтовариства вимагає від українського уряду комплексного реформування енергетичного сектора, що відкриває можливості для створення в Україні сучасної моделі енергетичного ринку, модернізації існуючих газотранспортних та електричних мереж, а також для більш ефективного використання наявного експортного та транзитного потенціалу України.

Крім того, входження України до внутрішнього енергетичного ринку Євросоюзу є фактичним початком реалізації концепції секторальної інтеграції України до ЄС, яка закладена в майбутню Угоду про асоціацію. Водночас, якщо темпи реформування будуть залишатись такими ж повільними як і в минулому, або реформи виявляться декларативними, Україна не зможе скористатись більшістю тих переваг, які їй надає приєднання до Енергетичного співтовариства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газізуллін І. Реалізація енергетичної стратегії України: орієнтація на енергетичну безпеку / І. Газізуллін // Діагностичний звіт. – Жовтень 2010.
2. Закон України «Про ратифікацію протоколу про приєднання України до договору про заснування Енергетичного співтовариства» № 2787-VI. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2787-17>.
3. Звіт № 4 за результатами Громадського моніторингу виконання пріоритетів Порядку денного асоціації України-ЄС (січень-вересень 2011).
4. Новий формат Європейської зовнішньої енергетичної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-energy.org/post/14950>.
5. Петренко І. Перспективи енергетичної євроінтеграції України у зв'язку з приєднанням до Європейського Енергетичного Співтовариства [Електронний ресурс] / І. Петренко. – Режим доступу : http://petrenkoirina.files.wordpress.com/2010/10/petrenko_ec1.pdf.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів № 733-р. «Про план заходів щодо виконання зобов'язань в рамках договору про заснування енергетичного Співтовариства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=733-2011-%F0>.

Рецензенти: **Плакіда В. Т.** – д.держ.упр., професор;
Палагнюк Ю. В. – к.політ.н., доцент.

© Биркович Т. І., 2012

Дата надходження статті до редколегії 15.05.2012 р.

БИРКОВИЧ Тетяна Іванівна – кандидат юридичних наук, докторант, Чорноморський державний університет імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: зовнішня енергетична стратегія України.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті визначено «форму» функціонування вищої освіти. Обґрунтовано зміни акцентів в державному управлінні освітньою сферою. Досліджено адміністративні методи, які застосовує держава в сфері вищої освіти.

Ключові слова: державна освітня політика, модернізація, регулюючий інструментарій, реформування.

В статье определена «форма» функционирования высшего образования. Обоснованы изменения акцентов в государственном управлении образовательной сферой. Исследованы административные методы, которые применяет государство в сфере высшего образования.

Ключевые слова: государственная образовательная политика, модернизация, регулирующий инструментарий, реформирования.

Defined «form» of functioning of higher education. Proved change of emphasis in public administration education. Administrative research methods used by the state in higher education.

Key words: State educational policy, modernization, regulatory instruments of reform.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В процесі модернізації вищої освіти більшої уваги з боку держави потребує комплексний розвиток ВНЗ. Сьогодні збільшується залежність результатів діяльності ВНЗ від економічних факторів, зростає ресурсомісткість навчання і наукових досліджень. З одного боку, державні обсяги фінансування не спроможні покривати зростаючі потреби ВНЗ, а з другого – необхідно виробити ефективні і прозорі механізми регулювання їхньої позабюджетної діяльності (доходів). Отже, соціальна природа відносин у сфері вищої освіти і зростаюча залежність ВНЗ від економічних факторів вимагають формування адекватних ринковим умовам механізмів державного регулювання та вироблення нової регуляторної державної освітньої політики, яка б спрямовувала зусилля вищої освіти на послідовне підвищення її конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемам державного регулювання освітньої сфери в загальному контексті розвитку економіки знань приділяли відомі вчені Г. Беккер, Е. Боуен, Е. Денісон, Дж. Кендрік, Я. Мінсер, Т. Шульц. В роботах вітчизняних вчених Л. І. Антошкіної, Т. М. Боголіб, А. І. Бутенко, В. А. Вісящева, В. М. Гейця, О. А. Грішнєвої, Б. М. Данилишина, Г. А. Дмитренка, Т. А. Засць, С. М. Злупка, І. С. Каленюк, О. А. Кратта, В. Г. Кременя, В. І. Куценко, Л. К. Семів, О. П. Сологуб, Д. М. Сте-

ченка, Л. А. Янковської та інших висвітлені окремі організаційно-економічні проблеми функціонування системи вищої освіти. Проте ринкові умови функціонування вищої освіти вимагають напрацювання нових механізмів регуляторної діяльності держави в сфері її управління.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливістю підприємництва в сучасних умовах є, зокрема, те, що воно поширюється із сфери матеріального виробництва на освіту, науку, культуру. Сьогодні ВНЗ поступово перетворюються в підприємницькі структури суспільного сектора, оскільки, з одного боку, їх діяльність передбачає задоволення суспільних потреб на основі позабюджетного фінансування (повністю або частково), а з другого, – ВНЗ можна розглядати як комерційні підприємства, що пропонують послуги окремим особам, які використовують освіту з особистою метою з наміром отримання додаткових прибутків у перспективі. За умов трансформаційної економіки такий варіант має деякі переваги: орієнтація на задоволення запитів споживачів, участь у ринковій конкуренції, прагнення до ефективного використання ресурсів.

Формулювання цілей статті. Визначити «форму» функціонування вищої освіти; обґрунтувати зміни акцентів в державному управлінні освітньою сферою; дослідити адміністративні методи, які застосовує держава у сфері вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів. На користь того, що освіта, ринок і підприємництво на сьогодні тісно переплелися між собою, свідчать численні твердження дослідників цієї сфери, зокрема:

– «сьогодні освіта є такою ж сферою ринкових відносин, як і промисловість, будівництво, фінансово-кредитна та інші системи» [1, с. 31];

– «в сучасному суспільстві освіта стає великим бізнесом, засобом виходу на світовий ринок праці...» [8, с. 197];

– «вища освіта – це бізнес: у даній сфері виробляються і надаються за певною ціною освітні послуги та купуються необхідні для такої діяльності фактори виробництва. Виробнича діяльність визначається технологічними обмеженнями. Затрати і виручка зумовлюють прийняття рішень і визначають життєздатність ВНЗ у довгостроковій перспективі» [2, с. 87];

– «уряди багатьох країн все більше переходять на позиції неоліберальної філософії, акцентуючи роль ринку у всіх сферах життя суспільства. Зокрема, посилюється підтримка приватних вищих навчальних закладів, більшу частину яких можна трактувати як підприємницькі організації» [11, с. 6];

– «в Україні труднощі сьогодення спонукають так чи інакше використовувати чимало засобів розширення числа джерел фінансування вищої освіти та підвищення ефективності використання ресурсів – економія і скорочення, дозвіл на цілу низку напрямів підприємництва державних ВНЗ, розширення платних послуг й усього сектора платної освіти тощо» [5, с. 11].

Підприємницька функція притаманна не лише суб'єктам освітнього ринку, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності. Якщо розглядати приватний ВНЗ, то це підприємницька організація, яка діє на ринку освітніх послуг, проте підприємницьку діяльність за ринкових умов здійснюють і державні ВНЗ, в яких великого поширення набули платні послуги. Під підприємницькою діяльністю державного ВНЗ слід розуміти ініціативну, самостійну, ризикову діяльність, яка приносить прибуток ВНЗ і спрямована на розв'язання його статутних завдань. Н. В. Ніязова вважає, що підприємницька діяльність ВНЗ – це відносно самостійна, передбачена статутом освітнього закладу діяльність, яка не суперечить чинному законодавству про освіту, з метою одержання результату у формі прибутку для забезпечення освітнього процесу [9]. На думку М. Долішнього і В. Куценко, підприємницька діяльність в освіті в цілому і у вищій зокрема – це інноваційно-господарська діяльність, спрямована на підвищення її ефективності в умовах обмежених можливостей ресурсного забезпечення з боку держави [3, с. 11].

Аналіз існуючих поглядів на підприємництво в освіті дозволили сформулювати власне визначення. Підприємницьку діяльність ВНЗ (за змістом) можна визначити як інноваційно орієнтовану статутну діяльність в ринкових умовах, яка

спрямована на підвищення ефективності освітнього процесу і якості освітніх послуг через мотивування навчальних закладів на постійне підвищення та оптимізацію використання матеріальних та людських ресурсів.

Реалізовувати підприємницьку функцію можуть не лише приватні ВНЗ (керуються як Законами України «Про освіту» і «Про вищу освіту», так і Закону України «Про підприємництво») і університети, а й інші освітні заклади.

Підприємництво державного ВНЗ – це вид економічної діяльності державного ВНЗ, який спрямований на отримання доходів від надання освітніх, наукових послуг та іншої діяльності згідно з чинним законодавством для покриття зростаючих витрат, з метою підвищення конкурентоспроможності ВНЗ на ринку освітніх послуг і його випускників на ринку праці. Особливою формою підприємництва є освітнє підприємництво. Як форма економічної активності навчальних закладів на ринку освітніх послуг у межах законодавчого поля, цей вид підприємництва спрямований на отримання доходів через задоволення попиту цільових груп споживачів на засадах самостійності, відповідальності та інноваційності. При здійсненні освітнього підприємництва має місце поєднання індивідуальної та суспільної вигоди, причому пріоритет повинен надаватися останній.

На даному етапі реформування системи освіти, поряд з традиційними функціями (навчальна, дослідницька, професійна, виховна), в університетів з'являються принципово нові функції – інноваційна і підприємницька, що зумовлює необхідність безперервного пошуку ідей, які дозволяють їм, зберігши свій статус, отримати новий імпульс для розвитку [4, с. 18].

Внутрішню університетську культуру за своїм характером визначають як некомерційну, якій притаманна фундаментальність знань, «схоластичність» викладання, традиції наукових шкіл. Знання, отримувані студентом в університеті, не можуть бути обмежені певним фіксованим обсягом; цінність становить не власне цей обсяг, а вміння працювати з інформацією. Можна погодитися з Ю. Лотманом, що в процесі навчання в університеті має закладатися «механізм розвитку» особистості [7, с. 29]. Але цей закладений механізм має отримувати з боку держави простір для свого функціонування. Держава має регулювати первинний ринок праці з тим, щоб молоді спеціалісти отримували б можливість для самореалізації і самоактуалізації.

Актуалізація підприємницької функції у діяльності призвела до виникнення концепції підприємницького університету, ознаками якого є:

– постійний рух, організаційна гнучкість, адаптивність, динамічне, інтерактивне відношення до суспільства (намагання найкраще відреагувати на мінливі потреби суспільства);

– компетентність одночасно в науковій і управлінській сферах;

– доповнення класичних завдань (дослідження і навчання) такими завданнями як передача

технологій, післявузівська освіта, адаптація ВНЗ до потреб ринку праці;

– умовою ефективності є постійне вдосконалення системи управління в таких сферах, як наукові і викладацькі кадри, виробництво нових знань, а також підвищення рівня компетентності як студентів, так і працівників університету.

Автори роблять висновок, що визначальною рисою підприємницького університету є сполучення освітньої місії з підприємницьким менеджментом у системі управління університетом.

Російські науковці ведуть мову про інноваційно-підприємницьку модель університету, в якій університет «фактично перетворюється на науково-освітньо-промисловий комплекс з академічним ядром і міждисциплінарною проектно орієнтованою периферією, що складається з багатьох мережових інноваційних високотехно-логічних структур і малих підприємств, які активно працюють із замовленнями місцевих органів влади, промисловості, бізнесу і суспільства в цілому» [10, с. 21].

ВНЗ, поступово набуваючи ознак суб'єкта підприємництва, мусить формувати специфічну для підприємницької діяльності, інфраструктуру. ВНЗ, надаючи освітньо-наукові послуги, несе витрати, які мають бути відшкодовані. Проте основною метою функціонування ВНЗ є не прибуток, що відрізняє їх від суто підприємницьких структур (підприємств, фірм тощо), для яких ця мета є визначальною.

Отримання прибутку, як головну мету підприємницької діяльності, трактує й українське законодавство. Проте, на думку О. Кужель, дане визначення «не сповна віддзеркалює всю багатогранність соціально-економічної й духовної природи» підприємництва, відображає лише «трансформаційний, початковий стан цього економічного сектора і навіть суперечить сучасній теорії фірми» [6, с. 69]. В результаті своєї діяльності суб'єкт підприємництва отримує не лише матеріальний прибуток, а й морально-психологічне задоволення, відчуття власної професійної й людської самореалізації. О. Кужель наводить слова американського економіста, лауреата Нобелівської премії Г. Саймона у праці «Адміністративна поведінка», який визначив фірму як адаптивну систему, сформулював теоретичний принцип, за яким фірми ставлять перед собою за мету не стільки максимізацію прибутку, скільки прийняття оптимальних управлінських рішень у ринкових умовах.

Перш ніж визначити можливі напрями підприємницької діяльності ВНЗ, окреслимо основні напрями діяльності ВНЗ в ринкових умовах (згідно з п. 1 ст. 44 Закону України «Про освіту»):

– підготовка у відповідності з державним замовленням і договірними відносинами з юридичними і фізичними особами висококваліфікованих спеціалістів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів для економіки країни, науки і сфери освіти;

– підготовка науково-технічних кадрів вищої кваліфікації – кандидатів і докторів наук;

– підвищення кваліфікації викладацького складу навчальних закладів, перепідготовка і підвищення кваліфікації інших спеціалістів різних галузей;

– виконання наукових досліджень і робіт, пов'язаних із впровадженням їх результатів;

– культурно-просвітницька, методична, видавнича, фінансово-господарська, виробничо-комерційна діяльність;

– реалізація зовнішніх зв'язків.

У результаті поступової відмови від методів адміністрування перед ВНЗ, перш за все бюджетними, відкриваються нові можливості, які ведуть до функціонування їх як господарюючих суб'єктів подібно до виробничих підприємств. Тому економічний розвиток ВНЗ, як процес покращення якісних та структурних параметрів фінансово-господарської діяльності ВНЗ, відображає їх можливості якісно вдосконалювати базові функції. Економічний розвиток ВНЗ неможливий без збільшення частки асигнувань, зароблених ним самим. Тому в процесі модернізації соціально-економічного розвитку слід більше уваги приділяти проблемам комплексного економічного розвитку ВНЗ, який не зводиться лише до проблем фінансування. Держава повинна вдосконалювати механізми витребуваності здобутків наукових досліджень ВНЗ, посилювати взаємодію бізнесу, науки і освіти. З огляду на вищевикладене, необхідно переосмислити роль закладів освіти не тільки в забезпеченні економічного поступу, а й у формуванні високо-освіченого фахівця і сильної особистості, конкурентоздатного в сучасному світі.

Висновки. Таким чином, спостерігаючи зміни і тенденції, які мають місце у сфері вищої освіти, і оцінюючи підходи і методи управління цією сферою, маємо очевидне неспівпадіння форми і змісту. З точки зору філософських понять, якщо форма заважає розвитку змісту, вкладеного до неї, то на певному етапі цю форму буде «зламано», і на її місце прийде нова. Проте, якщо форма трансформується відповідно до зміни змісту, то відбувається звичайний еволюційний процес. Сьогодні ситуація з розвитком вищої освіти така, що саме держава, регламентуючи всі аспекти освітнього процесу, визначає «форму» функціонування вищої освіти. Адміністративні методи, які застосовує держава в сфері вищої освіти, вже не тільки не відповідають викликам часу, а й гальмують розвиток цієї стратегічної сфери. Очевидним є потреба не лише в реформуванні й модернізації вищої освіти, а й реформуванні й модернізації управління і регулювання цією сферою. Лише це дозволить вітчизняній вищій школі поступово перетворитись на фактор конкурентоспроможності України на світовій арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутенко А. І. Проблеми та напрями розвитку підприємництва у сфері освіти / Бутенко А. І., Сараєва І. М., Мергут А. І. – Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. – 270 с.
2. Винстон Г. Субсидии, рыночная власть и образовательная среда: особенности экономики образования / Гордон Винстон ; пер. с англ. А. Ковалевой // Вопросы образования. – 2006. – № 8. – С. 87.
3. Долішній М. Підприємництво в соціальній сфері як передумова формування експортоорієнтованої економічної політики / М. Долішній, В. Куценко // Економіка України. – 2006. – № 8. – С. 10–18.
4. Емельянова И. Функции университета на современном этапе развития высшей школы / И. Емельянова // Альма Матер (Вестник высшей школы). – 2005. – № 10. – С. 14–38.
5. Зубко В. Надпроблема вищої освіти – фінансування / Вадим Зубко, Костянтин Корсак // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3. № 2. – С. 11–20.
6. Кужель О. В. Роль малого бізнесу в регіональному соціально-економічному розвитку / О. В. Кужель // Вісник економічної науки України. – 2004. – № 2. – С. 69.
7. Лотман Ю. Университет, учитель, НТР (беседа с профессором Тартуского университета) / Юрий Лотман // Альма Матер (Вестник высшей школы). – 2004. – № 8. – С. 27–30.
8. Матвій М. Стратегічні пріоритети розвитку освіти в Україні / Микола Матвій // Вісник ТАНГ. – 2003. – № 5/1. – С. 196–199.
9. Ниязова М. В. Проблемы оценки эффективности предпринимательской деятельности бюджетных вузов [Електронний ресурс] / М. В. Ниязова // Университетское управление: практика и анализ. – № 3(26). – 2003. – Режим доступа : <http://www.ecsoman.edu.ru/univman>.
10. Силкина Н. В. Тенденции развития и проблемы реформирования высшего образования / Н. В. Силкина, Р. С. Силкин // Экономика образования. – 2006. – № 2. – С. 18–24.
11. Тилак Я. Глобальные тенденции и финансирование высшего образования / Яндхиала Б. Г. Тилак // Альма Матер (Вестник высшей школы). – 2005. – № 2. – С. 5–7.

Рецензенти: **Лопушинський І. П.** – д.держ.упр., професор;
Коваль Г. В. – к.політ.н., доцент.

© Борецька Н.О., 2012

Дата надходження статті до редколегії 29.04.2012 р.

БОРЕЦЬКА Тетяна Іванівна – кандидат юридичних наук, докторант, Чорноморський державний університет імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: зовнішня енергетична стратегія України.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

У статті визначено роль держави у розвитку фізичної культури і спорту. Запропоновано комплекс заходів щодо створення державної стратегії розвитку фізичної культури і спорту.

Ключові слова: розвиток фізичної культури і спорту, державне регулювання фізичної культури і спорту, державна стратегія розвитку фізичної культури і спорту.

В статье определена роль государства в развитии физической культуры и спорта. Предложен комплекс мероприятий по созданию государственной стратегии развития физической культуры и спорта.

Ключевые слова: развитие физической культуры и спорта, государственное регулирование физкультуры и спорта, государственная стратегия физкультуры и спорта.

The article defines the role of government in the development of physical culture and sports. The complex of measures to create government strategy of development of physical culture and sports.

Key words: development of physical culture and sports, the role of government in the development of physical culture and sports, government strategy of development of physical culture and sports.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток фізичної культури і спорту як найменш витратний і найбільш ефективний засіб форсованого фізичного й морального оздоровлення нації, покликаний забезпечити формування фізичних, естетичних і моральних якостей людської особистості, профілактику захворювань, фізичної та психоемоційної рекреації і реабілітації людини, об'єднання сім'ї, організацію дозвілля. Фізкультурно-спортивні громадські рухи зближують особисті і громадські інтереси, формують здоровий морально-психологічний клімат у різних соціально-демографічних групах населення, особливо в молодіжному середовищі. Фізична культура, будучи частиною загальної культури людини, її здорового способу життя, багато в чому визначає її поведінку під час навчання, на виробництві, в побуті, у спілкуванні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Основними завданнями фізичної культури і спорту в Україні є постійне підвищення рівня здоров'я, фізичного та духовного розвитку населення, сприяння економічному і соціальному прогресу суспільства, а також утвердження міжнародного авторитету України у світовому співтоваристві [1].

Істотний внесок у розвиток теорії та практики регулювання розвитку фізичної культури і спорту

зробили такі вчені: Е. О. Дружиніна, М. І. Золотов, В. В. Кузін, М. Є. Кутепов, В. М. Лабскір, О. І. Любієв, О. В. Маліков, Н. Д. Нікольська [2-6] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасному світі посилюється усвідомлення ролі фізичної культури і спорту як чинника вдосконалення природи людини і суспільства. Здоровий спосіб життя в цілому, фізична культура і спорт зокрема, стають соціальним феноменом, об'єднуючою силою і національною ідеєю, що сприяє розвитку сильної держави і здорового суспільства.

В Україні ухвалений Закон «Про фізичну культуру і спорт», розроблені регіональні програми залучення різних груп населення до систематичних занять фізичною культурою і спортом.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ролі держави у розвитку фізичної культури і спорту та розробка комплексу заходів щодо створення державної стратегії розвитку фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Незважаючи на політику держави зі створення національної системи фізичної культури і спорту, вона не може утримати у фокусі своєї політики багато аспектів підтримки і зміцнення

здоров'я населення. Фізична активність і фізична підготовка населення продовжують залишатися на низькому рівні. Аналіз фізичної активності населення свідчить, що майже дев'ять з кожних десяти дітей у віці 6 років і старше займаються фізкультурою і спортом не менше одного разу на тиждень. Доросле населення значно менше займається фізкультурою і спортом: лише кожен третій чоловік і кожна п'ята жінка в цілому по Україні, в сільській місцевості – кожен четвертий чоловік і кожна восьма жінка. Такий стан зумовлено низькою доступністю до інфраструктури здоров'я, переведенням користування спортивними та оздоровчими спорудами на платну основу [7]. Тоді як у Великій Британії і Франції кількість тих, хто займається, перевищує 65 %, в Голландії – 72, у Фінляндії – 80 %.

Сьогодні механізм виконання чинних державних норм і нормативів не передбачає ефективної системи контролю рівномірності розподілу мережі фізкультурно-спортивних споруд по всій території України, а також якості надаваних послуг. Тому діючі механізми розвитку галузі фізичної культури і спорту, зокрема нормативна і правова бази, не дозволяють здійснити права кожного громадянина на заняття спортом.

У розвиток цього напрямку Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012-2016 роки, покликаної подолати демографічну кризу в Україні. Зокрема, концепція визначає стратегічні напрямки, цілі та завдання розвитку сфери фізкультури і спорту та спрямована на створення умов для запровадження здорового способу життя, залучення широких верств населення до масового спорту та розвиток спорту вищих досягнень [8].

Основні напрями державної політики у галузі регулювання розвитку фізичної культури і спорту повинні ґрунтуватися на спільній діяльності фізкультурно-спортивних організацій, органів і установ освіти, охорони здоров'я, засобів масової інформації.

Державна політика у галузі регулювання розвитку фізичної культури і спорту припускає:

- організаційну діяльність з проведення масових змагань і фізкультурно-спортивних заходів (організація і проведення в установах освіти позаурочних занять, у т. ч. спортивних змагань і свят; створення умов для занять фізичною культурою і спортом за місцем проживання і в парках відпочинку; збільшення кількості спортивних шкіл, клубів, центрів);

- підготовку фахівців високої кваліфікації. В освітніх установах вищої фізкультурної освіти діють кафедри і факультети з підготовки фахівців фізкультурно-оздоровчої роботи з дошкільниками, дітьми молодшого і середнього шкільного віку, з учнями спеціальних медичних груп, людьми, які мають хронічні захворювання, інвалідами, пенсіонерами. Необхідно забезпечити підготовку,

перепідготовку і стимулювання діяльності громадських організаторів фізичної культури і спорту;

- інформаційне і пропагандистське забезпечення. Фізична культура і спорт повинні мати єдиний інформаційний простір (створення державної, регіональних і локальних інформаційних систем, розробка пропагандистських та інформаційних технологій з основних видів діяльності галузі, в т. ч. шляхом використання практики фантів за соціальними програмами, що надаються на конкурсній основі засобам масової інформації);

- управлінські заходи повинні ґрунтуватися на пріоритетності територіального принципу на основі суверенних прав і самоврядування місцевих фізкультурно-спортивних організацій, переорієнтації діяльності регіональних і місцевих фізкультурно-спортивних державних установ і громадських організацій з розвитку спорту вищих досягнень переважно на масовий розвиток фізичної культури, спорту і спортивного туризму. В той же час, необхідна і участь держави в розвитку олімпійського руху в країні, українського спорту, що забезпечує представництво, в олімпійських іграх, державна підтримка участі провідних українських спортсменів і спортивних команд у престижних міжнародних змаганнях, державна участь у становленні й розвитку професійного спорту.

Управління розвитком фізичної культури і спорту в регіонах України здійснюється в трьох напрямках: реорганізація структури управління, розробка нормативно-правової бази, перехід на програмно-цільове управління. Деякі фахівці виділяють наступні чинники, сприяючі вдосконаленню управління фізичною культурою і спортом в регіоні [3; 6]:

- формування системи фінансування, що охоплює бюджетні й позабюджетні джерела;

- поліпшення системи підготовки кадрів і науково-методичного забезпечення, формування інформаційної інфраструктури;

- розширення міжнародної діяльності, інновації в муніципальних органах управління масовим спортом;

- формування цільових програм.

Таким чином, ефективність регіональної політики розвитку спорту вирішується за допомогою вдосконалення ресурсного забезпечення.

У ряді регіонів створені реальні передумови для розвитку фізичної культури і спорту. Основний принцип – вивчення потреб населення, як база для вирішення організаційних питань. Організаційна структура управління дозволяє вирішувати питання ресурсного забезпечення спорту – створені відділи:

- розвитку об'єктів спортивного призначення, до чийої компетенції входять питання розвитку спортивних споруд, правового регулювання нерухомості, функціонального забезпечення управління;

- розвитку спорту, що займається питаннями підготовки спортивних резервів, масовим спортом, заходами і взаємозв'язками установ;

– програмного і нормативного забезпечення ФКС.

Основними задачами є:

- розробка і проведення єдиної державної політики у галузі ФКС;
- розробка і реалізація республіканських програм, концепцій і пропозицій із розвитку фізичної культури і спорту;
- формування у населення потреби у фізичному вдосконаленні і гармонійному розвитку;
- підготовка резерву спорту вищих досягнень;
- здійснення організаційно-методичного керівництва у галузі фізичної культури і спорту;
- залучення позабюджетних коштів, для фінансування програм фізкультурно-оздоровчої, масово-спортивної роботи;
- організація і проведення роботи з підготовки, підбору, перепідготовки і розподілу кадрів у галузі фізичної культури і спорту;
- впровадження єдиних нормативів і стандартів у галузі фізичної культури і спорту в Донецькій області і контроль за їх дотриманням.

Подібний перелік задач також дозволяє охопити всі проблеми ресурсного забезпечення – фінансування, кадрове, інформаційне забезпечення, формування мережі фізкультурно-спортивних споруд.

Формування законодавчої бази в регіоні в плані ресурсного забезпечення зумовлює ефективний розвиток фізичної культури. Цілями державного втручання у розвиток ринку послуг фізичної культури і спорту повинні стати:

- забезпечення умов для задоволення потреб особи в заняттях фізичною культурою і спортом;
- підтримка громадського здоров'я і використання масового спорту як засоби профілактики неінфекційних захворювань;
- патріотичне виховання населення;
- реалізація соціальної функції галузі фізичної культури і спорту;
- підвищення продуктивності праці, поліпшення трудових ресурсів країни.

Основна причина виявлених недоліків державного управління фізичною культурою і спортом – недооцінка органами управління соціальної ролі цього виду діяльності. Аналіз законодавства у галузі регулювання фізичної культури і спорту показує, що відсутні наукове, методологічне і організаційно-управлінське забезпечення розвитку фізичної культури і спорту, не визначена компетенція організацій різного ієрархічного рівня в питаннях формування ресурсної бази фізкультурно-спортивних споруд. Розмитість формулювань зумовлює дублювання функцій з управління на усіх рівнях, що не дозволяє реалізувати ціннісно-правову, соціальну і економічну засади законодавчої бази в Україні.

При формуванні системи регулювання розвитком фізичної культури і спорту варто взяти до уваги наступне. На сьогодні конкуренція між фізкультурно-спортивними спорудами обмежена через переважаючий попит над пропозицією, тому до досягнення високої забезпеченості населення

послугами фізичної культури і спорту не можна очікувати на зниження цін як на ресурси, так і на послуги. Питання підвищення цінової і територіальної доступності послуг сфери фізичної культури і спорту не повинні вирішуватися окремо від проблем контролю якості обслуговування, що буде ускладнено, оскільки немає адекватної законодавчої бази в цій сфері.

Структура об'єктів управління (фізкультурно-спортивних споруд), що склалася, характеризується значними диспропорціями. Так, якщо в різних навчальних закладах заняття спортом у більшості своїй забезпечені коштом держави, то сектор послуг для дорослих – є приватним, він пропонує обмежений набір дорогих послуг, тобто наявний розрив у структурі пропозиції послуг спорту. Крім того, серед суб'єктів фізичної культури і спорту продовжує збільшуватися частка комерційних підприємств, які не можуть бути керовані тільки за допомогою адміністративних методів [6].

Отже, потрібне здійснення переходу від діючої системи управління до територіальної. Необхідно передбачити формування сприятливих умов для організацій, які беруть участь у програмах розвитку фізичної культури і спорту, сприяють заняттям спортом своїх співробітників, вкладають грошові кошти у спорт. Тим більше, як показує регіональна практика, при дотриманні пріоритету масового спорту, розподілі спорту вищих досягнень і спорту для всіх, створюються умови для формування адекватного попиту ресурсної бази.

При цьому в першу чергу варто розробити єдину державну стратегію, що буде реалізовуватись на всіх рівнях і регіонах, створює сприятливі умови для соціально-економічного розвитку фізичної культури і спорту. Ця стратегія повинна припускати вжиття загальнонаціональних заходів і кампаній для різних категорій і груп населення і базуватися на об'єднанні зусиль Уряду, керівників регіональних і місцевих органів влади, громадських, профспілкових організацій, засобів масової інформації і самого населення. Не можна обминути досвід Німеччини, де у сфері масового спорту реалізуються численні програми, які дозволяють охоплювати послугами цієї сфери більше як половину населення.

Комплекс заходів щодо розробки і реалізації цієї стратегії містить наступні елементи:

- створення мережі спортивних споруд, навчання кадрів для потреб оздоровчого спорту, проведення наукових досліджень та інформаційної діяльності у цій галузі;
- підвищення соціального статусу фізичної культури і спорту як однією зі складових національної ідеї, що формує фізично здорову і розвинену людину;
- розробка практичних моделей фізкультурно-спортивного руху в країні, розв'язання невідкладних задач зі зміцнення фізичного і психічного здоров'я людини. Незважаючи на теоретичне розуміння того, якою має бути

загальнонаціональна система підвищення людського потенціалу, поки можна говорити лише про окремі перетворення. Немає єдиної стратегії, що поєднує зусилля держави, її соціальних інститутів, місцевих органів влади з ініціативами громадських спортивних організацій і приватних осіб;

- розвиток народних систем фізичного виховання, що дозволяють повністю використувати традиції, розкрити самотність і досвід народів України;

- пропаганда цінностей фізичної культури і спорту, формування ідеалу фізичного здоров'я шляхом розробки комплексу відповідної «соціальної реклами» і її розміщення в засобах масової інформації у рамках державної інформаційно-пропагандистської кампанії;

- залучення в оздоровчий спорт грошових коштів з позабюджетних джерел. Державна фінансова підтримка оздоровчого спорту поки що незначна, ринкові механізми розвитку привели до багатократного підвищення вартості фізкультурних і спортивних послуг, що перетворило більшість профільних установ на закриті клуби. Форми надання спортивно-оздоровчих послуг мають бути різними: безкоштовними, пільговими, платними. Для молоді користування спортивними спорудами і відвідання багатьох спортивних заходів мають бути безкоштовними або пільговими;

- створення регіональних спортивних рад для підтримки спортивно-оздоровчої діяльності спортивних організацій, розташованих на цій території, клубів, команд, організацій і проведення змагань; розвиток активної участі в регіональних оздоровчих програмах місцевих підприємств і установ. Як показує досвід інших країн, саме на регіональному і муніципальному рівнях можна ефективно і прямо сприяти громадянам у реалізації їх прав на заняття фізичною культурою (спортом для всіх), туризм і сферу спортивного дозвілля;

- відновлення спортивного туризму як громадського руху. На сьогодні туризм розвивається винятково на комерційній основі, часто як екстремальний туризм, що істотно обмежує число учасників туристичних переходів. Україна втрачає унікальну можливість використовувати багатство своєї природи, свої простори для розвитку фізичних можливостей людини, виховання молоді в гармонії з природою, рекреації для всіх груп населення;

- вдосконалення законодавчої бази: підготовка нової редакції Закону «Про фізичну культуру і спорт в Україні» з додаванням ряду додаткових понять, таких, наприклад, як «послуги фізичної культури і спорту», «спортивна реабілітація», «спортивна наука», «спортивна медицина»; розробка нових законодавчих актів, що створюють сприятливі економічні умови для організацій, які реалізують програми розвитку фізичної культури і спорту, особливо серед дітей,

інвалідів, сиріт. Спонсори та інвестори, спрямовують свої кошти на розвиток інфраструктури «спорту для всіх», особливо для молоді та інвалідів, повинні мати переваги в отриманні державних замовлень;

- забезпечення пріоритету фізичного виховання і спортивно-оздоровчої роботи серед дітей і молоді. Реальними центрами фізкультурно-спортивного дозвілля дітей і молоді за місцем проживання повинні стати підліткові клуби, дошкільні установи, школи, навчальні заклади професійної освіти, фізкультурно-спортивні комплекси підприємств і комерційних структур. Потрібне залучення додаткових грошових джерел, наприклад, визначені законом відрахування від ігрового бізнесу на розвиток мережі доступних молоді спортивних клубів, спортивних споруд, літніх таборів і т. д.

Крім того, стратегія і відповідні заходи мають бути підкріплені єдиною державною системою інформаційно-роз'яснювальної роботи, що припускає як галузеву інформаційну систему, так і систему пропаганди здорового способу життя серед населення. У результаті на державному рівні повинні виконуватися завдання створення правової бази розвитку як спорту вищих досягнень, так і масового спорту, формування науково обгрунтованої системи оздоровлення і фізичного виховання населення, реалізації державних цільових програм, підготовки кадрів і т. д.

Таким чином, у процесі державного регулювання розвитку фізичної культури і спорту умовно можна виділити два підходи. По-перше, підхід, реалізований в розвинених країнах, заснований на децентралізації управління, де провідну роль у розвитку фізичної культури в цілому і масового спорту зокрема відіграють місцеві органи управління. По-друге, підхід, використовуваний у колишніх соціалістичних країнах і низці країн СНД, заснований на централізації, де головним є державний орган управління. При цьому варто зазначити, що реалізація цього підходу не дозволяє надавати пріоритет масового спорту через дефіцит коштів, а також дублювання функцій на всіх рівнях управління.

Висновки. Таким чином, розвиток соціально-економічної ситуації, провідна роль фізичної культури і спорту, в національній економіці і безпеці держави зумовлюють перехід від централізованої моделі управління фізичною культурою і спортом до нових, децентралізованих і демократичних механізмів взаємодії з державними, громадськими і комерційними організаціями. Це потребує вдосконалення державного регулювання розвитку фізкультурно-спортивного руху на регіональному рівні, посилення координації роботи фізкультурних організацій різного профілю і різних форм власності, формування регіональних програм розвитку фізичної культури і спорту, підвищення ефективності підприємницької діяльності фізкультурно-оздоровчих організацій у регіонах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 № 3808-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. – № 14. – ст. 80.
2. Дружинина Э. А. Физкультурная деятельность как фактор качества трудовой жизни молодежи / Э. А. Дружинина // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2008. – № 2. – С. 35.
3. Маликов А. В. Актуальные проблемы физической культуры и спорта в современных условиях жизни / А. В. Маликов // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2007. – № 6. – С. 105–107.
4. Менеджмент и экономика физической культуры и спорта / М. И. Золотов, В. В. Кузин, М. Е. Кутепов, С. Г. Сейранов. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 432 с.
5. Нікольська Н. Д. Виховання національно свідомої особистості засобами фізичної культури [текст] : сборник / Н. Д. Нікольська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Теорія та методика навчання: фізична культура і спорт: сборник / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К. : НПУ, 2005. – Вип. 2. – С. 50–54.
6. Поддержание здоровья: подходы, условия, факторы риска и благополучия [текст] : [учеб. пособие] / В. М. Лабский, А. И. Любев, А. В. Юшко ; общ. ред. В. М. Лабский; «Харьковский политехнический ин-т», нац. техн. ун-т. – Х. : НТУ «ХПИ», 2007. – 146 с.
7. Здоровье народа – богатство государства: Обзор литературы и собственных исследований / А. М. Нагорная [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.infind.kharkov.ua/1rus.html>.
8. Правительство нашло путь выхода из демографического кризиса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://glavred.info/archive/2011/09/03/130607-10.html>.

Рецензенти: **Ємельянов В. М.** – к.т.н., державний службовець I рангу;

Коваль Г. В. – к.політ.н., доцент.

© Ніколаєв О. А., 2012

Дата надходження статті до редколегії 12.04.2012 р.

НІКОЛАЄВ Олександр Анатолійович – кандидат юридичних наук, ст. викладач кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України.

Коло наукових інтересів: державна політика в галузі фізкультури та спорту.

СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

У статті дається поняття глобальної соціальної стратифікації. Особливу увагу звернуто на причини появи та форми глобальної соціальної стратифікації.

Ключові слова: глобалізація, соціальна стратифікація, глобальна соціальна стратифікація, соціально-економічна стратифікація, глобальна інформаційна стратифікація, глобальна політико-ідеологічна стратифікація.

В статье дается понятие глобальной социальной стратификации. Особое внимание обращено на причины возникновения и формы глобальной социальной стратификации.

Ключевые слова: глобализация, социальная стратификация, глобальная социальная стратификация, социально-экономическая стратификация, глобальная информационная стратификация, глобальная политико-идеологическая стратификация.

In the article the concept of global social stratification. Particular attention is paid to the causes and forms of global social stratification.

Key words: globalization, social stratification, global social stratification, social and economic stratification, the global information stratification, global political and ideological stratification.

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття глобалізаційні зрушення втягнули людство у вир кардинальних трансформацій. За всіма ознаками ми стаємо свідками становлення нової форми соціальної організації – мегасуспільства. Глобалізація має вплив на всі аспекти людського розвитку як у масштабах світового співтовариства, так і в межах окремих країн. Однак, якщо в розвинених країнах більшість населення відчуває позитивний вплив, то в інших країнах негативний вплив досить часто перевищує позитивний ефект від глобалізації. Через нерівномірність розвитку країн глобалізація надає асиметричного характеру їхнім взаємовідносинам, а також породжує нерівність, яка не зменшується, а збільшується. Зростаюча різниця в доходах і рівні життя різних країн і соціальних груп в умовах глобалізації послаблює основу стійкого розвитку людства. Саме тому проблема вивчення сучасного соціального життя та його стратифікація отримує в суспільстві екстраординарну актуалізацію як у глобальних рамках, так і в специфічних умовах пост комуністичного простору.

Метою статті є вивчення форм соціальної стратифікації в умовах глобальних соціокультурних зрушень ХХІ століття.

Аналіз останніх досліджень. Проблема дослідження процесів трансформації структури сучасних суспільств займалася вітчизняні та

зарубіжні вчені, такі як: І. Балинський [1], У. Бек [2], С. Бікла [3], П. Бубенко [4], Р. Войтович [5], Т. Єршова [6], Н. Ковалівко [7], В. Кривцова [8], С. Макеев [9], П. Сорокін [10], Є. Суліма [12], Н. Чорна [13], М. Шумилов [14] та ін.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХІ ст. глобалізація вийшла за рамки економічно-фінансової системи й охопила майже всі сфери суспільної діяльності й розглядається у взаємозв'язку із сучасними інтеграційними процесами. Більше того, з позиції окремих учених глобалізація являє собою найвищу форму соціальної інтеграції, яка пов'язується з необхідністю створення такої форми організації людської життєдіяльності, яка базується на повазі прав та фундаментальних свобод людини, на культурній та релігійній багатманітності, соціальній справедливості, урахуванні особливих потреб окремих груп [15, с. 29]. Тобто в цьому плані глобалізація є таким типом суспільного розвитку, який дозволяє здолати проблему злиденності та нерівності, адже більшість пов'язують їх із надмірним зростанням кількості населення в розвинених країнах, де глобалізація як процес має це вирівняти. На думку, Р. Макнамари глобалізація в сучасному світі виконує коригувальну функцію, оскільки «розвинений світ споживає значно більше на душу населення, ніж ті країни, які перебувають на етапі розвитку» [15, с. 23], тобто в умовах глобалізації виникає необхідність скоригувати

усталені норми споживання та забезпечити тим самим стійкий розвиток усіх жителів планети.

В умовах глобалізації все більше обмежуються можливості національних держав як суб'єктів міжнародних економічних та політичних відносин. Саме тому для сучасної України найбільш складним питанням є «пошук принципів та механізмів налагодження взаємозв'язків із глобальним світом, що тим самим дозволить чітко визначити її місце та роль у загальносвітовому просторі», інакше Україна «може лишитись пасивним об'єктом для реалізації глобальної політики не лише розвинених країн світу, але і тих, які їх наздоганяють» [5, с. 9].

У глобалізованому світі вся планета буде представляти єдине суспільство і єдину культуру, які, втім, скоріше виявляться не гармонійно інтегрованими, а такими, що тяжіють до високого рівня диференціації, багатополосності й хаосу. Це буде суспільство без границь і розділових ліній. Отже, «можемо визначити глобалізацію як соціальний процес, у ході якого зменшується залежність соціального й культурного розвитку від географічного фактора» [4, с. 24].

Глобалізація формує новий світовий порядок, новий світо устрій, якій характеризується формуванням «економічної, політико-військової і, за можливістю, етико-правової спільності» [14], знищенням національних держав і державних кордонів. В умовах глобалізації ускладнюється структура світового розвитку, трансформуються цінності та норми життєдіяльності людей, видозмінюється система взаємовідносин між ними (глобальні відносини), встановлюються нові пріоритети у розв'язанні глобальних системних проблем, тобто формується нова форма соціальної організації – глобальне суспільство.

Виходячи з цього можна погодитись з Н. Ковалівко, що зміни у соціальній структурі України свідчать, що «за природою ці процеси можна розглядати як глибоку трансформацію суспільства. Виникли нові класові утворення та змінився статус груп, які існували раніше. Особливо різко погіршився стан працівників висококваліфікованої розумової та фізичної праці. Середні верстви внаслідок зубожіння перемістилися у нижні прошарки. Надзвичайно зросла поляризація на багатих і бідних. Усе це є ознаками руйнування старої соціально-класової структури та зародження принципово нових відносин» [7, с. 80].

Отже, основне соціальне протиріччя глобалізації – це гальмування прогресу або пряме погіршення умов існування основної (і при цьому такої, що збільшується) частини людства за рахунок прискорення розвитку і зростання добробуту її абсолютної (і при цьому такої, що скорочується) меншої частки. Таким чином, однією з сучасних тенденцій світової глобалізації є феномен нової стратифікації держави та суспільства, основним критерієм якої визнано стан економічного розвитку та рівень соціального захисту громадян.

Для характеристика нової світової системи XXI ст. останні роки використовується термін «соціальна стратифікація». За визначенням П. Сорокіна соціальна стратифікація є диференціацією певної даної сукупності людей (населення) на соціальні шари вищі і нижчі, тобто її суть нерівномірному розподілі прав і привілеїв, відповідальності й обов'язку, наявності або відсутності соціальних цінностей, влади та впливу серед членів того або іншого співтовариства [10, с. 298]. Отже, страти (від лат. *stratum* – прошарок) – це великі сукупності людей, які різняться за своїм становищем у соціальній ієрархії суспільства [11, с. 292].

По суті соціальна стратифікація – це ієрархічно організована структура соціальної нерівності, яка існує в суспільстві. С. Макеев визначає її як «ієрархічне, вертикальне розміщення членів суспільства відповідно до міри володіння й розпорядження певними благами» [9, с. 606].

Отже, соціальна стратифікація – процес соціального відтворення, внаслідок якого верстви (страти), групи, класи виявляються нерівними між собою і групуються в ієрархічно розміщені страти з різним престижем, власністю та владою. Саме рух, переміщення людей у системі соціальної стратифікації відповідно до їх здібностей і зусиль забезпечує стійкість суспільства.

Ідея «глобальної стратифікації» світового соціуму XXI ст. розглядає нерівність або стратифікацію між цілими країнами і регіонами, визначаючи відносини між країнами залежно від їх статусу за шкалою стратифікації (розвинені, що розвиваються, нерозвинені). Як наполягає О. Бікла глобальна стратифікація – співвідноситься із поняттям глобальної бідності і є достатньо складною проблемою, яка відбиває обмеженість промислової технології, швидкий приріст населення, традиційні культурні норми, внутрішню соціальну стратифікацію, чоловіче домінування та глобальні відносини влади [3]. Отже, соціальна стратифікація в умовах глобалізації не тільки уніфікує соціальний простір, але й веде до чіткішої стратифікації світової спільноти. Тобто в сучасних умовах, відбувається перехід від стратифікації ієрархічного типу (статус груп залежить від соціально-політичного потенціалу) до стратифікації, що визначена місцем груп в управлінні економікою (статус груп визначений економіко-політичним потенціалом).

Соціальна стратифікація – це процес, який безперервно триває у суспільстві, в той же час соціальна стратифікація сама є результатом цього процесу в ході якого відбувається виявлення верств даного суспільства. Таким чином, обравши певний критерій ми можемо простратифікувати все населення країни, та виділити страти (верстви), з яких це населення складається.

Соціальна стратифікація – риса будь-якого суспільства, і будь якої держави. Вона показує нерівне становище окремих індивідів, груп у суспільстві, або цілих країн, саме тому можливо

виділити наступні глобальні стратифікаційні форми сучасного світу: соціально-економічна, інформаційна та політико-ідеологічна.

1. Глобальна соціально-економічна стратифікація країн їх поділ на «ядро» глобалізації та країни «периферії» глобалізації.

У своїй праці «Соціальна стратифікація та мобільність» П. Сорокін обґрунтовує можливу альтернативу розвитку суспільства, або – це буде економічне суспільство, для якого характерні злидні та голод, або відносно процвітаюче суспільство з неодмінною соціально-економічною нерівністю [10, с. 331].

В умовах глобалізації світу розвиток країн стає всі більш нерівномірним, теж саме відбувається і з людьми. Дослідники відзначають, що «світова економіка все більше поляризується, економічна активність і відповідні прибутки концентруються у трьох десятках ключових країн, переважним чином членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Приєднання до світової ринкової системи постсоціалістичних країн, а також відсталих країн, не покращило їх економічне становище, а лише збільшило маргінальність». У сучасних умовах очікується, що «маргіналізація бідних країн і неможливого населення буде набирати обертів, якщо не будуть створені адекватні регулятивні норми і механізми управління глобалізаційними процесами» [12].

Значне зростання економічної нерівності, уособлення багатства погіршує можливості для виживання нижчих верств населення. Відбувається процес зростання соціальних проблем, рост безробіття, низькі доходи, відсутність фінансових можливостей для отримання освіти, придбання житла тощо. Розуміючи небезпеку такої ситуації розвинені країни починають проводити таку політику (вирівнювання доходів, скорочення безробіття, соціальна допомога тощо), щоб скоротити розрив у рівні життя між вищими і нижчими верствами суспільства, зняти соціальну напругу у суспільстві. В той же час у бідних країнах відбувається зниження рівня життя, що призводить до політичної нестабільності, зростання організованої злочинності, корупція, поширення соціальних хвороб.

Україна, як й інші держави, що розвиваються, опинилася на сьогодні у сфері інтересів розвинених країн світу переважно як потенційний ринок збуту для товарів кінцевого призначення, постачальник сировини та напівфабрикатів, виробництво яких супроводжується екологічним забрудненням навколишнього середовища. Така ніша на міжнародних ринках спричинює і економічне відставання України від стандартів розвинених країн світу. Отже, можна вважати, що глобалізація в її нинішній формі більше відповідає інтересам розвинених держав.

У сучасних умовах глобалізації проблема споживання є однією із ключових, адже бідні держави потребують збільшення споживання, щоб задовольнити свої основні потреби, але зробити це

не просто. Як пише Р. Войтович, розрив між багатими та бідними країнами зростає, а нерівномірне використання світових ресурсів може призвести до того, що ключовим опонентом західної парадигми розвитку може стати Китай, Індія, Іран і, можливо, Росія. Гіпотетично багаті держави могли б піти на обмежене споживання, але існує проблема соціально-економічної, політичної та екологічної справедливості, яка пов'язується з можливістю побудови нового світового порядку та майбутніх відносин між окремими країнами. При цьому слід відзначити, що тут єдиним принципом стає лише розрахунок як універсальний засіб досягнення всезагального благополуччя для окремої країни [5, с. 48].

2. Глобальна інформаційна стратифікація країн, тобто неоднаковий доступ країн до інформаційних технологій, інформаційне домінування одних держав над іншими.

В умовах переходу від індустріальної до постіндустріальної фази розвитку відбувається інформатизація суспільства, тобто формування інформаційного суспільства, в якому головну роль будуть відігравати теоретичні знання. Небезпека полягає в тому, що «інформаційні технології не вплинули на рівень проблеми рівності громадян, регіонів та країн. Навіть на соціальній арені вони не проникли далі, аніж на індивідуальний рівень». Мова йде про те, що інформаційні зміни відбулися виключно на робочих місцях та у взаємовідносинах між компаніями» [6, с. 102].

У сучасних умовах створення і використання глобальних інформаційних мереж виникають нові форми культурної агресії з боку найбільш розвинених країн щодо менш розвинених, виникає небезпека втрати цілими суспільствами своєї культурної та національної самобутності. Можна погодитись з І. Балинським, що відбувається процес нав'язування людству споживацьких стандартів поведінки і смаків, які відтворюють інтереси транснаціональних компаній-виробників. Автор звертає увагу на те, що «проблемність ситуації полягає у невключеності багатьох суспільств у побудову єдиного інформаційного суспільства, а подекуди й у витіснення з нього низки країн на маргінес сучасних процесів» [1]. Щодо України то вона сьогодні все більше адаптується у світовий інформаційний простір, але поки що перебуває на початковій стадії глобального інформаційного суспільства.

3. Глобальна політико-ідеологічна стратифікація (наприклад, поділ країн на демократичні й недемократичні).

Політико-ідеологічна стратифікація – це такий тип суспільного розшарування, де головним критерієм належності до страти є ступінь впливовості на прийняття рішень, обов'язкових для виконання людиною, групою, суспільством. Глобальна політико-ідеологічна стратифікація пов'язана з інтеграцією тієї чи іншої держави до того чи іншого геополітичного простору. На сьогодні для України – це країни, в яких домінує

демократичний устрій, країни із високим рівнем прибутку на душу населення. Політично-ідеологічна стратифікація – це вихід у взаємовідносинах між країнами за межі національно-державних спільнот, адаптація національного законодавства до європейських вимог, цінностей та норм. Отже, глобалізація по суті руйнує принципи, «згідно з якими до цього часу організовувались та жили суспільства й держави» [2, с. 45]. Тобто, глобалізація накладає обмеження на національну політику, в її умовах «локальний», «національний» і навіть «континентальний» простір (політичний, соціальний, економічний) перебудовується і не співпадає з юридично закріпленими територіальними кордонами [13].

Динаміка коливань політичної стратифікації різних суспільств у ході історії людства показує, що людям важко очікувати закономірного розвитку суспільства від одних стійких форм до інших. Хоча, за словами Питирима Сорокіна останнім часом «на всіх континентах спостерігається явна хвиля переходу від деспотичного до демократичного устрою суспільств», але поки що «не існує постійної тенденції переходу від монархії до республіки, від самодержавства до демократії, від правління меншості до правління більшості, від відсутності урядового втручання в життя суспільства до всебічного державного контролю» [10, с. 351].

У той же час треба зазначити, що глобалізація не дає можливості всім однаковою мірою скористатися її плодами, відбувається поляризація країн, що перебувають на сильних і слабких позиціях, тобто одні країни отримують можливості щодо використання ресурсів та їх всебічної участі в системі міжнародного поділу праці, другі країни з недостатньо розвинутими економіками та низькими доходами навпаки відчують загрозу економічній безпеці. Отже, глобалізація робить проблематичним розвиток ліберальної демократії як основи національної держави, тому що ставить перед ліберальними демократіями багато викликів, насамперед, скорочення доходів, безробіття серед

некваліфікованих робітників, скорочення контролю громадськості за соціальними і економічними процесами тощо. Із глобалізацією пов'язане ослаблення ліберальної демократії і спроможності національної влади впливати на економічні процеси, соціальну й внутрішню політику в межах простору, окресленого державними кордонами [13].

Таким чином, глобальні трансформації відбуваються в усьому світі, але безпосередньо зачепили лише чверть населення планети, а інша її частина живе не тільки за межами постіндустріальної, але й індустріальної цивілізації. Ці країни знаходяться у фазі «догоняючого розвитку» і розрив між ними і «глобальним центром» постійно збільшується.

На сьогодні серед учених існує різноманіття думок та підходів до проблеми соціальної стратифікації в умовах глобалізації світу у XXI столітті. Загальна позиція полягає в тому, що соціальна стратифікація – це природна і соціальна нерівність між людьми, яка проявляється в їх соціальному житті і має ієрархічний характер: вона підтримується і регулюється різними інституціональними механізмами, постійно відтворюється і модифікується, що є умовою впорядкованого існування будь-якого суспільства та джерелом його розвитку.

Висновки. Підводячи підсумки, можемо зазначити, що глобальну стратифікацію (різне становище країн, а також окремих груп) у таких її глобальних стратифікаційних формах: соціально-економічна, інформаційна та політико-ідеологічна) можна розглядати як одну з домінуючих характеристик світової системи XXI ст., в якій, на наш погляд, проявляється поєднання рис класичної системи міжнародних відносин і нових глобальних тенденцій.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого розвитку потребують проблеми, пов'язані з теорією соціальної стратифікації, зокрема причини соціальної мобільності, методи зміни особистістю, групою свого соціального становища в умовах формування глобального суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балинський І. О. Глобальні проблеми розвитку держави в умовах інформаційного суспільства / І. О. Балинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/statti/551-informatsi/14959-2011-01-21-03-15-38.html>.
2. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек. ; Пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника ; Общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
3. Бікла О. В. Індекс людського розвитку як показник ефективності моделей соціальної політики / О. В. Бікла [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2008/articles/Bikla.pdf.
4. Бубенко П. Т. Інституційна динаміка просторової організації економічного розвитку: [монографія] / П. Т. Губенко. – Харків : ХНАМГ, 2008. – 295 с.
5. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз) : [монографія] / Р. Войтович ; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князєва. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 680 с.
6. Ершова Т. Информационное общество в России как проблема социально-политического выбора и общественной инициативы / Т. Ершова // Мир России. – 2003. – Т. XII. – № 1. – С. 101–108.
7. Ковалівко Н. В. Трансформація соціальних ієрархій у сучасному українському суспільстві / Н. Ковалівко // Вісник Львів. Ун-ту. Сер. соціол. 2007. – Вип. 1. – С. 79–91.
8. Кривцова В. Реализация принципа пропорционального представительства этнических групп в европейских странах / В. Кривцова // Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації : матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф., 31 жовтня 2007 р. / [ред. кол. М. Іжа та ін.]. – О., 2007. – Т. 2. – С. 249–251.

9. Макеєв С. О. Стратифікація соціальна / С. О. Макеєв // Соціологія : короткий енциклопедичний словник / [уклад. : В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін.] ; під заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Український центр духовної культури, 1998. – С. 606–608.
10. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин ; Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов : Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
11. Социологический энциклопедический словарь / Г. В. Осипов (ред.), З. Т. Голенкова (сост.). – М. : ИНФРА-М, 1998. – 488 с.
12. Суліма Є. М. Джерела глобальної соціальної нерівності та шляхи подолання поляризації глобального суспільства / Є. Суліма [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/7338/97/>.
13. Чорна Н. В. Глобалізація і демократизація сучасного світу: їх взаємозв'язок і взаємозалежність / Н. Чорна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Tk/829/3.html>.
14. Шумилов М. М. Концептуальные основы глобализации / М. М. Шумилов [Електронний ресурс] // CREDO NEW теоретический журнал. – 2005. – № 1. – Режим доступу : <http://credonew.ru/content/view/459/57/>.
15. Global Modernities / Ed. by M. Featherstone, S. Lash, R. L. Robertson. Thousand Oaks; New Delhi. – 2005. – 675 p.

Рецензенти: **Іванов М. С.** – д.політ.н.;
Плохих В. І. – к.політ.н.

© Євтушенко О. Н., Громадська Н. А., 2012

Дата надходження статті до редколегії 15.06.2012 р.

ЄВТУШЕНКО Олександр Никифорович – доктор політичних наук, професор кафедри державної служби Інституту державного управління Чорноморського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: територіальна громада, територіальні інститути державної влади і місцевого самоврядування в Україні.

ГРОМАДСЬКА Наталія Анатоліївна – кандидат політичних наук, доцент кафедри державної служби Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: соціальна політика в Україні.

Розділ II

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

У статті розглянуто вплив чинника суспільного опору змінам на впровадження концепції соціально відповідального бізнесу, простежена залежність та особливості опору згідно із базовими механізмами спротиву змінам, надано рекомендації щодо врахування чинника у програмах інформатизації суспільства при впровадженні державних програм соціально відповідального бізнесу, зокрема підтримці соціо-психологічного опору, який призводить до перетворення опору в його осмислення, що стимулює на подальше просування і таким чином сприяє його подоланню.

Ключові слова: соціально відповідальний бізнес, концепція, інформатизація суспільства, механізми психологічного опору.

В статье рассмотрено влияние фактора общественного сопротивления изменениям на внедрение концепции социально ответственного бизнеса, прослежена зависимость и особенности сопротивления по базовым механизмам сопротивления изменениям, даны рекомендации по учету фактора в программах информатизации общества при внедрении государственных программ социально ответственного бизнеса, в частности поддержке социопсихологического сопротивления, который приводит к превращению сопротивления в его осмысление, которое стимулирует на дальнейшее продвижение и таким образом содействует его преодолению.

Ключевые слова: социально ответственный бизнес, концепция, информатизация общества, механизмы психологического сопротивления.

The paper considers the impact factor of social resistance to change on introducing the concept of socially responsible business, and examines the dependence of the resistance characteristics according to the underlying mechanisms of resistance to change, provided recommendations for consideration factor in applications of information society in implementing state programs for socially responsible business, including support sociopsychological resistance which leads to a transformation in its understanding of resistance, which stimulates further progress and thus helps to overcome resistance.

Key words: socially responsible businesses, concept, information society, the psychological mechanisms of resistance.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Здійснювана в рамках закону і загальноновизнаної моральності взаємодія владного, політичного істеблішменту, фінансово-промислової еліти та громадськості, спрямована на гармонізацію соціальних відносин є одним із важливих елементів існування громадянського суспільства. Діалог бізнесу з суспільством і демократичною владою, є важливим чинником формування ефективного громадянського суспільства. Філософія соціально відповідального бізнесу покликана мінімізувати ризики глобального розвитку і відповісти на виклики з боку громадянського суспільства. Існують два підходи розуміння соціальної відповідальності

підприємництва: підприємництво вважається соціально-відповідальним, якщо воно, не порушуючи законів і норм державного регулювання, збільшує прибуток, тобто досягає запланованих економічних цілей; підприємств у доповнення до економічної відповідальності повинен враховувати людські і соціальні аспекти впливу свого бізнесу на працівників, партнерів, споживачів, а також, здійснювати позитивний внесок у вирішення соціальних проблем суспільства в цілому. Тобто, суспільство чекає від росту підприємництва не тільки високих економічних результатів, а й суттєвих досягнень з точки зору соціальних цілей.

Підприємництво повинне бути націлене на досягнення прибутку за умов дотримання правил

гри у відкритій конкурентній боротьбі без обману і шахрайства, а також активно діяти у таких сферах як охорона здоров'я та навколишнього середовища, суспільна безпека, громадські права, захист прав споживачів тощо. Це означає, що бізнес повинен бути соціально відповідальним.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Основи сучасного підходу до соціальної відповідальності заклали американський економіст Х. Боуен. С. Сьюзан запропонувала трактування етапів розвитку соціальної відповідальності бізнесу. Теоретичний аналіз існування і взаємодії різних секторів в економічній системі здійснювали А. Вагнер, С. Чейз, Д. Кларк, Е. Хансен, Р. Солоу, Л. Мізес, В. Ойкен, Дж. К. Гелбрейт, Дж. Стігліц. В їхніх роботах отримали висвітлення деякі аспекти функціонування неринкового сектора, його взаємини з ринковим сектором, закони функціонування та напрямки розвитку. Наукова розробка та обґрунтування ролі державного сектора в умовах змішаної економіки міститься в працях Дж. М. Кейнса та його послідовників (Дж. Гелбрейта, Е. Домара, Дж. Стігліца, П. Самуельсона, Я. Тінбергена, Е. Хансена, Р. Харрода), які розробили науково обґрунтовані підходи, принципи та рекомендації щодо свідомого регулювання макроекономічних процесів. Багато робіт сучасних учених спрямована на підтримання ідей державного дирижизму, не розривності держави і ринку. Наприклад, В. П. Колесова, Д. С. Львова, М. Осипова, А. Я. Певзнера, Ф. І. Шамхалова, Ю. М. Швиркова, Ю. В. Яковця.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим недостатньо дослідженим залишається питання впливу особистісного внутрішнього розуміння й готовності сприйняття концепції окремими елементами суспільства.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження проблем формування державних програм соціально відповідального бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ідеологія соціальної відповідальності стала невід'ємною частиною дискусій у суспільстві.

Соціальна відповідальність відображає певне співвідношення між особистісним інтересом та суспільним. Як зазначає В. Л. Романов, соціальна відповідальність є виразом всієї багатоманітності соціальних відносин та узагальненим виразом всіх форм відповідальності [1]. Специфіка конкретних видів відповідальності зумовлена природою тих суспільних відносин, всередині яких вони виникли та існують у власній якісній визначеності. Л. Поліщук характеризує соціальну відповідальність як зовнішню негативну реакцію з боку суспільства на нормопорушуючі дії суб'єкта, що порушують соціальну комунікацію, і являє собою легітимну соціальну відповідь на неприпустиму поведінку через реалізацію принципу покарання [2]. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. визначають соціальну відповідальність як обов'язок індивіда виконувати

відповідні політичні, юридичні та моральні вимоги, що встановлюються суспільством, державою чи колективом [3]. З урахуванням викладеного вище соціальна відповідальність визначається як діалектичний взаємозв'язок між особою та суспільством, що характеризується взаємними правами та обов'язками з виконання приписів соціальних норм та покладенням різноманітних засобів впливу у разі її порушення.

Вчені та аналітики вбачають наступні перепони на шляху впровадження соціально відповідального бізнесу (СВБ) і корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) в Україні: прагматичність (первинною метою є підвищення власного іміджу, вторинною – поліпшення умов соціального середовища), спонтанність (часто, заходи з соціального інвестування, мають характер окремого спонсорства і не обґрунтовуються економічними розрахунками очікуваних ефектів і ефективності та їх впливу на перспективні фінансові результати діяльності підприємства), формальність (застосування інструментів соціально відповідальної корпоративної політики здійснюється на технологічному рівні), залежність від розміру бізнесу (набір інструментів корпоративної політики значною мірою залежить від розміру бізнесу та його фінансового наповнення), недостатня поінформованість суспільства з проблематики.

Важливим залишається питання впливу особистісного внутрішнього розуміння й готовності прийняття концепції суспільством: як власниками і керівниками бізнесових структур, так і іншими стейкхолдерами, до яких у даному випадку окрім акціонерів, відносяться як співробітники, представники засобів масової інформації, постачальники, споживачі, мешканці територіальних громад тощо, так і представники влади, державні службовці, працюючи (або потенційно залучені до співпраці) в напрямку впровадження СВБ.

Окремі вчені, зокрема Волгіна Н. А., Єгорова В. К., Калашникова С. В., вказують на певну «незрілість» суспільства, бізнесу і влади щодо розуміння і прийняття доцільності і актуальності впровадження СВБ [4], що є суттєвою перепорою для реального і ефективного впровадження концепції. Це створює умови для формального виконання, в зміст якого вкладається так зване «паперове» виконання концепції – тобто звітування з відсутністю реальних і ефективних заходів щодо її здійснення.

Розуміння сутнісної природи внутрішнього опору індивідуалізованих суб'єктів концепції СВБ дає можливість виробити реальних шляхів щодо її підтримки з метою виходу на новий якісний рівень ставлення суспільства до питань КГ, КСО і СВБ.

Історично склалось, що вирішенням соціальних питань в українському суспільстві протягом тривалого часу займається переважно держава в обличчі своїх уповноважених органів. Це пов'язано із наслідуваною від Радянського Союзу, частиною якого була Україна, патерналістською моделлю, яка заснована на переконанні в тому, що держава

повинна піклуватися про своїх громадян, забезпечувати задоволення їх потреб і виключно заступницьке ставлення держави до своїх громадян.

Радянське суспільство було влаштовано за типом родини, в якій роль батька (патера) щодо доступу до базових благ виконувала держава. Це здійснювалося за допомогою планового виробництва і ціноутворення, субсидування певних виробництв і повного державного фінансування виробництва деяких продуктів і послуг. У сучасних умовах існують тенденції відходу від тотального патерналізму на умовах розвитку громадянської і соціальної ініціативи, важливим елементом якої є побудова концепції соціально відповідального бізнесу. Звуження патерналістських принципів не повинно мати на меті повне відсторонення держави від виконання своїх функцій, у т. ч. і соціальних, а спрямовуватись саме на розширення КСО та СВБ на умовах тристоронньої вигідної співпраці бізнесу, громадян і влади на всіх рівнях.

Проте це є можливим лише за умов прийняття зацікавленими особами самої концепції, яке в т. ч. обмежується внутрішнім опором системних елементів її впровадження, пов'язаним як з історичним досвідом, так і з складнощами соціопсихологічного масштабу.

Опір є категорією, яка використовується для опису переживань внутрішньої перепони, що виникає у індивідів або їх груп по відношенню до можливих змін у поведінці чи при осмисленні значущих суспільних і особистісних переживань. Опір також можна розглядати як захист від стресу, зумовленого розвитком і зміною особистості. В. Райх висуває припущення, що опір є частиною так званого «м'язового панцира», тобто фізичного вираження психологічного захисту [5]. Виникаючий опір включає небажання або відчуття нездатності виконувати певні дії, витіснення із сприйняття певної проблематики.

У сутнісній природі опору лежить внутрішній конфлікт. Опір може використовуватись для зменшення ризику переживання невідомого досвіду, взяття нових функцій (а, відповідно, і відповідальності) і в кінцевому рахунку обмежує вільне функціонування.

Ідея про контакт і кордони контакту між індивідом і середовищем, яка виникла при аналізі поведінки індивідів і їх груп у навколишньому світі при взаємодії з іншими людьми, дає основу для розуміння сутності залежності механізмів її порушення на функціонування опору. Розрізняють чотири базових невротичних механізму на кордоні «Я»: злиття (конфлуенція), ретрофлексія, інтроекція та проекція, які розуміються в якості дефектної взаємодії із навколишнім середовищем [6]. Кордон «Я», що допомагає особистості відчувати свою нетотожність з рештою світу, зміщується і приводить або до відкидання того, що належить нам самим, або до прийняття того, що належить іншим особам. Злиття відбувається, коли індивідум не може диференціювати себе і інших, не може визначити, де закінчується його «Я» і де

починається «Я» іншої людини. У ретрофлексуючого індивідуума формується ставлення до самого себе як до стороннього об'єкта – початковий зовнішній конфлікт між «Я» та іншими перетворюється в конфлікт усередині «Я».

Інтроекція – це тенденція привласнювати переконання, установки інших людей без критики, спроб їх змінити і зробити своїми власними. Інтроекти – це окремі переконання, установки, думки або почуття, які були прийняті без аналізу і переструктурування і тому не стали частиною особистості. У результаті межа між «Я» і середовищем переміщується глибоко всередину «Я», і індивідум настільки зайнятий засвоєнням чужих переконань, що йому не вдається сформувати свою власну особистість.

Проекція – пряма протилежність інтроекції. У той час як інтроекція являє собою тенденцію до присвоєння тих аспектів середовища, які не є частиною «Я», проекція – це тенденція до перекладання причини і відповідальності за те, що відбувається всередині «Я», на навколишній світ.

Таким чином, у той час як індивідум-інтроектор робить своє «Я» полем битви суперечливих і чужих йому ідей, проектує особистість робить навколишній світ полем битви своїх внутрішніх психічних конфліктів.

Злиття (конфлуенція) існує тоді, коли індивід взагалі не відчуває межі між собою і середовищем, коли він вважає, що він і середовище – єдине ціле; він знаходиться у злитті з ним, а часткове та ціле виявляються нерозрізненими. Конфлуентний тип не відрізняє конфлікти іншої особи або суспільної групи від власних і не може ставити межі, приймаючи не себе зайві, не притаманні їй конфліктні позиції.

Поняття «протилежностей», яскравим прикладом якого є конфлікт між «нападником» і «захисником», описує боротьбу між двома протилежними сторонами «Я», які повинні співіснувати разом. Боротьба особистості у внутрішніх стосунках зазвичай відображає подібний конфлікт усередині її самої. Наприклад, внутрішній конфлікт між пасивністю, слабкохарактерністю і прагненням здаватися агресивними, всеосяжним інтерналізується у зовнішній поведінці. Адаптивна інтеграція цієї протилежності може полягати у впевненій емоційній позиції або в поєднанні цих крайнощів у конкретних ситуаціях. Іншими поширеними протилежностями є залежність-відчуженість, раціональність-емоційність, егоїстичність-безкорисливість.

Розуміння природи опору дає можливість скоригувати державну функцію інформатизації суспільства з питань розвитку концепцій СВБ і КСО і в цьому руслі важливим представляється зміщення акценту в інформативних заходах з руйнування опору на перетворення опору в його осмислення: суспільству необхідно допомогти усвідомити наявність у себе опору і зрозуміти, що насправді є те, що він намагається уникати усвідомлювати. Усвідомлення стимулює на подальше просування і таким чином допомагає подолати опір.

Висновки. Необхідність і доцільність впровадження СВБ зумовлена природою сучасних суспільних відносин і глобальними світовими тенденціями. Перепонами на шляху впровадження соціально відповідального бізнесу в Україні є: прагматичність, спонтанність, формальність, залежність від розміру бізнесу, недостатня поінформованість суспільства, психологічна неготовність прийняття концепції суспільством, бізнесом і владою.

Внутрішній опір системних елементів впровадження концепції СВБ, пов'язаний поряд з історичним досвідом і суспільними патерналістськими звичками розуміння соціального державного навантаження, так і з складнощами соціопсихологічного масштабу.

Простежується залежність між опором і базовим механізмом зриву циклу контакту особистості із зовнішнім оточенням: індивідуум-інтроектор впускає в особистість непритаманні йому ідеї і

конфліктні дії; проектує особистість робить навколишній світ полем битви своїх внутрішньопсихічних конфліктів; конфлуентний тип не відрізняє конфлікти іншої особи або суспільної групи від власних; ретрофлексуючий індивід трансформує початкові зовнішні конфлікти у внутрішні.

Функції захисту є неефективними способами позбавлення від загрози або стресу і включають в себе патологічне злиття, ретрофлексію, інтроєкцію і проекцію. Суспільна зрілість – це здатність знайти свої власні ресурси підтримки і прийняти відповідальність за себе.

У впровадженні інформатизації суспільства з боку держави щодо питань КСО і СВБ важливим представляється зміщення акценту в інформативних заходах з руйнування опору на перетворення опору в його осмислення, яке стимулює до подальшого просування і таким чином допомагає подолати опір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романов В. Л. Социальная самоорганизация и государственность / В. Л. Романов / М. : РАГС, 2000.
2. Полищук Л. Нецелевое применение институтов: причины и следствия / Л. Полищук // Вопросы экономики. – 2008. – № 4. – С. 24–32.
3. Зайчук О. В. Теорія держави і права : [підручник] / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 324 с.
4. Волгина Н. А. Социальная политика в муниципальных образованиях : [учебник] / Н. А. Волгина, В. К. Егорова, С. В. Калашникова. – М. : «Альфа-Пресс», 2006. – с. 436.
5. Latner J. The Gestalt therapy book / J. Latner / New York : Julian Press, 1973. – 237 p.
6. Perls F. Gestalt therapy / Perls F., Hefferline R.F., Goodman P. – New York : Julian Press, 1951. – P. 257.

Рецензенти: **Івашова Л. М.** – д.держ.упр., професор;
Корецький М. Х. – д.держ.упр., професор.

© Сиченко О.О., 2012

Дата надходження статті до редколегії 12.05.2012 р.

СИЧЕНКО Оксана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу Дніпропетровського державного аграрного університету, відмінник освіти України (м. Дніпропетровськ).

Коло наукових інтересів: корпоративна соціальна відповідальність, соціальна звітність, державне регулювання соціальної сфери, процеси глобалізації і диференціації.

СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ

У статті розглядається доцільність реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємства на основі збалансованої системи показників, визначено, що при реалізації стратегії інноваційного розвитку на основі збалансованої системи показників необхідно формувати систему управління, спрямовану на аналіз і оцінювання внутрішніх здібностей підприємства до вимог зовнішнього середовища.

Ключові слова: інноваційний розвиток, промислове підприємство, система управління, конкурентоспроможність, технологічна модернізація.

В статье рассматривается целесообразность реализации стратегии инновационного развития предприятия на основе сбалансированной системы показателей, определено, что при реализации стратегии инновационного развития на основе сбалансированной системы показателей необходимо формировать систему управления, направленную на анализ и оценку внутренних возможностей предприятия в соответствии с требованиями внешней среды.

Ключевые слова: инновационное развитие, промышленное предприятие, система управления, конкурентоспособность, технологическая модернизация.

The article considers the feasibility of implementing the strategy of innovative development based on balanced scorecard, determined that the implementation strategy of innovative development based on balanced scorecard to create a management system aimed at analysis and evaluation of internal enterprise capabilities to the requirements of the environment.

Key words: innovation development, industrial plant control system, competitive, technological modernization.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Закордонний досвід соціально-економічного розвитку показує, що для забезпечення гідного місця серед найбільш розвинених країн світу, Україні необхідно рухатися за інноваційним шляхом розвитку. Досягнення в області науки і технології зумовлюють динаміку економічного зростання, рівень конкурентоспроможності у світовій спільноті, визначають ступінь забезпечення їх національної безпеки. Основною метою соціально-економічної політики стає глибока структурна трансформація економіки, її технологічна модернізація і на цій основі вихід на траєкторію високих і стійких темпів зростання. Об'єктивний підхід до управління інноваційною діяльністю підприємства передбачає використання сукупності показників для оцінювання процесів, які відбуваються на підприємстві за умови інноваційного розвитку.

При формуванні стратегії інноваційного розвитку промислового підприємства, яка визначає шляхи

досягнення цілей промислових підприємств, зазвичай задають низку умов, основаних на розробці генеральної мети, які і визначають зміст окремих стратегічних рішень за напрямками видів діяльності.

Усі елементи стратегічних рішень підприємства і виробництва тісно взаємопов'язані і зміна однієї з них вимагає зміни решти умов. Сукупність прийнятих рішень визначає у результаті інтегрований результат, який формує систему стратегій інноваційного розвитку промислового підприємства. Все зазначене потребує обґрунтування системи показників, яка є основою реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий внесок в обґрунтування технології оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємств зробили такі вчені, як Л. І. Федулова, С. М. Ілляшенко, В. Б. Мелехін, Ш. Т. Ісмаїлова, М. С. Абібулаєв, А. А. Трифілова [1-5].

За результатами досліджень Л. І. Федулової [1] методологічну базу управління науково-техноло-

гічним прогресом на мікрорівні представляє чисельна кількість методичних підходів до визначення окремих та комплексних показників оцінки процесу оновлення продукції та технологій.

Згідно з визначеною С. М. Ілляшенком структурою, він пропонує моделювати процедури оцінки всіх складових потенціалу інноваційного розвитку підприємства. Автор зазначає, що в процесі діагностики потенціалів-підсистем (ринкового, виробничо-збутового, інноваційного) проводиться попередня оцінка ефективності та ризику. При цьому «для розрахунку складових потенціалу інноваційного розвитку» використовуються оцінки ризику [2, с. 311]. Найбільш прийнятним для розрахунків інноваційних ризиків, на думку С. М. Ілляшенка, є застосування комбінованого методу кількісної оцінки ризику, згідно з якою виконується оцінка ефективності і ризику управління потенціалом інноваційного розвитку та його підсистемами (ринковим, інноваційним та виробничо-збутовим потенціалом) на основі оцінок можливостей і загроз з використанням коефіцієнта упевненості.

В. Б. Мелехін та Ш. Т. Ісмаїлова [3] пропонують методику аналізу і оцінювання ефективності інноваційного шляху розвитку підприємства. Запропоновані цими авторами показники в сукупності відображають рівень ефективності використання результатів науково-технічного прогресу.

М. С. Абібулаєвим [4] пропонується методика, заснована на індексному методі, яка може дозволити оцінити (за наявності відповідних початкових даних) рівні інноваційного розвитку окремих підприємств. У результаті використання цієї методики можна оцінити інноваційний розвиток підприємств на ринках певного товару, місце підприємства серед конкурентів, що може потенційно дозволити розробляти адекватні інноваційні стратегії.

А. А. Трифілова пропонує сукупність розрахункових економічних показників інноваційної активності, що статично визначає рівень інноваційного розвитку підприємства через ступінь забезпеченості підприємства тими або іншими ресурсами в інноваційній сфері, яка включає ряд коефіцієнтів [5].

Зазначені методики достатньо повно висвітлені в працях учених та посіли своє місце в теорії та практиці аналітичної діяльності підприємств, проте використання сукупності розрахункових економічних показників не достатньо відповідає вимогам стратегічного управління, а саме процесам розробки та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємства. Для вирішення цього завдання при розробці цілі, стратегії і тактики інноваційного розвитку промислових підприємств необхідно використовувати сучасні технології стратегічного менеджменту, однією з яких є збалансована система показників, запропонована Р. Капланом і Д. Нортеном [6]. Достатньо вдали спроби використання збалансованої системи показників щодо питань формування стратегії стійкого

розвитку здійснено в дослідженні Н. В. Шестерикової [7] та щодо розробки механізму формування і оцінювання стратегії розвитку – в дослідженні А. Б. Кузнецова [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте питання адаптації збалансованої системи показників в управлінні інноваційним розвитком підприємства є ще малодослідженим, але при цьому бачиться вельми перспективним.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування доцільності реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємства на основі збалансованої системи показників.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах динамічного розвитку економіки дедалі більшого значення набувають інформаційні технології та інтелектуальний капітал. Ті фактори, що складали конкурентні переваги для більшості компаній 25 років тому, вже не можуть розглядатись як гаранті майбутнього успіху.

Протягом індустріального періоду, з 1850 до 1975 р., основні конкурентні переваги для організацій складали матеріальні активи та ефект від масштабів виробництва. Як основні критерії визначення ефективності управління діяльністю компанії виступали фінансові показники, такі як рентабельність залученого капіталу (ROCE – Return on Capital Employed), рентабельність активів (ROTA – Return on Total Assets) і рентабельність продукції (CRR – Cost to Revenue rate).

За допомогою даних коефіцієнтів менеджери визначали найбільш ефективні напрями діяльності і перерозподіляли внутрішні ресурси з метою збільшення фінансових результатів і підвищення цінності бізнесу.

Сьогодні конкурентні переваги набагато важче здобути лише за рахунок ефективного фінансового менеджменту та інвестицій у фізичні активи. Здатність компанії мобілізувати і використовувати свої нематеріальні активи стає більш значущим фактором. В умовах жорсткої ринкової конкуренції інформаційного періоду найважливішим є довгостроковий розвиток, основні фактори якого – грамотне стратегічне управління, ефективність бізнес-процесів, капітал компанії, втілений у знаннях і кваліфікації співробітників, здатність організації утримувати і залучати нових клієнтів, корпоративна культура, що заохочує інновації та організаційні поліпшення, інвестиції в інформаційні технології.

Традиційна система управління ґрунтується лише на фінансових оцінних методиках (система контролінгу) і зазвичай передбачає використання моделі повернення інвестицій, розробленої на початку минулого століття фірмою «Du Pont». Ця модель добре працює, коли охоплюється більшість складових до створення вартості.

Під час збільшення інвестування капіталу в інформаційні технології, в удосконалення характе-

ристик та взаємозв'язків, які не можуть оцінюватися в традиційній фінансовій моделі, така система стає дедалі менше ефективною.

У процесі опитування 200 найбільших західних компаній (50 % з яких будують системи оцінки ефективності виключно на фінансових показниках), яке проводилося Renaissance Worldwide і журналом «CFO Magazine», було з'ясовано такі недоліки традиційних систем оцінки ефективності управління бізнесом: 1) стратегія не спонукає до дії. Менш 40 % менеджерів середньої ланки і 5 % співробітників нижчого рівня діють на основі стратегії; 2) завдання, досягнення та ініціативи співробітників не пов'язані зі стратегією. Як правило, вони встановлюються відповідно до річного фінансового плану. Тільки 50 % вищих керівників, 20 % менеджерів середнього рівня і 10 % співробітників нижчого рівня діють і використовують системи заохочення, орієнтовані на виконання стратегії; 3) розподіл ресурсів не пов'язаний зі стратегією. Лише 43 % компаній мають стратегії, чітко пов'язані з річним бюджетом; 4) зворотний зв'язок має тактичний характер. Системи оцінки орієнтовані на контроль короткострокової операційної ефективності, а не довгострокової стратегії. У середньому 45 % менеджерів не витрачають жодної хвилини на обговорення і прийняття стратегічних рішень, 85 % команд керівників витрачають на це менше однієї години на місяць.

Відмова керівництва в умовах жорсткої конкуренції вкладати кошти у довгостроковий розвиток підприємства через небажання погіршувати результати поточної діяльності, тобто орієнтація виключно на традиційні фінансові показники, не зможуть забезпечити організації довгострокове зростання і стабільність існування.

Цілі, стратегії і тактика інноваційного розвитку промислових підприємств є певним чином організованою ієрархією, аналіз елементів якої необхідно здійснювати з використанням сучасних технологій стратегічного менеджменту, однією з яких є збалансована система показників. Збалансована система показників (Balanced Scorecard System) – це система стратегічного управління і оцінювання її результативності, яка переводить місію і загальну стратегію компанії в систему показників. Мета збалансованої системи показників полягає в орієнтації діяльності підприємства на досягнення місії і стратегічних цілей.

Збалансована система показників – це механізм послідовного доведення до персоналу стратегічних цілей компанії і контролю за їх досягненням через так звані ключові показники результативності, які є, по суті, вимірниками здатності до досягнення цілей, а також характеризують ефективність бізнес-процесів і роботу кожного окремого співробітника. У цьому контексті збалансована система показників є інструментом не лише стратегічного, але і оперативного управління.

Стратегічні рішення підприємства повинні чітко показати чи зможуть вони вивести підприємство на позицію, що дає змогу нейтралізувати

погрози, використовувати можливості, що з'являються, зміцнити поточні переваги або створити нові джерела таких переваг в умовах швидких змін зовнішнього середовища. Вважаючи нарощування інноваційного потенціалу за один з важливих чинників підвищення ефективності діяльності, промислові підприємства повинні прагнути розробляти технології, як для вирішення поточних задач, так і для забезпечення конкурентних переваг у майбутньому.

Пріоритет має бути відданий розвитку на основі активізації інноваційної діяльності. Чинники виробництва та інвестиції мають бути не метою виробничо-економічної діяльності, а засобом зростання кількості та результативності інноваційних змін.

Початковими передумовами для розробки стратегій інноваційного розвитку промислового підприємства і системи показників, які їх визначають, є: місія і перспективні цілі розвитку підприємства; обрані перспективні цілі; ключові компетенції як база виконання цілей підприємства і основа для розробки стратегій розвитку; інформована і мотивована команда вищого керівництва. Методичні розробки до формування стратегії інноваційного розвитку промислового підприємства на основі збалансованої системи показників дають змогу використовувати системний підхід не лише до формування стратегії інноваційного розвитку, але і перейти до розробки програми організаційних змін при реалізації стратегії інноваційного розвитку на підприємстві і виробництві. Організаційні зміни розуміють як процес комплексної зміни методів і умов функціонування системи управління підприємства відповідно до зовнішніх умов ринку і стратегії його розвитку.

Аналіз існуючих програм організаційних змін системи управління з урахуванням збалансованої системи показників на промислових підприємствах показав недоліки не лише теоретичних розробок, але і складність втілення цих змін у практичну діяльність підприємств. Зміни, що проводяться з удосконалення управління (удосконалення системи управління, яке здатне накопичувати і використовувати минулий досвід і потенціал, впровадження фінансового обліку), а також зміни виробничих і організаційних структур управління не вирішили проблеми підвищення ефективності діяльності промислових підприємств.

При реалізації стратегії інноваційного розвитку на основі збалансованої системи показників необхідно формувати систему управління, спрямовану на аналіз і оцінювання внутрішніх здібностей підприємства до вимог зовнішнього середовища. У більшості випадків неможливо обійтися лише впровадженням системи стратегічного управління з використанням збалансованої системи показників. Сьогодні необхідні інтегровані рішення, які дають змогу підприємству здійснювати зміни різних сторін діяльності підприємства для отримання відчутних результатів.

Внутрішня здатність підприємства і його співробітників до організаційних змін забезпечить

як потенційні конкурентні переваги підприємству, так і дасть змогу створювати нові ключові компетенції. Слід зазначити, що при проведенні організаційних змін необхідно звертати увагу на позитивні моменти і досягнення підприємства. Саме здібності, зокрема кадровий потенціал, можуть бути прийняті за базу при реалізації стратегії на основі збалансованої системи показників. При проведенні організаційних змін системи управління з реалізації стратегії розвитку з урахуванням збалансованої системи показників необхідно враховувати типові етапи підготовки і здійснення управлінських стратегічних змін. Проведення організаційних змін вимагає складних інструментів управління реалізацією, управління за цілями, бюджетного планування, реінжинірингу бізнес-процесів. Воно повинно базуватися на внутрішньому потенціалі підприємства, який необхідно зберегти і збільшити. Оцінка використання потенціалу підприємства повинна показати, чи є можливість його підвищення. Використання системного підходу і типових етапів підготовки і здійснення організаційних змін дали змогу розробити алгоритм проведення організаційних змін при реалізації стратегії розвитку на основі збалансованої системи показників.

Оцінювання перспективних напрямів розвитку управління підприємством як перший етап програми організаційних змін ґрунтується на оцінці зовнішнього і внутрішнього середовища, а також критичних проблемах підприємства при формуванні місії, системи цілей, стратегії розвитку на основі збалансованої системи показників. На етапі обґрунтування доцільності організаційних змін формується проблемне поле, в результаті дослідження якого чітко формулюються управлінські проблеми, що вимагають вирішення. Основою для формування проблемного поля служать дані про значну розбіжність цілей підприємства з досягнутими результатами, про низькі показники результативності управління, про нові запити з боку споживачів, постачальників і інших змін зовнішнього середовища. Фактично на цьому етапі проводиться оцінювання системи управління підприємством, визначаються її слабкі місця і можливості, які і є основою для визначення пріоритетів з вдосконалення систем і процесів організаційних змін. Цілі і стратегії інноваційного розвитку промислового підприємства та виробництва є основою для формування програми організаційних змін. Головна увага при розробці цілей організаційних змін приділяється інтенсивному використанню наявних в їх розпорядженні ресурсів з метою створення нових примітних якостей системи управління і виробництва.

При цьому потрібно не лише пристосовувати наявні ресурси до вимог середовища, а творчо використовувати всі ресурси, формулюючи вимоги оточення, які вони здатні повністю задовольнити, і його показники, яким вони можуть відповідати якнайкраще.

Третій етап – формування програми організаційних змін включає проектування параметрів

організаційної системи з вибору альтернативних проектів реалізації, формування складу учасників і розробки оперативних програм проектів реалізації, а також формування критеріїв оцінювання організаційних змін. Вибір напрямів змін – це створення засобів і методів управління, спрямованих на поліпшення структури, процесів і способів оцінювання виконання заданих цілей і стратегій інноваційного розвитку.

Насамперед це визначення ключових напрямів інноваційного розвитку, які пов'язують стратегію розвитку з її реалізацією і здійснюють пошук управлінських процесів для проведення узгоджених дій.

Виділяються три ключові процеси, що дають змогу вирішувати задачі організаційних змін.

1. Операційна (виробнича) ефективність – як ефективне ведення бізнес-процесів. Процес включає всі елементи ланцюга виробництва і постачань.

Основною метою його є зниження витрат і ефективне використання активів для підтримки необхідної стратегії змін. Особливу роль цей процес починає грати у тому випадку, коли підприємство вибирає стратегію, де необхідною умовою його створення є зниження собівартості продукції.

2. Спрямованість на задоволення запитів споживачів – з метою залучення нових клієнтів, а також управління зв'язком з ними. Основна задача, що вимагає вирішення для реалізації цього процесу, полягає в створенні найкращої інфраструктури бізнесу. Можливістю зниження собівартості продукції є комбінована дія на бізнес клієнта і власного підприємства.

3. Інноваційний процес є безперервним потоком створення нових продуктів/видів діяльності з метою підтримки життєздатності бізнесу в перспективі. Цей процес повинен мобілізувати весь творчий потенціал підприємства, включаючи науково-технічні і виробничі активи, а також маркетингові можливості з вироблення інфраструктури постійних інновацій.

Особливість даного процесу полягає у систематичному оновленні бізнесу і його процесів в умовах змін у зовнішньому середовищі для підтримки конкурентної переваги і стійкого фінансового стану. Особливу роль цей процес грає у тому випадку, коли обрана стратегія вертикальної і горизонтальної інтеграції, яка трансформує всю систему у відповідності до життєвого циклу продукції. Тоді найбільш важливим чинником формування бізнес-процесів виробництва є збільшення ринкової вартості всієї системи для покращення сукупної продуктивності і ефективності. Величина витрат виробництва має у даному випадку другорядне значення.

Організаційні зміни промислових підприємств повинні включати всі три складові ключових процесів. В умовах промислового підприємства найбільш придатною стратегією є зниження витрат і ефективне використання активів.

Довгострокові стратегії, що спираються на пріоритетні науково-технічні напрями і технології виробництва продукції повинні використовувати сукупність ключових процесів.

Наступним етапом вибору напрямів організаційних змін є створення структурного підрозділу з проведення програми змін, який не лише проводить перетворення, але і є відповідальним за результати змін. Створена структура має бути компактною, забезпечувати оперативність рішень та їх впровадження, бути здатною протистояти тиску з боку інших співробітників. Інша задача структурного підрозділу – оперативна розробка програми і технології інформування акціонерів і персоналу про цілі і сутність перетворень.

Далі формуються параметри оцінювання організаційної системи – отримання максимально ефективного узгодження параметрів системи в процесі організаційних змін, коли необхідно, щоб всі параметри оцінювання змін і потенціалу підприємства відповідали один одному. Головна задача при формуванні параметрів системи – виділити набір ключових вимог професійно-діловому портрету тих менеджерів і фахівців, які забезпечать якнайкращі можливості для реалізації поставлених задач. Основні етапи проведення програми організаційних змін: оцінювання діючої організаційної системи за вибраними параметрами і напрямами організаційних змін; планування параметрів системи у відповідності до цілей змін; визначення основних задач і заходів щодо досягнення цілей при виявленні розривів між існуючим і майбутнім станом внутрішньої системи; коригування ролей і взаємовідносин з виконання кожного ключового процесу бізнесу; оцінювання

витрат часу і ресурсів за кожною операцією (складання бюджету).

При контролі і перевірці показників виконання і коригування плану дії, необхідно показати, як досягти цілісності і взаємодії окремих змін у різних напрямках ключових бізнес-процесів, щоб бути упевненим в їх взаємно підсилюючому впливі один на одного і в тому, що вони не управляються як окремі процеси. Це розуміння зумовлює подальші дії з впровадження сучасної управлінської технології, системи мотивації персоналу, формування культурних цінностей, перебудови структури управління і інформації під цільові здібності підприємства при розробці програми змін.

Висновки. Таким чином, постійно оновлюючи і трансформуючи управлінську і виробничу систему, як з позиції її внутрішньої структури, так і з позиції її зовнішнього оточення можна досягти результатів в організаційних змінах підприємства. До найбільш типових параметрів діагностики системи і оцінювання можна віднести організаційні цінності і норми; управлінські навички, знання; стосунки всередині структури; стосунки в процесі діяльності; технології управління. Оперативні програми організаційних змін за проектами реалізації вимагають у свою чергу оцінювання і відбору оперативних проектів змін, визначення пріоритетності їх виконання, формування складу учасників виконання проектів. Програми за проектами організаційних змін, насамперед, включають проекти змін організаційної і виробничої структури виробництва; проекти адаптації бізнес-процесів виробництва; проекти реалізації за кадровим складом. Стосовно кожного проекту передбачено проведення контролю і оцінювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток промисловості України: тенденції та закономірності / Л. І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3 (69). – С. 89–90.
2. Менеджмент та маркетинг інновацій : [монографія] / [за ред. С. М. Ілляшенко]. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 616 с.
3. Магомедов А. Г. Ситуационная модель оперативного строительным производством с нечеткой логикой / А. Г. Магомедов, В. П. Мусаева, В. Б. Мелехин / Вестник ДНЦ РАН. – № 10. – 2001. – С. 131–139.
4. Абібуллаєв М. С. Фінансування інноваційної діяльності / М. С. Абібуллаєв // Фінанси України. – 2001. – № 3. – С. 111–115.
5. Трифилова А. А. Оценка эффективности инновационного развития предприятия / А. А. Трифилова. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 304 с.
6. Kaplan R. Strategy-focused organization: how Balanced Scorecard Companies thrive in the new business environment / R. Kaplan, D. Norton. – Harvard Business School Press, 2001. – 416 p.
7. Шестерикова Н. В. Формирование стратегии устойчивого развития предприятия на основе системы сбалансированных показателей : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Н. В. Шестерикова. – Нижний Новгород, 2009. – 238 с.
8. Кузнецова А. Б. Разработка механизма формирования и оценки стратегии развития добывающего предприятия России : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А. Б. Кузнецова. – М., 2009. – 200 с.

Рецензенти: **Корецький М. Х.** – д.держ.упр., професор;
Плакідка В. Т. – д.держ.упр.

© Анпілогова Ж. Д., 2012

Дата надходження статті до редколегії 23.05.2012 р.

АНПІЛОГОВА Жанна Дмитрівна – кандидат економічних наук, докторант, Академія муніципального управління (м. Київ).

Коло наукових інтересів: проблеми розвитку промисловості, державне регулювання економіки.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Недостатня ефективність існуючої системи державного управління вимагає удосконалення концепції формування і використання інформації як важливого ресурсу розвитку національної економіки. Як напрям модернізації пропонується створити міжвідомчу інформаційно-аналітичну структуру постійного постачання інформації для забезпечення спеціальних механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: система державного управління, інформація, спеціальні механізми державного регулювання, зовнішньоекономічна діяльність.

Недостаточная эффективность существующей системы государственного управления требует совершенствования концепции формирования и использования информации как важнейшего ресурса развития национальной экономики. В качестве направления модернизации предлагается создать межведомственную информационно-аналитическую структуру постоянного предоставления информации для обеспечения специальных механизмов государственного регулирования внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: система государственного управления, информация, специальные механизмы государственного регулирования, внешнеэкономическая деятельность.

Lack of effectiveness of the existing system of governance needs to be improved through concept of formation and using of information as an important resource for the development of national economy. As an alternative of the modernization is proposed to establish an interagency information-analytical structure of the permanent provision of information to ensure the special mechanisms of state regulation of foreign economic activity.

Key words: public administration, information, special mechanisms of state regulation, foreign economic activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні умови глобалізації, геополітичної конкуренції, недостатня ефективність існуючої системи державного управління в умовах динамічного, а часом, і малопередбачуваного впливу сучасних зовнішніх і внутрішніх економічних, політичних, соціальних факторів вимагає зміни концепції діючої системи державного управління щодо формування і використання інформації як важливого ресурсу розвитку національної економіки і фактора її адаптації до процесів глобалізації.

Події останніх років в Україні переконливо показали, що відсутність надійної системи інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері зовнішньоекономічних операцій є джерелом необґрунтованих, помилкових рішень і дій, які не тільки несумісні з цілями і завданнями державного

управління, а й можуть негативно вплинути на політичний і економічний стан у країні [2]. В умовах ускладнення зовнішньоекономічних процесів необхідно не просто удосконалювати існуючу інформаційно-аналітичну систему державного управління, а переводити систему інформатизації державного управління на якісно новий науково-методологічний і технічний рівні [1; 8], запускати в дію спеціальні механізми державного регулювання, які на основі якісної інформації у максимально стислі терміни нададуть максимальну ефективність, обґрунтованість і оперативність усім ланкам складного процесу прийняття рішень у системі державного управління.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У вітчизняній науковій думці усе частіше порушується питання важливості інформації як фактору підвищення

ефективності управлінської діяльності. До дослідження впливу інформатизації суспільства на механізми державного управління зверталися Т. В. Гаман, Н. В. Грицяк, О. В. Карпенко, А. О. Пугач, О. К. Скаленко та інші. Науковці одноголосні у тому, що рівень інформатизації державного управління не відповідає стрімкому розвитку інформаційного суспільства й зумовлює необхідність реформування системи державного управління на усіх рівнях та усіх напрямках. Одним з найважливіших напрямів, що потребує забезпечення процесу управління якісною інформацією, є зовнішньоекономічна діяльність.

Про необхідність реформування державної функціонально-комунікативної системи неодноразово заявлялося на вищих рівнях управління державою [4], зроблені певні кроки у напрямі забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації. Разом з тим, нарікання суб'єктів господарювання щодо недостатньо продуманих і прорахованих дій уряду у застосуванні обмежуючих та фіскальних інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності свідчать про відсутність системного підходу в інформаційному забезпеченні повною, об'єктивною, достовірною, актуальною, своєчасною інформацією під час прийняття управлінських рішень.

Важливу роль у забезпеченні процесу державного управління інформацією у сфері зовнішньоекономічних операцій відіграє Державна митна служба України. Проблеми застосування інформації й інформаційних технологій в митній сфері досліджувалися І. В. Дордою, С. П. Колядою, П. В. Пашком, Л. М. Івашовою, В. В. Ченцовим та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Одним з висновків досліджень визначалося необхідність створення і використання можливостей новітніх інформаційних технологій державного управління. До сказаного науковцями-практиками необхідно додати, що потребує подальшої розробки організаційно-методичне забезпечення підготовки інформації для її подальшої інтерпретації в процесі управління.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у з'ясуванні причин, що не дозволяють системі державного управління приймати рішення щодо застосування інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах максимальної визначеності і мінімізації ризику, а також у визначенні напрямів удосконалення інформаційного забезпечення системи державного управління шляхом інформатизації спеціальних механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових висновків. Сучасне державне управління різних галузей економіки функціонує в умовах високої складності, невизначеності й динамічності навколишнього соціально-економічного середовища. Зростання загального рівня інформатизації дає змогу

отримати практично миттєвий доступ до будь-якої інформації, зумовлює необхідність формування єдиного інформаційного простору і створення єдиної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи державних органів України [10, с. 120]. Національним планом дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [7] передбачено забезпечення розбудови інформаційного суспільства, орієнтованого на інтереси людей, відкритого і спрямованого на розвиток шляхом реалізації Концепції запровадження електронного врядування в Україні. Однак не лише міркуваннями зручності спілкування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення скорочення чисельності управлінського апарату та витрат на його утримання продиктована необхідність запровадження інформаційно-аналітичної системи. Важливими і надзвичайно інформативними з точки зору використання в процесі державного управління є дані, що отримані митними органами в ході митного контролю і митного оформлення товарів, але до структур, що готують обґрунтування щодо застосування інструментів державного регулювання, ці дані надходять в надзвичайно узагальненому вигляді, що не дає змоги прослідкувати реальний вплив заходів державного управління на економічні структури.

На сьогодні особлива увага приділяється інформації щодо перспектив і стану виконання плану з наповнення державного бюджету. Зовнішньоекономічна діяльність стала інструментом фінансового забезпечення соціальних програм. Інформація, яка формується й узагальнюється митними органами, і повинна використовуватися в інтересах зміцнення зовнішньоекономічних зв'язків, захисту внутрішньої економіки країни, подальшої інтеграції України у загальносвітову систему економічних відносин, не отримує необхідної аналітичної обробки і інтерпретації в процесі державного регулювання. Час від часу науковими колективами і окремими науковцями надаються аналітичні оцінки стану і перспектив розвитку економічних процесів у країні, але вони є здебільшого науковими працями, які надзвичайно далекі від реального процесу управління і не являються інформаційною підтримкою конкретних управлінських рішень або аналізом застосування конкретних інструментів державного регулювання та обґрунтуванням наступних управлінських коректив.

Серед механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності ми виділяємо спеціальний механізм контролінгу зовнішньоекономічних процесів, запровадження і ефективне функціонування якого можливе лише за умови використання розширеного інформаційного забезпечення, а саме: удосконалення системи індикаторів ринків, кількісно-якісних характеристик економічних процесів внутрішнього і зовнішнього середовища;

запровадження системи інформаційної підтримки управлінських рішень за вибраним сценарієм застосування механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; забезпечення оперативною і аналітичною інформацією щодо стану ключових товарних ринків, напрямів застосування державної цільової програми регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності; інформування щодо відібраних характерних суб'єктів ринку для аналізу дії державних регуляторів тощо.

Важливою рисою інформаційного забезпечення спеціальних механізмів державного управління є те, що інформація актуалізується у конкретній відповідності з інформаційними потребами суб'єктів державного управління, які відповідають за досягнення очікуваних результатів після застосованих державних інструментів. Шляхом зіставлення зміни показників у сфері зовнішньоекономічних операцій зі зміною показників соціально-економічної ситуації на підприємствах чи в галузях країни можна оцінити ефективність державного регулювання. Тільки за умови встановлення взаємозв'язку між зовнішньоекономічними показниками і показниками у національній економіці можуть бути визначені і створені умови для ефективної діяльності інформаційно-аналітичної структур.

Специфіка інформаційного забезпечення спеціальних механізмів державного регулювання полягає в тому, що в ході його здійснення не потрібно вносити нові додаткові данні: інформація для прийняття управлінських рішень може формуватися на основі інформації ДМСУ (знеособлена інформація з вантажних митних декларацій, звіти про основні показники роботи митниць та ін.), ДПА (звіти про фінансово-господарську діяльність підприємств та ін.), ДП «Держзовнішінформ» – інформаційно-аналітичного та експертного центру України у сфері зовнішньої торгівлі, створеного при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України, а також за допомогою розвитку ресурсів інформаційних систем і інформаційних технологій. В системі реформування державного управління нарізла необхідність удосконалення системи інформаційного забезпечення. Одним із шляхів такої модернізації є створення єдиного координаційного Інформаційно-аналітичного центру, основними завданнями якого має бути забезпечення системи державного управління інформацією: для формування та реалізації науково обґрунтованої зовнішньоекономічної, внутрішньої економічної, регіональної, транспортної політики держави, планування інфраструктури, формування програм розвитку регіонів; для визначення ринків пропозиції та збуту, основних тенденцій, структури й динаміки зовнішньоторговельних товаропотоків держави разом з аналізом макроекономічної ситуації, аналізу кон'юнктури ринку держави; для потреб прогнозування макроекономічних показників у системі національних рахунків та платіжного балансу, складання товарних балансів (для спостереження за змінами рівня забезпеченості населення та підприємств важливими групами

товарів), розрахунків різного роду індексів показників; для забезпечення повного і достовірного обліку даних про експорт та імпорт держави, виявлення «сірої» контрабанди та порушень митних правил, контролю за нарахуванням митних платежів; для інформаційного забезпечення відповідних рівнів органів державної влади й управління при прийнятті ними рішень у галузі зовнішньоекономічної діяльності та митної політики, здійснення валютного контролю в межах компетенції державних органів; сприяння в здійсненні між державного обміну інформацією з митної статистики зовнішньої торгівлі; розв'язання інших завдань, зумовлених національною зовнішньоекономічною політикою.

В Україні інформаційною основою для системи державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності є митна статистика зовнішньої торгівлі, для ведення якої застосовується Єдина методологія митної статистики зовнішньої торгівлі держав – учасниць СНД, та спеціальна митна статистика. Аргументований аналіз цін окремих товарів, що проводиться за запитами Держмитслужби, та інформаційну підтримку експортерів надає Державне підприємство «Державний інформаційно-аналітичний центр моніторингу зовнішніх товарних ринків» (Держзовнішінформ). Відповідно до законодавства України спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи (Державна митна служба України) забезпечує збирання, опрацювання, узагальнення оперативної інформації, формування, всебічний аналіз та зберігання статистичної інформації з питань митної справи та зовнішньої торгівлі товарами; забезпечує захист статистичної інформації, яка відповідно до законодавства України не підлягають розголошенню, а також інформує Президента України та Кабінет Міністрів України про виконання покладених на Держмитслужбу повноважень, вносить пропозиції з питань удосконалення чинного законодавства України і практики його реалізації.

Згідно зі статтею 29 Закону України «Про інформацію» [6] створена та функціонує система інформаційного забезпечення даними, які містяться в єдиній автоматизованій інформаційній системі (ЄАІС) Держмитслужби України та автоматизованих інформаційних системах державних органів влади: Міністерства фінансів, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Державної податкової служби, Державної служби фінансового моніторингу, Державної служби статистики, Національного банку, Міністерства аграрної політики та продовольства, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ, Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами, Державної прикордонної служби, Укрзалізниці та іншими.

Ця система базується на укладених з вище переліченими міністерствами і відомствами Угодах про інформаційне співробітництво та протоколах до них. Протоколами визначаються

реквізити, форми та терміни передачі інформації Держмитслужбою України. На сьогодні здійснюється надання інформації на виконання 14 угод.

Державна митна служба України також здійснює інформаційне забезпечення Кабінету Міністрів України, Верховної ради України, міністерств та відомств, як на плановій основі щоденно, щотижнево, щодавно тощо) на виконання доручень та розпоряджень уряду, так і на окремі звернення.

Аналіз структури органів інформаційного забезпечення системи державного управління у сфері зовнішньоекономічних операцій дозволив виділити три групи джерел інформації, диференціювавши їх за обсягами інформації, що обертається у державних структурах та застосовується у підготовці інформаційних довідок і документів для прийняття рішень на найвищому рівні. Було з'ясовано, що Міністерству економічного розвитку і торгівлі, як органу на який покладено функції у сфері реалізації державної регуляторної політики, інформацію повинні надавати органи, що підпорядковані Міністру фінансів, основним завданням якого є наповнення державного бюджету і реалізація бюджетної політики.

Крім того, відповідно до Закону України «Про державну статистику» [5] не підлягає наданню за запитами статистична інформація, яка має внутрішній характер і використовується для подальших розрахунків зведених статистичних даних, розробки звітно-статистичної та іншої документації. Частинами другою та третьою статті 308 Митного кодексу України [3] також встановлено, що інформація щодо обсягів експорту та імпорту конкретних видів товарів може надаватися лише органам, які ведуть державну статистику, а інформація щодо експортно-імпортних операцій конкретних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності – тільки органам досудового слідства у зв'язку з розслідуванням кримінальних справ. Тому проблематичним є обмін таким важливим ресурсом як інформація між міністерствами і відомствами для забезпечення повноцінного й ефективного процесу управління.

З розширенням зовнішньоекономічних відносин України та подальшим збільшенням обсягів зовнішньоекономічних операцій різко зросли потік та масштаби зовнішньоекономічної інформації, а інформаційні технології дозволяють значно пришвидшити зовнішньоекономічні процеси та урізноманітнити отриману аналітичну інформацію. З метою забезпечення органів державного управління системою, комплексною, ґрунтовною, своєчасною інформацією пропонується створити Інформаційно-аналітичний центр при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі як основному генератору пропозицій щодо регуляторної політики у сфері внутрішньої і зовнішньої економічної діяльності. При цьому доцільно визначити три рівні протоколів інформаційного обміну (рис. 1. зони А, Б, В) Інформаційно-аналітичного центру і державних органів залежно від обсягів володіння важливою для процесу управління інформацією.

Інформаційний обмін у зоні А забезпечує достовірною інформацією управлінський процес на рівні регіонів (областей), підприємств за видами діяльності, за географічною та товарною диверсифікацією зовнішньоекономічних операцій. Інформаційне забезпечення зони Б дозволить врахувати особливості окремих зовнішньоекономічних напрямів діяльності країни та важливих товарних ринків, а інформаційне забезпечення зони В дозволить уточнити функціонально-регламентаційну галузеву специфіку зовнішньоекономічних процесів. Така логічно-структурна схема інформаційного забезпечення системи державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності дозволить вийти на новий рівень взаємодії між державними органами, підвищити обґрунтованість застосування інструментів державного регулювання та оперативність реагування на зміни та помилки, зменшити рівень невизначеності та ризику при прийнятті рішень.

Аналіз реальної ситуації у сучасному світовому господарстві свідчить про наявність фундаментальної закономірності [9]: процеси глобалізації активізують зовнішньоекономічні зв'язки країн, а глобальна інформатизація суспільства стає каталізатором поглиблення цих процесів та є тим резервом зростання, який незрівнянно потужніше інших факторів за своїм глобальним впливом та за своїми невичерпними ресурсними характеристиками. Ці закономірності обов'язково необхідно пам'ятати при розробці концепції реформування системи державного управління у напрямку розвитку її інформатизації.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сьогодні інформатизація суспільства має глобальний характер: вона зайняла впевнені позиції і в бізнесі, і в системах державного управління, і в побуті, і в інших сферах. Інформаційні технології інтенсифікували виробничі і маркетингові процеси, змінили інструментарій в системі управління. А значить вимагається адекватне і своєчасне реагування державного регулятора в процесі зовнішньоекономічної діяльності на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, поглиблення процесів глобалізації, розвитку геополітичної конкуренції, підвищення ефективності системи державного управління. Як варіант реалізації концепції реформування діючої системи державного управління щодо формування і використання інформації пропонується створити координаційну інформаційно-аналітичну структуру постійного постачання достовірної, повної, актуальної, своєчасної інформації у сфері зовнішньоекономічних операцій на всі рівні державного управління. Питання, порушені у статті, є надзвичайно актуальними і потребують подальших всебічних наукових досліджень, зокрема, щодо організаційних аспектів та нормативно-правової регламентації інформаційної взаємодії органів державної влади в процесі вирішення проблем державної регуляторної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

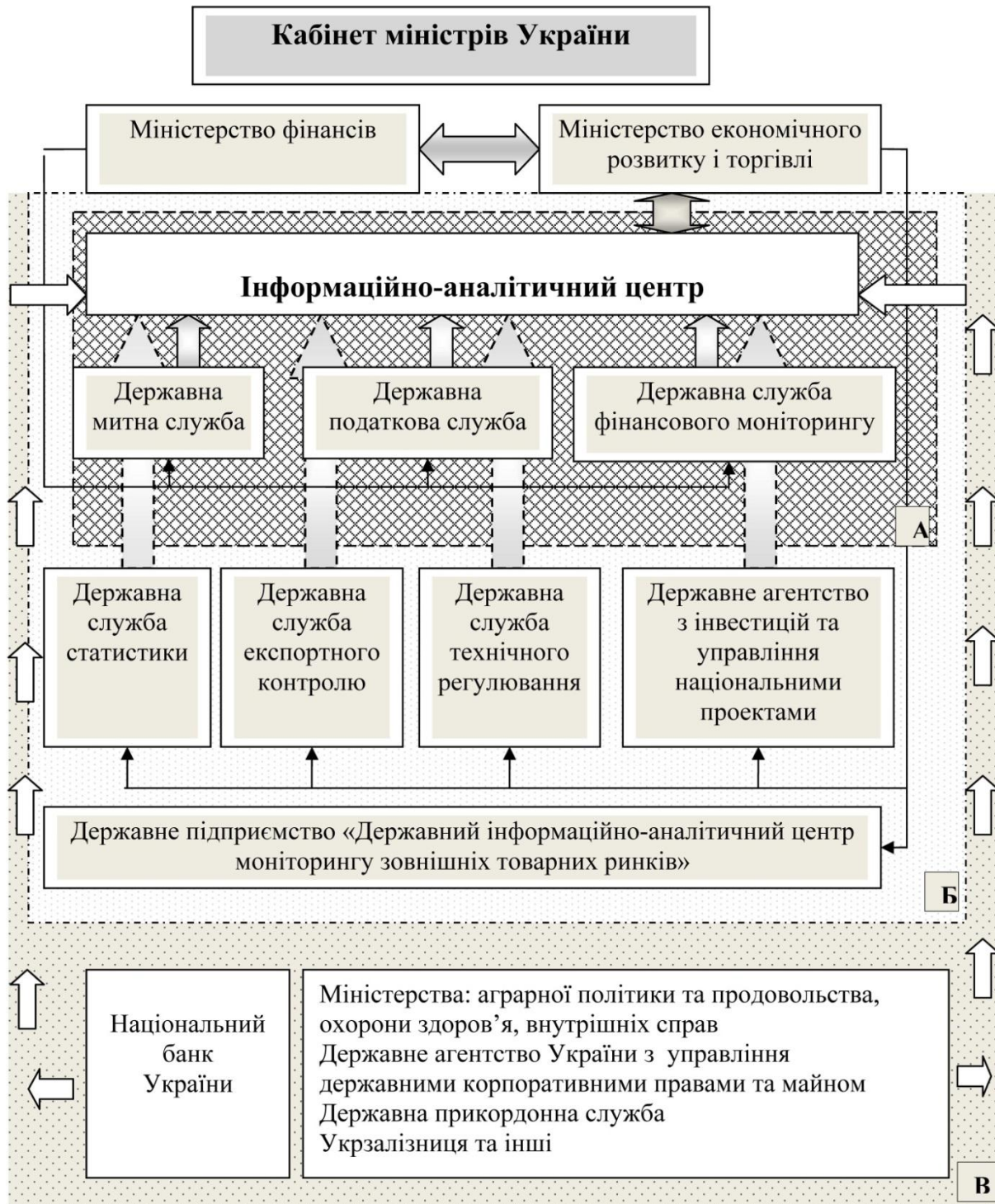

Рис. 1. Логічно-структурна схема інформаційного забезпечення системи державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаман Т. В. До питання забезпечення інформацією органів державного управління / Т. В. Гаман // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4. – С. 307–312.
2. Грицяк Н. В. Особливості державного управління в умовах розвитку інформаційного суспільства// Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики : матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю, Київ, 27 травня 2011 р. : у 2 т. / за заг ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1. с. 173–175.
3. Митний кодекс України : Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 11.07.2002 № 92-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
4. Право на інформацію/Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/>.

5. Про державну статистику : Верховна Рада України : Закон від 17.09.1992 № 2614-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/>.
6. Про інформацію : Верховна Рада України : Закон від 02.10.1992 № 2657-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/>.
7. Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504/2011>.
8. Пугач А. О. Система інформаційно-аналітичного забезпечення – потреба сьогодення // Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики» : [матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю, Київ, 27 травня 2011 р.] : у 2 т. / за заг ред. Ю.В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, С. В. Загороднюка. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1. С. 181–182
9. Скаленко А. К. Феномен глобальной информатизации мировой экономики / Глобальные резервы роста [текст] : [монографія] / Пер. с укр. / Науч. ред. и предисл. чл.-корр. НАНУ О. Г. Белоруса. – К. : Информационно-издательский центр «Интеллект», 2002. – С. 35–44.
10. Ченцов В. В. Стратегічні напрями реформування державного управління в умовах національної інформатизації [Текст] / В. В. Ченцов, І. В. Дорда / Перспективи розвитку інформаційних та транспортно-митних технологій у митній справі, зовнішньоекономічній діяльності та управлінні організаціями [Текст] : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2011. – С. 120–121.

Рецензенти: **Івашова Л. М.** – д.держ.упр., професор;
Ємельянов В. М. – к.т.н., державний службовець I рангу.

© Борисенко О. П., 2012

Дата надходження статті до редколегії 28.05.2012 р.

БОРИСЕНКО Ольга Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Національна академія державного управління при Президентові України, кафедра управління національним господарством.

Коло наукових інтересів: наукові інтереси стосуються питань формування зовнішньоекономічної політики України, удосконалення механізмів державного регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності, розвитку європейської інтеграції, проблем митної політики та митної справи.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗРОСТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Розглянуто інвестиційну складову регіональної політики. Визначено цілісність регіонального та загальнодержавного регулювання соціально-економічного розвитку регіону. Обґрунтовано взаємоузгодженість та взаємопов'язаність органів державної та місцевої влади при управлінні розвитком регіону.

Ключові слова: державне регулювання, інвестиційний клімат, модернізація виробництва, регіональна політика, соціальна спрямованість, функціонування.

Рассмотрена инвестиционная составляющая региональной политики. Определена целостность регионального и государственного регулирования социально-экономического развития региона. Обоснована согласованность и взаимосвязь органов центральной и местной власти при управлении развитием региона.

Ключевые слова: государственное регулирование, инвестиционный климат, модернизация производства, региональная политика, социальная направленность, функционирование.

Consider investing part of regional policy. Determined the integrity of regional and national regulation of social and economic development of the region. Grounded interagreement and interconnectedness of state and local authorities in managing the development of the region.

Key words: national regulation, regional policy, investing part of regional policy, state and local authorities, managing the development of the region.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вагомою умовою раціональної перебудови національного господарства, ефективної системної трансформації економіки є підвищення інвестиційної привабливості регіонів. Основним засобом розвитку інвестиційного потенціалу, поліпшення інвестиційного клімату є проведення збалансованої та послідовної регіональної економічної політики. **Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.** Процеси залучення інвестицій у регіон, формування сприятливого інвестиційного клімату знайшли відображення у наукових працях таких учених, як І. О. Бланк, А. В. Бойко, М. П. Бутко, В. М. Гесць, В. В. Гомольська, О. І. Дацій, О. В. Комеліна, М. І. Мельник, Т. В. Момот, Л. О. Петкова, В. Г. Федоренко, Л. І. Яковенко й інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для економічного розвитку регіону необхідним є забезпечення сталого зростання надходження інвестицій на основі мобілізації нових джерел фінансових ресурсів, створення

інвестиційно орієнтованої моделі розвитку економіки та інноваційних мотивацій у господарюючих суб'єктів.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання:

- розглянути інвестиційну складову регіональної політики;
- визначити цілісність регіонального та загальнодержавного регулювання соціально-економічним розвитком регіону;
- обґрунтувати взаємоузгодженість та взаємопов'язаність органів державної та місцевої влади при управлінні розвитком регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інвестиційна політика є однією з форм економічної, то державна інвестиційна політика – це функціональний нормативно-правовий та економічний вплив органів центральної влади на економічну систему адміністративно-територіальної одиниці країни, який корегується суб'єктом впливу в залежності від обраної стратегії і має на меті створення необхідних умов

для вкладення фінансових активів усіма видами інвесторів в основний та оборотний капітал суб'єктів господарської діяльності.

Відповідно до Господарського кодексу України, інвестиційна політика є одним з основних напрямів економічної політики держави, вона спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритетний напрямок структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним [1, ст. 10].

Предметом регіональної політики будь-якої держави є цілеспрямований розвиток її регіонів на основі конструктивного вирішення пріоритетних проблем адміністративно-територіальних одиниць. Як визначено Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» у ст. 2, стимулювання розвитку регіонів здійснюється з метою забезпечення їх сталого розвитку та ефективного використання наявного економічного потенціалу, природних та інших ресурсів; на засадах програмно-цільового підходу до розв'язання проблем соціально-економічного розвитку, створення сприятливого інвестиційного середовища в регіонах [2, с. 100].

Державне регулювання інвестиційних процесів здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики та вдосконалення відповідних секторів функціонування держави. Воно базується на аналізі показників економічного і соціального розвитку України та її регіонів, державних і регіональних програмах розвитку економіки, використовуючи державний і місцевий бюджети в межах передбачених обсягів для державного фінансування інвестиційної діяльності, розвитку інвестиційного потенціалу, покращення інвестиційного клімату та розвитку окремих депресивних територій, які потребують додаткового державного втручання в процеси їх регулювання.

Держава має право створювати пільгові умови для здійснення інвестиційного процесу інвесторам, які реалізують суспільно значущі проекти, тобто активізувати додаткове фінансове джерело для підтримки функціонування стратегічно важливих напрямів соціально-економічної діяльності держави та регіону. Державне регулювання інвестиційної діяльності полягає в управлінні державними інвестиціями, а також у регулюванні умов інвестиційної діяльності та контролі за її здійсненням усіма інвесторами й учасниками інвестиційної діяльності за допомогою нормативного регулювання, застосування різних форм, методів оцінки та аналізу цих складних процесів. Управління державними інвестиціями здійснюється державними органами влади та органами місцевого самоврядування і полягає у плануванні та визначенні умов та пріоритетів інвестування з використанням бюджетних та позабюджетних коштів держави [3]. В Україні

порядок державного управління інвестиційною діяльністю визначається Концепцією регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки, Законом України «Про інвестиційну діяльність», Програмою розвитку інвестиційної діяльності на 2010-2015 роки, Концепцією вдосконалення державного регулювання господарської діяльності, Концепцією державної регіональної політики, а також Законом України «Про захист іноземних інвестицій на Україні», Законом України «Про режим іноземного інвестування» та іншими нормативно-правовими актами.

Концепцією регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки (останні зміни внесені Постановою КМУ № 158 від 15.02.2002) зокрема, передбачено, що першочерговими напрямками пріоритетного інвестування є розвиток паливно-енергетичного комплексу і впровадження енерго – та ресурсозберігаючих технологій; соціальної сфери, розширення і нарощування обсягів виробництва товарів широкого вжитку та послуг для населення, а також конкурентоспроможної продукції, що поставляється на експорт; розвиток агропромислового комплексу.

Згідно з Концепцією, в основу державного регулювання інвестиційної діяльності покладено такі принципи.

1. послідовної децентралізації інвестиційного процесу;
2. збільшення частки внутрішніх (власних) коштів суб'єктів господарювання у фінансуванні інвестиційних проектів;
3. перенесення центру ваги з безповоротного бюджетного фінансування у виробничій сфері на кредитування;
4. виділення бюджетних коштів переважно для реалізації державних пріоритетів, програм (проектів), спрямованих на здійснення структурної перебудови економіки, за адресним принципом;
5. фінансування об'єктів, будівництво яких знову розпочинається за рахунок бюджетних коштів, як правило, на конкурсній основі.

Положення Концепції мають враховуватись державними органами управління під час формування щорічних державних програм економічного і соціального розвитку України, розроблення та вдосконалення нормативних актів з питань інвестиційної діяльності.

Бюджетні інвестиції є одним з найважливіших важелів державного регулювання соціально-економічного розвитку держави враховуючи їх обсяги та оперативність фінансової маси. Бюджетні кошти можуть надходити з державного та місцевого фондів, тому важливим є визначення ступеня їх збалансованої взаємодії з метою врегулювання економічного, зокрема інвестиційного розвитку регіону, який повинен базуватися на об'єктивних дослідженнях стану регіону та його участі в загальних процесах функціонування держави.

На сьогодні в законодавстві не визначено поняття «бюджетні інвестиції», що не дає можливості

повного розуміння процесів, що досліджуються та ускладнює пошук шляхів для формування ефективного механізму бюджетного інвестування.

Бюджетні інвестиції – це заплановані та сформовані державою фінансові ресурси, направлені на реалізацію затверджених програм комплексного розвитку загального внутрішнього середовища держави на усіх рівнях його функціонування [4, с. 146].

У сучасних умовах розвитку економіки важливими напрямками для покращення її стану є вдосконалення законодавства, пошук механізму для збалансування державних та регіональних інтересів при фінансуванні регіональних програм розвитку, програм підвищення інвестиційної привабливості регіонів. Бюджетні інвестиції мають стати основою для створення умов для широкого й ефективного залучення інвестицій, адже підвищення інвестиційного потенціалу регіонів можна досягти внутрішніми зусиллями, що надасть у майбутньому можливості для регіонального розвитку, і відповідно розвитку всієї держави в результаті чого підвищиться надійність вкладання фінансових ресурсів та ступінь отримання економічного ефекту усіма видами інвесторів.

Регіональну політику можна розглядати на двох рівнях: на макро – та на мезорівні. На рівні держави регіональна політика втілюється в нормативно-правовому регулюванні, направленому на розвиток регіонів, при якому суб'єктами управління є органи державної влади. На рівні регіону регіональна політика реалізується завдяки нормативно-правовим актам локальної дії, вплив яких розповсюджується на територію відповідного адміністративно-територіального утворення та в якості суб'єкта управління виступають місцеві органи влади.

Пріоритетами державної інвестиційної політики повинні бути модернізація виробництва і його структурна перебудова, підвищення конкурентоспроможності виробництва як регіонального, так і загальнодержавного значення, сприяння надходженню інвестицій в економіку держави, становлення інноваційно-орієнтованої моделі розвитку сучасної економіки, активізація участі України в економічних процесах на світовому рівні.

Конкретизуючи зміст регіональної інвестиційної політики можна сформулювати такі основні напрями державної інвестиційної політики:

- розвиток інвестиційного потенціалу;
- створення сприятливого інвестиційного клімату;
- підвищення інвестиційної привабливості регіонів.

В якості елементів, які складають ці напрями, виступають, щодо розвитку інвестиційного потенціалу:

- підвищення ефективності використання наявних економічних ресурсів;

- стимулювання розвитку виробництва та відповідно збільшення валового регіонального продукту регіону;

- стимулювання інноваційної діяльності;
- побудова раціональної моделі використання наявного потенціалу регіону.

В напрямку створення сприятливого інвестиційного клімату:

- вдосконалення нормативно-правового регулювання, усунення колізій та недоліків законодавства, підвищення довіри інвесторів до економіки України;

- протидія корупції, яка є одним з основних факторів, які перешкоджають надходженню прямих іноземних інвестицій в економіку країни;

- посилення ролі держави як гаранта нормативно-правового регулювання суспільних відносин, побудова інвестиційної політики на принципах публічності, відкритості та гласності;

- підвищення механізму захисту прав інвесторів через зміну законодавства;

- забезпечення рівних конкурентних умов господарювання для усіх видів інвесторів, незалежно від форми їх власності, невтручання в приватні бізнесові відносини учасників інвестиційного процесу;

- лібералізація ринків інвестиційних проектів шляхом спрощення отримання необхідного пакету документів для іноземних інвесторів;

- сприяння становленню сучасної інституційної інфраструктури ринку, яка б забезпечила ефективну трансформацію національних заощаджень в інвестиції у виробництво.

У сфері підвищення інвестиційної привабливості економіки:

- проведення ґрунтового аналізу та оцінки різних видів ресурсів держави, виявлення галузей, які потребують найбільшої допомоги та мають істотний вплив на економічних розвиток держави;

- оптимізація взаємоузгодженості інвестиційного потенціалу регіону та інвестиційного клімату регіону з метою взаємної адаптації цих процесів до їх потреб та можливостей;

- активізація участі України у світових економічних процесах з метою створення позитивного міжнародного іміджу держави.

Необхідною умовою розвитку соціально-економічного розвитку держави є посилення соціальної спрямованості інвестиційної діяльності країни, пріоритет інвестицій в людський капітал. При цьому основними напрямками державного інвестування повинні стати: розв'язання проблеми розвитку соціальної інфраструктури, залучення капіталу недержавного сектора для розв'язання пріоритетних задач соціально-економічного розвитку країни; підвищення ефективності діяльності державного сектора економіки; створення умов для нарощування інвестиційного потенціалу підприємств та регіонів шляхом розробки та впровадження програм реструктуризації підприємств, зменшення оподаткування та чітке

визначення задач і напрямів реконструктуризації виробництва в інноваційному напрямку.

Однією з умов ефективного державного регулювання є врахування при його здійсненні розуміння цілісності та єдності процесів соціально-економічного розвитку держави з аналогічними процесами на регіональному рівні [5, с. 120].

Рациональна та ефективна регіональна економічна політика держави повинна стимулювати розвиток депресивних територій, проте вони не повинні існувати лише за рахунок субсидій та фінансової допомоги. Необхідно покращувати розвиток таких регіонів за рахунок підвищення ефективності використання власних можливостей, а не лише за рахунок державних джерел фінансування.

Висновки. Сучасні інтеграційні процеси ставлять задачу розробки та втілення більш дієвого механізму розвитку регіонів, який би міг спиратись на досягнення зарубіжних країн у цьому напрямі. Одним з головних завдань покращення

таких механізмів є стимулювання регіонального розвитку через більш ефективну та узгоджену діяльність управлінського апарату відповідних адміністративно-територіальних одиниць, яка була б направлена на розвиток виробничого, інвестиційного, соціально-економічного потенціалу кожної території.

Основними принципами, на які повинна спиратися оптимальна регіональна політика, повинні стати:

- Вдосконалення законодавства України, зокрема, у сфері інвестування, яке мало б на меті проведення послідовної та прозорої регіональної політики.

- Підтримка депресивних територій, залучення інвестицій в такі регіони, стримане субсидювання.

- Розвиток ринкової інфраструктури, збільшення кількості робочих місць.

- Державна підтримка регіональної фінансової інфраструктури.

Пошук шляхів для створення регіонального економічного балансу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України від 16.01.03 // ВВР. – 2003. – № 8, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : [монографія] / За ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
3. Іванова Н. Ю. Оцінка інвестиційної привабливості регіону: порівняльний аналіз сучасних методик / Н. Ю. Іванова, А. І. Данилів // Наукові записки. – 2006. – № 56. – С. 16–22.
4. Романова Т. В. Бюджетне забезпечення розвитку інвестиційного потенціалу регіонів України / Т. В. Романова // Матеріали X міжнародної науково-практичної конференції: 14–16 жовтня 2009 року У 2 т. Том 1 / Відповідальний редактор Хомяков В. І. – Черкаси : ЧДТУ, 2009. – С. 145–147.
5. Шосталь С. О. Активізація інвестиційного процесу в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання / С. О. Шосталь // Статистика України. – 2008. – № 3. – С. 119–122.

Рецензенти: *Даций О. І.* – д.е.н., професор;
Шантала О. С. – д.держ.упр., професор.

© Герасименко І. С., 2012

Дата надходження статті до редколегії 14.05.2012 р.

ГЕРАСИМЕНКО Іван Сергійович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).
Коло наукових інтересів: державна інвестиційна політика.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА У КРАЇНАХ ІЗ РОЗВИНУТОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ ТА В УКРАЇНІ

Сформовано інституціональне середовища у сфері соціального захисту. Визначено сучасні проблеми соціального захисту населення в Україні. Обґрунтовано формування нових інститутів та інституціонального середовища у контексті основних проблем соціального захисту населення.

Ключові слова: державне регулювання, інституціональний рівень, механізми, прожитковий мінімум, реформування, соціальний захист населення.

Сформирован институциональная среды в сфере социальной защиты. Определены современные проблемы социальной защиты населения в Украине. Обосновано формирование новых институтов и институциональной среды в контексте основных проблем социальной защиты населения.

Ключевые слова: государственное регулирование, институциональный уровень, механизмы, прожиточный минимум, реформирование, социальная защита населения.

Formed institutional environment in the area of social protection. Defined modern problems of social protection in Ukraine. Proved the formation of new institutions and institutional environment in the context of the major problems of social protection.

Key words: State regulation, institutional level, mechanisms, living wage, reform social protection.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні комплекс проблем соціального захисту населення України розглядається крізь призму стану суспільства, стану ринкових відносин, коли нові реалії громадського та економічного життя замінюють старі та віджили. Особливістю цього періоду є відставання розвитку нормативної бази та стандартів правового регулювання повсякденних потреб суспільства. Це відставання найбільш вразливе порівняно з соціальними стандартами (нормативами) Європейських країн. Зокрема, відповідно до стандартів Європейської соціальної хартії, мінімальна заробітна платня має становити не менше 2,5 прожиткових мінімумів. В Україні поки що не вдається досягти такого співвідношення.

Саме тому, правова система не завжди демонструє готовність до скорішого запровадження та ефективного регулювання нових процесів, у тому числі в галузі соціального захисту населення. В умовах відсутності адекватного правового регулювання практики реформ вони, навіть у найкращому випадку, здійснюються повільно, формально та безсистемно. Звідси виникають і відповідні соціальні, економічні та соціально-психологічні наслідки реформування, комплекс питань,

пов'язаних із забезпеченням правового та соціального захисту населення в умовах здійснюваних перетворень, про що мова йшла в попередніх розділах.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Особливу увагу вивченню механізмів активізації соціальної політики на державному рівні надають такі відомі вітчизняні науковці, як А. І. Амоша, Н. П. Борецька, С. Й. Вовканич, Т. А. Заєць, А. С. Крупнік, В. О. Мандибура, В. М. Новиков, О. Ф. Новікова, У. Я. Садова та Л. К. Семів, П. І. Шевчук. Окремі аспекти проблеми з точки зору державного управління розглядали А. О. Дегтяр, Д. В. Карамішев, В. В. Нікітін, Г. С. Одинцова та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Завдання ефективного розвитку галузей економіки та соціальної сфери не завжди узгоджуються з проблемами соціальної гармонії, адаптації населення, перш за все його вразливих прошарків, до швидких змін у житті, забезпечення гарантій непрацездатній частині населення (пенсіонери, інваліди, багатодітні сім'ї тощо).

Формулювання цілей статті. Постановка завдання:

– сформувати інституціональне середовища у сфері соціального захисту;

– визначити сучасні проблеми соціального захисту населення в Україні;

– обґрунтувати формування нових інститутів та інституціонального середовища у контексті основних проблем соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У контексті основних проблем соціального захисту населення на різних інституціональних рівнях недостатньо уваги приділяється практичній реалізації теоретичних розробок «компенсаційних» захисних механізмів для суспільства, які б допомагали його громадянам адаптуватися до специфічних умов формування нових інститутів та інституціонального середовища.

Визнання України як держави з ринковою економікою накладає на неї певні зобов'язання. В першу чергу вони стосуються проблем пов'язаних із переосмисленням нової економічної політики держави, яка має передбачати максимальну мобілізацію всіх ресурсів країни, сприяння розвитку господарської ініціативи і самодіяльності населення, насамперед у формі малого та середнього бізнесу, посилення соціальної орієнтації в розвитку підприємств, регіонів і економіки країни загалом. Ця довгострокова соціально орієнтована політика повинна бути спрямована на зниження реального рівня безробіття, посилення економічної активності і мобільності населення, підвищення його доходів, рівня добробуту, тобто покращення соціального захисту населення. На базі соціально орієнтованої економіки сучасного типу передбачається наближення рівня життя населення до середніх європейських стандартів його якості та показників людського розвитку [4, с. 38].

Актуальною залишається проблема економічної підтримки ефективно працюючого національного товаровиробника як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Її розв'язання лежить у площині оптимізації податкового навантаження, розширення підтримки експортної діяльності в межах міжнародного правового поля, використання потенціалу міжнародної організаційно-економічної інтеграції.

У державному регулюванні економіки ринкового типу велике значення набувають економічні механізми та важелі впливу і контролю з диференційованим підходом до державного і недержавного (приватного) секторів економіки, сфер розподілу і перерозподілу, обігу і споживання.

Водночас із реформуванням системи оплати праці, концепція якого підтримана державою, необхідно добиватися зниження економічної нерівності шляхом запровадження гнучкої податкової політики, раціональних соціальних трансферів, стимулювання малого і середнього бізнесу, захисту прав дрібних акціонерів.

Оптимізація податкових ставок, зменшення кількості видів податків і зборів з одночасним розширенням бази оподаткування та упорядкуванням встановлених пільг щодо прибуткового податку з громадян для всіх груп платників

сприяють поживленню виробництва, зменшенню навантаження на фінансову систему держави в частині розрахунків із населенням за соціальними програмами, які мають бути адресними. Тому важливим є зміцнення доходної бази бюджетів усіх рівнів, яке повинно привести до розуміння переосмислити і найскоріше прийняти Податковий кодекс України, який, на думку фахівців, дозволить збільшити доходи населення, стабілізувати вітчизняне податкове законодавство та адаптувати його до європейського правового поля [3, с. 57].

Першочерговою проблемою у контексті соціального захисту населення є запровадження в життя повномасштабної реформи пенсійної системи, яка повинна здійснюватися за трьома рівнями: солідарної системи пенсійних виплат (перший рівень), системи накопичувальних індивідуальних пенсійних рахунків у рамках загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (другий рівень) та системи недержавного пенсійного страхування, яка забезпечуватиме виплату додаткової пенсії за рахунок добровільних пенсійних внесків громадян (третій рівень).

Порядок функціонування першого та другого рівнів системи пенсійного забезпечення, а також механізм переходу до обов'язкової накопичувальної системи визначені у Законі про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [1].

Для удосконалення системи, вирішення проблем і завдань соціального захисту інвалідів важливим є прийняття нової редакції Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», який створює відповідну нормативно-правову базу соціального захисту інвалідів, сформує ефективний організаційно-фінансовий механізм його забезпечення [2].

Важливою проблемою у контексті соціального захисту населення є розвиток гуманітарної сфери, зокрема освіти, науки, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, відпочинку і туризму.

Саме розвиток галузей людського капіталу сприяє забезпеченню соціального благополуччя людини на всіх етапах її життєдіяльності, стає надійною основою її самозахисту. Так, у Росії понад 50 відсотків нових дипломованих фахівців «самовлаштовуються». Державної системи працевлаштування молодих фахівців тут більше не існує. Такий стан різко контрастує з працевлаштуванням молодих фахівців в інших країнах, де розповсюджена практика укладання студентами контрактів з окремими фірмами, які підбирають для себе відповідних фахівців. Наприклад, у США більш ніж 80 відсотків випускників працевлаштовуються протягом року. В Японії цей показник перевищує 90 відсотків. Отже, це можливо тому, що система освіти в цих країнах орієнтована на гнучку різнобічну спеціалізацію [7, с. 79]. Світовий досвід свідчить, що витрати на освіту повинні складати не менш 5 відсотків від ВВП, а експертами ЮНЕСКО мінімально можлива

частка витрат держави на освіту визначена на рівні 3,5 %.

При їх недотриманні неминучим стане розпад інфраструктури освітньої системи. Аналізуючи отримані результати, фахівці роблять наступні висновки:

- відбувається «розмивання» професійного поля, професійної культури, руйнація освітньо-професійної структури суспільства як основи соціальної структури;

- питання попиту і пропозиції не достатньо уважно вивчаються освітніми закладами, Міністерством при формуванні кадрового потенціалу;

- виникає стурбованість щодо якості професійної освіти, рівня її спеціалізації й соціально-економічних обґрунтувань кількості фахово підготовлених кадрів для певних галузей [9, с. 54].

Слід зазначити, що загалом кількісні параметри потенціалу освіти України виглядають непогано серед країн світу. Але за рівнем фінансового забезпечення цієї важливої сфери соціально-економічної діяльності Україна не набагато випереджає найменш розвинуті держави.

Забезпечення соціальної злагоди в країні безпосередньо пов'язано з вирішенням державою найгостріших проблем суспільства – зайнятості населення й підвищення рівня його життя. Зайнятість населення має бути гарантом у забезпеченні кожним працюючим свого добробуту, відповідного до трудового вкладу знань і здібностей.

Серйозною соціально-економічною проблемою, від вирішення якої залежить стан соціального захисту населення, є зростання рівня безробіття і загрожує несприятливими соціальними наслідками. Аналіз свідчить, що сьогодні збільшується чисельність населення, яке протягом тривалого часу не мало роботи. Подовження термінів безробіття є дуже небезпечним соціально-економічним процесом, який свідчить про тенденцію його переходу у застійну форму. Звісно, це негативно впливає на потенційний професійно-кваліфікаційний рівень безробітних, тому що допустимий термін пошуку роботи, коли ще не почалася втрата кваліфікації, навичок та звичок працювати, становить 3 місяці.

Прикро, що вагомий внесок до формування безробіття в Україні здійснює прихована форма, тобто небажання та неможливість значної частини реально безробітних осіб працездатного віку реєструватися в службах зайнятості. Найбільш важливим фактором на сучасному етапі реформування економіки є підвищення ефективності управління зайнятістю населення через вдосконалення адміністративно-правових і соціально-економічних механізмів. Це, насамперед, розробка нових та доповнення існуючих законодавчих актів про працю, визначення компетенції органів державного управління різних рівнів у здійсненні політики зайнятості населення.

Це і включення нових економічних механізмів, спрямованих на створення матеріальних умов для функціонування державних гарантій у сфері зайня-

тості населення, таких як цільове фінансування, пільгове кредитування та надання додаткових пільг суб'єктам господарювання, що забезпечують розширення масштабів виробництва, створення нових робочих місць, підвищення зайнятості населення [6, с. 95].

Доходи населення – один із найважливіших показників, що характеризує рівень економічного і соціального стану та захищеності суспільства. Аналіз законодавчої бази з цієї проблеми підтверджує той факт, що працюючим та членам їх сімей гарантовано право на отримання достатнього мінімального доходу як на сьогодні, так і в майбутньому для задоволення матеріальних потреб, доступності до якісної освіти, медичних послуг та відпочинку, що забезпечує нормальну життєдіяльність та можливості розвитку людини.

Одним із суттєвих чинників, які знижують доходи, є затримка виплати заробітної плати. На середину 2011 року заборгованість із виплати заробітної плати по економіці зросла більше ніж на 10 %. Така тенденція, на жаль, спостерігалась по всіх видах економічної діяльності [5, с. 178].

Останнє, у свою чергу, перешкоджає наближенню України до європейських країн в частини зрівняння оплати праці. Причому не тільки до країн, економіка яких є очевидно значно потужнішою за українську, але й до нових членів Європейського Союзу.

Наведені факти дають підстави частині людей, особливо соціально і економічно активних, шукати нормального життя для себе і своїх дітей за кордоном. Таких людей, за період від здобуття Україною незалежності, нараховується кілька мільйонів. Вони зменшують частку офіційно зареєстрованих безробітних всередині країни і «прикрашають» статистичні дані відповідних державних установ. Між ними і державою установився мовчазний нейтралітет: вони «не помічають» один одного. За цим нейтралітетом приховано тривожне явище послаблення і негативації зв'язку громадянина з країною аж до суб'єктивної відмови від такого зв'язку.

Аналіз економічних проблем, пов'язаних зі своєчасними виплатами заробітної плати, свідчить, що заробітна плата, як раніше, не заробляється, а нараховується в номіналі. Отже, заробітна платня як основна складова трудових доходів в Україні не завжди виконує свої функції, оскільки залишається вкрай низькою; її міжгалузева та міжрегіональна диференціація – надпомітною, а міжкваліфікаційні розбіжності надмірні в галузях з високою оплатою праці і такі, що межують із зрівнялівкою, у галузях з низькою заробітною платою [8, с. 41].

У свою чергу, низький рівень трудових доходів та їх не виправдана диференціація і суперечлива структура неминуче призводять до кризи мотивації трудової діяльності, наслідком чого стає невисока трудова активність, неповне використання трудового потенціалу, зниження ролі праці та її повне або часткове виключення з переліку основних життєвих цінностей економічно активної людини.

Вивільнення значної кількості робітників і службовців загострює дві проблеми. По-перше, це їх фінансове забезпечення, по-друге, своєчасне здійснення професійної перепідготовки незайнятого населення.

Висновки. Існуючі проблеми дають підстави стверджувати про недостатню увагу з боку міністерств та установ з підготовки кадрів усіх рівнів відповідно до існуючих і перспективних потреб ринкової економіки. Вказане полягає в невисокому рівні керованості цими процесами. Майже відсутній механізм випереджаючої професійної підготовки й перепідготовки працівників, що знаходяться під ризиком скорочення. Цей

важливий важіль може значно пом'якшити проблеми зайнятості, скорочення безробіття.

Перехід до ринкової економіки висуває на перше місце проблему формування «середнього класу». За визначенням, середній клас – це основна частина соціальної структури суспільства у країнах із розвинутою ринковою економікою. В таких країнах до середнього класу зараховують дрібних та середніх власників, фермерів, менеджерів, державних службовців, учених, лікарів, адвокатів, високооплачувану частину інженерно-технічних працівників та робітників, людей так званих вільних професій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 51. – Ст. 107.
2. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 52. – Ст. 301.
3. Арістотель. Політика / Пер. З давньогрек. та передм. О. Кислюка. – К. : Основи, 2000. – 239 с.
4. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблеми термінів і понять / Н. Болотіна // Право України. – 2010. – № 4. – С. 35–39.
5. Бондаренко Ю. М. Теоретичні аспекти соціальної політики держави та її захисні функції / Ю. М. Бондаренко // Теорія та практика державного управління. – Вип. 3(18). – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. – С. 177–182.
6. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми / Н. П. Борецька. – Донецьк : Янтар, 2001. – 540 с.
7. Мармазов В. Є. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції / В. Є. Мармазов, І. С. Піляєв. – К. : Юридична книга, 2000. – 470 с.
8. Соціальна безпека: теорія та українська практика : [монографія] / І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новикова та ін. ; за ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогового. – К. : КНЕУ, 2006. – 292 с.
9. Соціальна політика регіону : [монографія] / В. В. Говоруха, В. Г. Бульба, С. О. Горбунова-Рубан та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 272 с.

Рецензенти: **Багмет М. О.** – д.і.н., професор;
Козлова Л. В. – к.держ.упр.

© Величко Л. А., 2012

Дата надходження статті до редколегії 03.06.2012 р.

ВЕЛИЧКО Людмила Анатоліївна – здобувач, Академія муніципального управління.
Коло наукових інтересів: реформування системи соціального захисту в Україні.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УПРАВЛІННІ РЕГІОНОМ

У статті розглянуто методологічні підходи до формування соціально-економічної політики держави в управлінні регіоном, функції держави при управлінні соціально-економічним розвитком регіону, моделі добробуту.

Ключові слова: регіональна соціально-економічна політика, ефективність державного управління, моделі добробуту.

В статье рассмотрены методологические подходы к формированию социально-экономической политики государства в управлении регионом, функции государства при управлении социально-экономическим развитием региона, модели благосостояния.

Ключевые слова: региональная социально-экономическая политика, эффективность государственного управления, модели благосостояния.

In the article studies the methodological approaches to socio-economic policy in the administration region, public functions in the management of socio-economic development, welfare model.

Key words: regional socio-economic policy, efficiency of public administration, welfare model.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Головною рушійною силою будь-якої національної господарської системи є регіони. Саме на рівні регіонів вирішуються питання відтворення продуктивних сил, реалізуються проекти соціально-економічного розвитку, задовольняються ключові соціальні потреби населення. Посилення ролі регіонів у забезпеченні суспільного розвитку держави зумовлює необхідність дослідження методологічних підходів до формування соціально-економічної політики в управлінні регіоном.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням розробки методології та теорії державного управління соціально-економічними системами присвятили свої праці такі відомі українські та зарубіжні вчені, як Л. Антоненко, В. Бабиш, Г. Балабанов, С. Бандур, В. Беседін, Б. Буркинський, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, Б. Данилишин, та інші, де показана обмеженість ринкових механізмів вирішення фундаментальних стратегічних завдань суспільного соціально-економічного розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Це зумовлює необхідність активізації наукових розробок з удосконалення державного управління соціально-економічним

розвитком на основі діалектичного поєднання ринкових та адміністративних методів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретико-методичних засад формування і реалізації соціально-економічної політики в управлінні регіоном.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Регіональна соціально-економічна політика реалізується і локалізується на двох рівнях: державному та місцевому. Відповідно регіональна соціально-економічна політика містить у собі дві складові частини – державну регіональну політику і політику самих регіонів (реалізовану з урахуванням регіональних особливостей на основі загальнодержавних принципів). Під державною регіональною соціально-економічною політикою розуміється цілеспрямована діяльність держави з управління соціально-економічними процесами на регіональному рівні з урахуванням цілей і завдань територіальної організації продуктивних сил і економічної та соціальної стратегії країни в цілому [1].

Регіональна соціально-економічна політика в сучасних умовах повинна ґрунтуватися на наступних принципах:

– основною функцією й державної та регіональної влади є активний регулюючий вплив на соціально-економічне життя регіону;

- сприяння й стимулювання інноваційної діяльності населення;
- правова й інформаційна підтримка інноваційного розвитку;
- підтримка адаптації населення до змін умов суспільного життя регіону;
- дотримання оптимальних пропорцій політичної й соціально-економічної складових регіональної політики, причому цих оптимальних пропорцій повинні дотримуватися і на державному, і на регіональному рівні. Політична складова – це, в основному, прерогатива державної, а соціально-економічна – регіональної влади;
- формування умов соціального партнерства. Сьогодні процес реформування суспільного життя України перебуває на середині шляху, і сучасний етап можна охарактеризувати як «олігархічну лібералізацію» економіки й «бюрократичну демократизацію суспільства». Багато десятиліть влади всіх рівнів свідомо обманювали населення країни, що, в остаточному підсумку, призвело до формування недовіри до влади в значній частини населення. Подолання даних негативних явищ можливо тільки в результаті проведення результативної, прагматичної й конструктивної політики;
- при проведенні заходів, що реалізують соціально-економічну політику, обов'язковим є визначення джерел фінансування;
- обов'язкове прогнозне математичне моделювання, яке дозволить визначити параметри соціально-економічної політики й знайти ефективні методи й оптимальні параметри її проведення;
- формуючи соціально-економічну політику на регіональному рівні, регіон слід розглядати як квазікорпорацію, яка конкурує із сусідніми регіонами;
- проведення економічної політики повинне опиратися на визначення «точок росту», «точок стагнації» і «точок депресії».

Основними функціями держави при управлінні соціально-економічним розвитком регіону є здійснення:

- прямого контролю;
- суспільного споживання;
- державного виробництва;
- соціального забезпечення.

Ці функції реалізуються шляхом проведення податкової, кредитної, фінансової політик, зміною норм амортизації, митних тарифів тощо. Регулювання економіки також здійснюється через прямі бюджетні асигнування й активну участь у розподілі позабюджетних коштів. До регулюючих функцій держави можна віднести квотування, ліцензування, держзамовлення. Усі перераховані вище функції держави, їхній обсяг, і конкретні методи реалізації залежать від обстановки у світовий, національний і регіональний економіці.

На сучасному етапі посилення ролі держави в економіці зумовлене:

- прискоренням науково-технічного прогресу, особливо в області наоінформаційних та інших інноваційних технологій;

- вступом України до СОТ, процесами глобалізації економіки, які значно впливають на економічні процеси;
- посиленням процесів розшарування суспільства на багатих і бідних;
- нерівномірністю соціально-економічного розвитку регіонів;
- різними, часом протилежно направленими, інтересами різних груп населення й регіонів;
- значним, особливо в останні п'ятнадцять років, ускладненням зв'язків у системах «людина – інформаційне середовище», «людина – природне середовище» і ряді інших систем.

Усі перераховані вище причини посилення ролі держави в тій або іншій мірі властиві не тільки Україні, але й більшості країн світу. У цей час соціально-економічний розвиток України необхідно розглядати в якості активно господарюючого суб'єкта. При цьому держава здійснює тільки індикативне управління суспільним відтворенням у тих областях, де воно необхідно, причому це управління спрямоване на досягнення стійкого соціально-економічного розвитку регіонів і країни в цілому. Функції держави багатогранні і укладаються в наступному:

- управління виробництвом соціально значущих товарів;
- управління державною власністю;
- активна участь у реалізації науково-технічних і соціально-економічних цільових програм, національних проєктів;
- розробка правової основи взаємодії різних суб'єктів і систем;
- управління державними замовленнями для потреб силових структур і різних державних структур.

Ці функції держави можна було б продовжити, ґрунтуючись на численних досвідах по систематизації функцій держави. Але й з перерахованого вище ясно, що разом з виробленням правил і законів, постійним контролем над їхнім виконанням державі необхідно розбудовувати державне підприємництво. Загальновизнаним є положення, що державі необхідно взяти під контроль регулювання тих сфер громадського життя, де ринкові відносини неефективні або неможливі.

Державне підприємництво необхідно впроваджувати в ринкову сферу й за рахунок цього підвищити ефективність функціонування економіки країни в цілому, природно, державне підприємство повинне увібрати в себе все найкраще з методів приватного сектора.

Якщо ми розглядаємо господарювання як функцію держави в рамках ринкових відносин, то й до інших його функцій необхідно підходити із цих позицій. Основним положенням даного підходу є необхідність регулювання економіки з боку держави. Теоретично і методологічно це твердження можна обґрунтувати підлеглим положенням товарно-грошових відносин економічним відносинам більш високого рівня – нагромадженню й відтворенню, узгодженню інтересів

різних верств суспільства, територіальному розміщенню продуктивних сил тощо. Така позиція визначена існуванням факторів і умов для планування.

Особливо виокремимо позицію – поруч із ринком. Суть її полягає в діяльності держави з правової регламентації підприємницької діяльності (у тому числі державного підприємництва), підтримки малого бізнесу, соціального захисту, податкової, бюджетної, кредитної, цінової, зовнішньоекономічної, антимонопольної політики. Сюди ж можна віднести й функцію добудовування ринку – участь у створенні відсутніх ланок ринкової інфраструктури, а також функції захисту внутрішнього ринку й боротьби з тіньовою економікою.

У якості границь втручання держави в управління економікою можна розглядати ступінь шкоди, що наноситься суспільству або приватним інтересам. При надмірно великому регулюванні економіки ми прийдемо в кінцевому підсумку до планової економіки з усіма її недоліками, що, у першу чергу, несе негативні наслідки для всього суспільства. Надмірно слабе регулювання економіки, крайнім випадком якого є «дикий капіталізм», також небезпечно, і в першу чергу, для приватного сектора, оскільки у цьому випадку держава не може створити належні умови для його функціонування.

Необхідно відзначити, що все, про що говорилося вище, буде справедливо тільки для правильно організованої держави. Тому так важливо для України реформування владних структур.

Реформа влади припускає встановлення балансу між різними галузями влади, а також вироблення критеріїв оцінки роботи адміністрацій регіонів і всієї країни в цілому, спрощення структури уряду, заміна галузевого принципу управління економікою на регіональний і багато чого іншого.

Проводячи реформу влади, необхідно враховувати й національні, і світові тенденції. У цивілізованому світі держава є гарантом прав і свобод громадян. Але разом з тим, держава представляє для них небезпеку. Саме це протиріччя в значній мірі відображає проблему взаємодії держави й економіки. Для суспільства в цілому держава є не тільки гарантом, у першу чергу, це механізм управління економікою.

Проаналізувавши закордонний і вітчизняний досвід, можна відзначити, що держава є ефективною, якщо державне управління:

- має науково обґрунтовану структуру;
- виконує функції управління економікою, при цьому саме є елементом сучасного ринкового господарства;
- відкрито для контролю суспільства;
- побудоване так, що є захищеним від сваволі владних структур, некомпетентності й непрофесіоналізму політиків і чиновників;
- має легкодоступну систему показників соціально-економічного розвитку держави, що легко перевіряється;

– при формуванні свого комерційного сектора орієнтує його на роботу в умовах ринкової конкуренції.

На жаль, українська дійсність далека від ідеалу. Низький авторитет влади, бюрократизм, корупція, непрофесіоналізм, безконтрольність тощо – основні риси української дійсності. Природно суспільство прагне поліпшити ситуацію. Розрізняють два підходи до оцінки основних установок і ефективності державного управління: традиційний та сучасний. Традиційному підходу властиві: приділення основної уваги питанням контролю й дотриманню субординації; продуктивність оцінюється за формальними результатами діяльності; існують ворожі відносини між політиками й чиновниками; участь громадськості в управлінні не передбачається; вважається, що профспілки зазіхають на чужу компетенцію.

За сучасного підходу вся увага приділяється налагодженню взаєморозуміння і виконанню угод; продуктивність оцінюється за реальними наслідками діяльності для клієнтів; відносини між політиками й чиновниками будуються на основі єдності цілей; участь громадськості є однією з форм звітності; профспілки розглядаються як партнери.

Отже, на сучасному етапі організація регіональної соціально-економічної політики повинна бути націлена на задоволення потреб населення, підвищення рівня і якості життя.

Теорія й практика формування регіональної політики пропонує великий спектр різних моделей добробуту [2]. Існує безліч спроб їх класифікації. Найбільш вдалою, на наш погляд, є класифікація, що підрозділяє всі моделі на «інституціональний» і «залишковий» типи.

Сутністю «інституціональної» моделі є вирішальна роль держави в перерозподілі матеріальних благ з метою вирівнювання доходів і багатств населення. Верстви населення з високим рівнем доходу обкладаються високим прогресивним податком. За рахунок зібраних коштів уряд надає підтримку населенню з низькими доходами. Держава в основному проводить перерозподільну соціальну політику.

У моделі «залишкового» типу держава виконує тільки ті соціальні функції, з якими не може впоратися ринок. Уряд надає соціальну допомогу тільки найбіднішим верствам населення. Прогресія податків виражена слабо. Держава майже не втручається в основні механізми виробництва й розподілу.

«Інституціональна» модель використовується при проведенні соціальної політики у Швеції, так званий «шведський соціалізм». Цій моделі властиві орієнтованість на соціальну допомогу всьому населенню країни й більші обсяги коштів, що перерозподіляються, спрямовані на соціальні потреби. Більша частка коштів спрямована на перепрофілювання і підвищення кваліфікації, мобільності й професіоналізму робочої сили. «Шведському соціалізму» властиві централізоване регулювання заробітної плати, спрямоване на

зменшення розриву рівнів доходу різних верств населення. Ще однією з рис є досягнення згоди між державою, підприємцями й профспілками.

Інший тип соціальної політики використовується в США. В «залишковій» моделі пріоритетним є ринковий механізм соціальної політики. Уряд США свідомо пішов на використання тільки тих функцій, які не можуть бути забезпечені ринковим механізмом. Основним джерелом покриття соціальних витрат є широко розвинене соціальне страхування. В останні роки в США на передній план вийшли проблеми, пов'язані з людським капіталом, які в першу чергу пояснюються соціально-демографічними проблемами.

Інституціональна й залишкова моделі є крайніми випадками соціальної політики. Проміжне положення між ними займає німецький варіант, відомий як «соціальне ринкове господарство». Німецька модель соціальної політики визнає саморегулюючу роль ринку, але й не заперечує свідоме втручання держави. Така позиція зумовлює масштаби перерозподілу, які за своїми обсягами менше, ніж у шведському варіанті, але більше, ніж в американській моделі. Соціальна допомога з боку федеральних влад поєднується з різними видами самопомогі. Ринковий механізм соціальної політики представлений різноманітними формами приватного страхування. Основним принципом даної моделі є принцип соціального партнерства, що згладжує протиріччя між працівниками й роботодавцями через механізм автономних тарифів.

Дані моделі соціальної політики орієнтовані на дотримання прав людини, принципів соціальної справедливості, рівності й свободи особистості. Базовими інструментами проведення соціальної політики є податкова й бюджетна системи, пряма адресна соціальна допомога й прямі трансфери різним громадським організаціям.

В останнє десятиліття спостерігається передача владних повноважень у соціально-економічний галузі регіонам від держави. У даних умовах

регіональні влади повинні автономно розробляти стратегію розвитку свого регіону. Стратегія соціально-економічного розвитку повинна будуватися на принципах впровадження інноваційних технологій, перетворень в інституціональному середовищі, створення зручного інвестиційного клімату, орієнтованості на можливості й конкурентні переваги власного регіону.

Недосконалість механізму взаємодії регіональних і державної влади, зумовлене різноманітністю географічних, соціально-економічних умов, ускладнює роботу з формування соціально-економічної політики регіонів на тривалий період, не дає можливості створення єдиної універсальної моделі розробки стратегії. Процес реформування регіональної економічної політики повинен бути еволюційним, тобто забезпечувати: а) спадкоємність проведеної політики; б) адекватне реагування на політичні, соціальні й економічні зміни; в) послідовне просування в здійсненні цілей стратегії територіального розвитку й регіональної політики [3].

Висновки. На сучасному етапі відбувається посилення ролі держави в економіці, що зумовлено певними причинами. При цьому держава повинна здійснювати індикативне управління суспільним відтворенням у тих областях, де воно необхідно, і це управління має бути спрямоване на досягнення стійкого соціально-економічного розвитку регіонів і країни в цілому. Організація регіональної соціально-економічної політики повинна бути націлена на задоволення потреб населення, підвищення рівня і якості життя. Формування політики соціально-економічного розвитку регіону має будуватися на наступних методологічних підходах: регіональні влади повинні автономно розробляти стратегію розвитку свого регіону; стратегія соціально-економічного розвитку повинна будуватися на принципах впровадження інноваційних технологій, перетворень в інституціональному середовищі, створення зручного інвестиційного клімату, орієнтованості на можливості й конкурентні переваги власного регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беленький П. Регіональна політика збалансованого соціально-економічного розвитку / П. Беленький, О. Другов // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 96–106.
2. Государство благосостояния в трактовке современных западных политологов // Эволюция теории и практики «государства благосостояния» в 80-е гг. – М., 1991. – С. 13–41.
3. Региональное развитие: опыт России и Европейского Союза / Под рук. акад. А. Г. Гранберга. – М.: Экономика, 2000. – 438 с.

Рецензенти: **Плакід В. Т.** – д.держ.упр.;
Шевчук О. В. – д.політ.н., професор.

© Холоднюк З. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 18.05.2012 р.

ХОЛОДНЮК Зеновій Васильович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).
Коло наукових інтересів: соціально-економічна політика держави в управлінні регіонами.

УНІФІКАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВИМОГАМИ СОТ

Удосконалено механізми державного управління зовнішньою торгівлею. Обґрунтовано модель реалізації Концепції розвитку зовнішньоторговельної політики України.

Ключові слова: державне управління, зовнішньоторговельна політика, економічна безпека, інтеграція, механізм, національний інтерес, світогосподарське середовище.

Усовершенствованы механизмы государственного управления внешней торговлей. Обоснована модель реализации Концепции развития внешнеторговой политики Украины.

Ключевые слова: государственное управление, внешнеторговая политика, экономическая безопасность, интеграция, механизм, национальный интерес, мирохозяйственная среда.

Improved mechanisms of state control of foreign trade. The model of the Concept of foreign policy of Ukraine.

Key words: the government, foreign policy, economic security, integration, mechanism, national interest, world economic environment.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна геополітична ситуація характеризується процесами інтеграції національних економік до єдиної міжнародної системи. Тенденції глобалізації будуть домінувати в найближчі роки, як найбільш перспективний напрям розвитку держави. Разом з тим необхідно враховувати можливі реінтеграційні тенденції, направлені на збереження національних економічних традицій.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Особливості формування та розвитку зовнішньоекономічної діяльності та міжнародних відносин України в період трансформаційних перетворень висвітлені у працях українських учених В. Бодрова, І. Бураковського, О. Власюка, В. Гейця, І. Грицяка, Ю. Козака, В. Ковалевського, В. Козика, Л. Панкової, Ю. Пахомова, А. Румянцев, Ф. Рут, С. Сьоміна, А. Філіпенка, О. Шниркова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема полягає в тому щоб, з точки зору збільшення обсягів зовнішньоторговельних операцій та питань захисту національних інтересів знайти оптимальне співвідношення між інтеграційними і реінтеграційними наслідками. Тому всебічне вивчення передумов інтеграції, самого інтеграційного процесу та прогнозування

можливих його наслідків для України з метою розробки науково обґрунтованих підходів щодо визначення факторів виникнення і видів економічних загроз є актуальним і вимагає невідкладного вирішення.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання:

- вдосконалити механізми державного управління зовнішньою торгівлею;
- обґрунтувати модель реалізації Концепції розвитку зовнішньоторговельної політики України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інтеграція України у світове співтовариство, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами, створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення є визначеними пріоритетами національних інтересів у забезпеченні митної політики України.

Забезпечення цих пріоритетів пов'язане з удосконаленням системи державного управління зовнішньою торгівлею, яке має створити належні умови для усунення реальних та потенційних загроз й проблемам у даній сфері таких як: нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі митної політики

держави; недосконалість важелів державного регулювання (митно-тарифного та нетарифного регулювання) зовнішньоекономічних операцій; нераціональна організація митного оформлення та митного контролю; дисбаланс експортно-імпоротної структури торговельних операцій; необґрунтований рівень податкових та інших платежів; недосконалість нормативно-правового забезпечення та інші.

На вивчення впливу окремих складових інтеграційного процесу на економічний розвиток держави спрямовані зусилля науковців та практиків, що проводять дослідження у сферах державного управління, зовнішньоекономічної діяльності, економічної безпеки, митної справи тощо [2; 4; 6]. Проте форсування процесу з входу України до світового господарства зумовили важливість і нагальність вирішення проблем пов'язаних з розвитком торговельних відносин України і забезпечення захисту її економічних інтересів вже сьогодні, що вимагає комплексного підходу до вивчення і систематизації чинників, що впливають на якість державного управління у сфері зовнішньої торгівлі та пошуку шляхів його удосконалення.

Теоретико-методологічні аспекти проблеми розвитку системи державного управління у сфері зовнішньоторговельної діяльності та визначення механізмів їх реалізації вимагають розробки науково обґрунтованої Концепції розвитку зовнішньоторговельної політики у контексті осмислення реальних економічних процесів, пов'язаних з необхідністю забезпечення економічної безпеки України в умовах глобалізації міжнародних економічних зв'язків з урахуванням комплексного підходу до розв'язання проблеми, а саме: шляхом поєднання регуляторних, економічних, організаційних та правових важелів державного регулювання ЗЕД через систему державних органів [1, с. 56].

Змістовне наповнення даної Концепції має утримувати:

- обґрунтування об'єктивних передумов, сутності і ролі зовнішньоторговельної політики України;
- розроблення методологічного інструментарію дослідження зовнішньоторговельної політики за умов формування інтеграційної економіки;
- обґрунтування методологічних підходів до формування засад та принципів функціонування зовнішньоторговельної політики в глобальному ринковому середовищі;
- аналіз сучасних моделей зовнішньоторговельної політики наднаціонального рівня та визначення можливості їх адаптації для використання в Україні з метою реалізації її економічних інтересів та інтересів національної безпеки на світовому ринку;
- визначення критеріїв й важелів підвищення ефективності функціонування системи державного регулювання та контролю зовнішньої

торгівлі в контексті забезпечення її економічної безпеки;

- дослідження місця і ролі правових регуляторів в Україні у розвитку глобальних інтеграційних процесів та їх впливу на стан економічної безпеки;

– аналіз економічних наслідків інтегрування України до світового простору на глобальному рівні в контексті забезпечення її національної безпеки;

- моделювання процесу тарифного та нетарифного реформування з урахуванням інтеграційних процесів та вимог економічної безпеки.

Динамічний та відносно прогнозований характер змін у системі світового господарства, широко-масштабна трансформація українського суспільства зумовлюють необхідність обґрунтування алгоритму оптимальної та зваженої взаємодії національної економіки з міжнародним економічним співтовариством [5].

Зважаючи на те, що головним провідником державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності є Державна митна служба України перш за все визначимося з її впливом на формування зовнішньоторговельної політики в сучасних умовах. Безумовно, досягнення цивілізованого рівня розвитку митної системи не може обмежуватись створенням сучасної інфраструктури підрозділів митної служби та вдосконаленням митних процедур. Навіть членство України у митній організації (ВМО) та в окремих інтеграційних угрупованнях не позбавляє її необхідності подальшого вдосконалення механізму функціонування митної системи. Екстенсивні чинники розвитку фактично вже вичерпано. Визначальним має стати поступовий перехід до інтенсивної моделі розвитку, яка забезпечить якісно новий механізм митного регулювання зовнішньої торгівлі [3, с. 94].

Митна справа як прерогатива діяльності держави щодо реалізації національних інтересів та зміцнення економічної безпеки набуває свого якісного стану за умови фундаментального науково-теоретичного дослідження суті, особливостей дії та використання в практиці господарювання механізму державного регулювання експортно-імпорتنних операцій, які на нашу думку мають вестися одразу за декількома взаємопов'язаними та взаємозалежними напрямками:

У сфері нормативно-правового забезпечення:

- функціонально-правовий аналіз та чинного законодавчо-нормативного забезпечення зовнішньоторговельної діяльності та діяльності митних органів;
- моніторинг міжнародного законодавства з організації та державного регулювання ЗЕД;
- удосконалення нормативно-правової бази функціонування митної системи шляхом забезпечення взаємозв'язку норм і принципів митного законодавства із зовнішньоекономічним, податковим, валютним, цивільним, кримінальним, транспортним законодавством у частині, що стосується митної справи;

– удосконалення механізму реалізації форм і методів процесуальної діяльності митних органів у правоохоронній сфері боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил;

У сфері розвитку системи митного контролю та митного оформлення:

– раціоналізація та спрощення процедур митного оформлення товарів, які переміщуються через митний кордон України;

– пошук та апробація нових і вдосконалення існуючих форм і засобів митного контролю з урахуванням вимог Кіотської конвенції та рекомендацій Міжнародної митної організації;

– створення єдиної інтегрованої інформаційно-аналітичної системи обліку суб'єктів ЗЕД і контролю зовнішньоекономічних операцій та платежів за ними, адаптованої до світових вимог;

– розробка рекомендацій з удосконалення організаційно-управлінської структури митної служби для забезпечення ефективності заходів направлених на виявлення товарів і транспортних засобів, що приховані від митного контролю та оподаткування створення підрозділів митної розвідки.

У сфері митного регулювання:

– вдосконалення механізму митного регулювання шляхом через гнучке застосування митного тарифу і методів визначення митної вартості для різних режимів ЗЕД;

– визначення переліку окремих категорій критичних товарів та фіксованої межі митної вартості для нарахування митних платежів за ними;

– розробка заходів для підвищення контролюючої функції митних органів за дотриманням правил сертифікації імпортованої продукції та захисту українського ринку від недоброякісних товарів;

– удосконалення системи нетарифного регулювання зовнішньоторговельної діяльності;

– удосконалення митно-тарифних та нетарифних методів регулювання інвестиційних процесів, які стимулюють розвиток міжнародної кооперації виробництва на підставі довгострокових контрактів і угод;

– удосконалення митної системи через уніфікацію механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності з вимогами СОТ з поданням захисту економічних інтересів України.

– розробка механізму забезпечення прозорості митних процедур та інформування учасників зовнішньоекономічної діяльності про правила митного регулювання зовнішньої торгівлі.

Зовнішньоторговельна політика є засобом коригування і використання механізму митного регулювання залежно від конкретної внутрішньої та зовнішньоекономічної ситуації. Але це коригування можливе лише за умови пізнання самого механізму митного регулювання, тобто потрібно дослідити дію цього механізму. Митна справа лише розкриває зміст певних процесів й відносин та характер їх здійснення. На питання як повинні відтворюватись митні відносини, чому

саме так, а не інакше – має дати відповідь дослідження механізму митного регулювання.

З іншого боку митний механізм не може бути ефективним без вичерпного дослідження закономірностей становлення і розвитку системи митних відносин, що опосередковують відповідні митні процеси.

Тобто для пізнання принципів функціонування митної системи в цілому, необхідно мати вичерпну характеристику внутрішньо- та зовнішньоекономічного середовища, загальних закономірностей та тенденцій розвитку світової торговельної системи.

Відсутність фундаментальних наукових засад щодо реалізації митної політики зумовлює виникнення на практиці цілого ряду суперечностей, що проявляються у невизначеності та двозначності при формулюванні окремих економічних категорій у системі митних відносин. Суттєві розбіжності у трактуванні таких категорій, як митний тариф та його види, митна вартість, митні платежі, непрямі податки у сфері митного регулювання, митні збори та інше призводить не тільки до заплутаності у теорії, але й до виникнення серйозних суперечностей на практиці.

Відтворення теоретичної моделі механізму митного регулювання дозволить не тільки ефективно розв'язувати ці проблеми в діяльності митної служби, але й запобігати їх виникненню. Її впровадження дасть відповіді на низку питань, що стосуються сучасної макроекономічної ситуації в Україні та визначення стратегії зовнішньоекономічної поведінки країни в умовах конкуренто-насиченого світогосподарського середовища. Необхідно визначити вплив лібералізації зовнішньоторговельного режиму на стан економічної безпеки країни. Вимагає аналітичної оцінки проблема критичного обсягу імпорту та експорту. Існує багато інших факторів, що можуть створити загрозу економічній безпеці України, зокрема сировинний характер українського експорту; залежність України від імпорту енергоносіїв та інших стратегічних товарів; значний зовнішній борг країни та ін.

У цих умовах держава повинна здійснювати заходи щодо захисту економічного суверенітету. Це насамперед захист національної економіки від впливу іноземного капіталу і товарів; дійовий контроль за експортно-імпортними операціями зовнішньоторговельних суб'єктів, науково обґрунтоване визначення розмірів стягування митних платежів.

Особливої уваги потребує проблема дослідження характеру реалізації митної політики, адже упродовж всього трансформаційного періоду в країні здійснювалось активне митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яке носило на думку деяких науковців чітко виражений диск рецесійний характер [45]. Свідоме і не завжди зважене маніпулювання митними регуляторами зумовило слабкість та непослідовність в здійсненні митної політики України.

Сьогодні створюються умови для запровадження в зовнішньоекономічні механізми достатньо гнучкої та еластичної моделі митного регулювання. Йдеться про наукове обґрунтування та використання елементів так званої автоматичної митної політики, коли ставка мита буде автоматично самокорегуватися у відповідь на порушення макроекономічної рівноваги у суспільстві. Проте удосконалення митної політики має здійснювати у комплексі зі зміною нормативно-правового забезпечення та удосконаленням фінансово-валютної політики держави.

Оскільки в основні реалізації Концепції знаходиться удосконалення митної політики, то зупинимося на даному питанні більш докладно. Розробка і впровадження моделі державного регулювання зовнішньої торгівлі України на базі удосконалення митної політики передбачає:

- розробку пропозицій щодо внесення змін до чинних нормативних документів, що регулюють ЗЕД та проектів нових регулятивних актів;
- використання обґрунтованих ставок мита, що дозволить змодельовати універсальний механізм регулювання міжнародних економічних зв'язків не тільки з торгівлі товарами й послугами, але й сфері іноземного інвестування, спільного підприємництва та міжнародної науково-виробничої кооперації;
- удосконалення митного контролю та розробку методології його здійснення на принципах оцінки ризиків та пост-аудиту, що значно спростить здійснення митних процедур, забезпечить їх прозорість і гласність, гармонізацію митного законодавства України до міжнародних стандартів;

– обґрунтування та впровадження системи митних регуляторів тарифного та нетарифного характеру, забезпечить ефективний захист економічного суверенітету держави за умов посилення іноземної конкуренції на внутрішньому ринку;

– розробку моделі механізму регулювання зовнішньої торгівлі, дозволить збалансувати експортно-імпортні операції та стабілізувати надходження митних платежів до бюджету;

– удосконалення державної системи контролю та регулювання зовнішньоекономічної діяльності та посилення ролі митних органів у забезпеченні захисту економічних інтересів держави при її здійсненні.

Висновки

Отже, вдосконалення механізмів державного управління зовнішньою торгівлею необхідно здійснити шляхом розробки та впровадження відповідної Концепції розвитку зовнішньоторговельної політики України. При цьому, слід зазначити, що дана концепція повинна бути складовою частиною більш загальної концепції (стратегії) розвитку зовнішньоекономічної політики в рамках розвитку економічної системи країни.

Основною метою даної концепції є формування зваженого державного підходу до застосування митно-тарифних та нетарифних механізмів регулювання торговельних процесів та посилення контрольної функції держави за протіканням даного процесу та забезпечення економічної безпеки держави в умовах інтеграції України до світового економічного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобальний конкурентний простір : [монографія] / О. Г. Білорус, Ю. М. Пахомов, І. Ю. Гузенко, О. К. Скаленко, О. В. Гаврилюк; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України, Міжнар. асоц. «Україна – Рим. клуб», Міжнар. ін-т глобалістики. – К., 2007. – 680 с.
2. Головинська В. Україна і світова організація торгівлі: стан, проблеми, перспективи інтеграції : [монографія] / В. Головинська. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 168 с.
3. Голомовзий В. М. Митне регулювання : [навч. посіб.] / В. М. Голомовзий, Л. А. Панкова, О. Ю. Григор'єв, А. О. Босак, Н. Л. Калиновська, В. Г. Саяпіна. – Львів : Вид-во Львівського університету «Львівська політехніка», 2004. – 240 с.
4. Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : [підручник] / О. П. Гребельник. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 696 с.
5. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки : [навчальний посібник] / В. М. Гриньова, М. М. Новікова. – Х. : Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2004. – 756 с.
6. Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади : [монографія] / І. А. Грицяк. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2006. – 398 с.

Рецензенти: *Дацій О. І.* – д.е.н., професор;
Козлова Л. В. – к.держ.упр.

© Двигун С. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії 14.05.2012 р.

ДВИГУН Станіслав Михайлович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).

Коло наукових інтересів: регулювання зовнішньоекономічної політики України, діяльність України в СОТ.

НАЦІОНАЛЬНА АГРОПРОДОВОЛЬЧА СИСТЕМА ЯК ОБ'ЄКТ РЕГУЛЮВАННЯ

У статті проаналізовано розвиток аграрного виробництва в Україні. Визначено чинники гальмування розвитку аграрного виробництва.

Ключові слова: аграрне виробництво, розвиток, чинники, держава, ринок, сільськогосподарська продукція.

В статье проанализировано развитие аграрного производства в Украине. Определены факторы торможения развития аграрного производства.

Ключевые слова: аграрное производство, развитие, составляющие, государство, рынок, сельскохозяйственная продукция.

In the article the development of agriculture in Ukraine. Factors inhibition of development of agricultural production.

Key words: agricultural production, development, agriculture, factors, market.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сформована на початку 80-х років XX ст. система агропромислового комплексу (АПК) як сукупність галузей національної економіки, що зайняті виробництвом сільськогосподарської продукції, її зберіганням, переробкою і реалізацією населенню не відображає у значній мірі закономірності розвитку сучасного агропромислового виробництва та агропродовольчого ринку. Концепція агропромислового комплексу, що була сформована в умовах директивної планової економіки, акцентувала увагу на темпах і пропорціях розвитку галузевих ланок АПК. Планове управління галузями АПК було направлене на мінімізацію втрат продукції і ресурсів, що виникали на «перетині» галузей: «виробництво – зберігання», «виробництво – переробка», «зберігання – реалізація» тощо. При цьому жорстко регламентувалась організаційна структура сільськогосподарського виробництва, обсяги, структура й фінансово-цінові параметри виробництва і реалізації продукції [7, с. 75].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням розвитку національної агропродовольчої системи в Україні присвячені праці Дієсперова В., Корецького М. Х., Саблука П., Парсаданова Г. А., Хорунжого М. Й., Янків М. Д.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Висхідним аспектом формування ефективної системи державного регулювання аграрного сектора є визначення його змістовної характеристики, місце в макроекономіці та в суспільстві. Розробці ефективної системи регулю-

вання, на наш погляд, передують чітка структуризація об'єкта регулювання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення чинників гальмування розвитку аграрного виробництва на основі аналізу розвитку аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. АПК розглядався як складна система, що складалась із взаємопов'язаних елементів, визначальним серед яких було сільське господарство, яке традиційно вважається однією із природо-експлуатаційних галузей народного господарства, чия продукція має біологічне походження. Даний підхід до АПК був характерний і прийнятний в умовах адміністративно-командної системи, коли переважна частина ресурсів належала державі, яка регулювала виробництво, споживання, ціни на усі види продукції різних галузей, включаючи і сільське господарство. Держава визначала, встановлювала і регулювала різного роду відносини, між суб'єктами господарювання, використовуючи для цих цілей апарат Держплану, банківської кредитно-фінансової системи й інших державних структур. Таким чином, діяльність суб'єктів господарювання і відносини між ними перебували в безпосередньому віданні держави, а самі суб'єкти – належали йому.

Цільовою функцією АПК було задоволення потреб населення не тільки в продовольстві, а й інших предметах споживання, що вироблялись переважно із сільськогосподарської сировини. Це і стало основним критерієм формування складу різних галузей народного господарства, що увійшли в АПК. Зокрема, до складу АПК входили

сільськогосподарське машинобудування; сільське, рибне і лісове господарство; харчова і переробна промисловість; сільське будівництво; матеріально-технічне постачання і агросервісне обслуговування, виробнича і соціальна інфраструктура.

Теоретична невідповідність перехідного періоду негативно вплинула як на діяльність суб'єктів господарювання в АПК, так і держави в цілому. Аграрні реформи здійснювались при відсутності комплексного, науково обґрунтованого системного підходу і програми. Можна констатувати, що здійснені реформи не забезпечили вирішення головного завдання – формування ринкових умов за яких сільське господарство могло б розвиватися, як високодохідне та конкурентоспроможне товарне виробництво. Відсутність дієвих механізмів державного регулювання розвитку аграрної сфери в умовах її реформування зумовила загострення аграрної кризи, руйнацію інтеграційних зв'язків між галузями АПК і як наслідок – загострення проблеми продовольчої безпеки країни.

У системі АПК за час проведення реформ відбулися специфічні соціально-економічні процеси, які характерні для перехідного періоду. Так, у сільському господарстві – це формування нових суб'єктів господарювання на базі колишніх колективних сільськогосподарських підприємств; в агропромисловому виробництві – формування гуртових ринків продовольства і сільськогосподарської сировини; у сфері переробки сільськогосподарської продукції та агросервісу також відбулася приватизація й сформовані нові підприємницькі структури. Таким чином, по-перше, з початку проведення ринкових реформ був порушений головний принцип системи АПК – принцип цілісності комплексу. Як наслідок, розпалась організаційна структура АПК. По-друге, відбувся дисбаланс виробничо-економічних інтересів не тільки за межами, але і всередині АПК. Мова йде перш за все, про інтереси між сільськогосподарськими товаровиробниками, з одного боку, і переробними підприємствами та агросервісними структурами – з іншого [1, с. 90]. При цьому, формально об'єкти АПК залишаються в межах єдиного комплексу, а фактично це незалежні підприємства та організації з відповідною метою функціонування – самостійно вижити в нових економічних умовах в основному за рахунок сільськогосподарських товаровиробників.

Як справедливо зазначає академік Саблук П. Т., «сільське господарство, як найбільш демонополізована галузь опинилась у великій залежності від двох над монополістів – I та III сфер АПК. Внаслідок зазначеної практики розвинулась негативна дія цінового паритету між галузями агропромислового комплексу [3, с. 179]. При цьому, сільське господарство стало «... головним донором інших галузей народного господарства, що привело до виснаження його ресурсного і фінансового потенціалу». Внаслідок чого аграрний сектор економіки тривалий час був збитковим, що

негативно вплинуло на розвиток інвестиційного процесу, формування матеріально-технічної бази та поліпшення соціальних умов життя на селі.

На сучасному етапі в Україні паралельно розвиваються дві моделі – крупне товарне виробництво на базі реорганізованих КСП – новостворених підприємств різних організаційно-правових форм – і дрібнотоварне виробництво в селянських господарствах і невеликих фермерських господарствах. Першу модель умовно можна вважати індустріальною, а другу – традиційною. Перша підтримується державою, а друга розвивається переважно за рахунок ініціативи знизу [5].

В Україні, як і в багатьох інших пострадянських державах, колективні господарства виконували також соціальні функції на селі. Вони утримували школи, дитячі садки, спортивні та медичні заклади, підтримували своїх працівників після виходу на пенсію. На сьогодні через складні фінансово-економічні умови, більшість сільськогосподарських підприємств не в змозі продовжувати це здійснювати. Після реорганізації сільськогосподарські підприємства набули переважно таких організаційно-правових форм, за яких повна влада перейшла до одного чи кількох так званих засновників. І хоча матеріальна база виробництва створювалася поколіннями селян за допомогою держави, тепер право розпоряджатися господарством одержували окремі особи. Критичного осмислення потребують і орендні відносини. Масова агітація за передачу новим власникам земельних і майнових паїв позитивно сприймається немісцевими спадкоємцями і пенсіонерами; це безумовно їх влаштовує. Здають в оренду паї й працівники сільськогосподарських підприємств, тому що не мають можливості господарювати власними силами через відсутність оборотних коштів і техніки. Проте отриманий для них невеличкий прибуток від оренди використовується виключно на особисте споживання і частково – на особисте підсобне господарство [1].

Проте, окрім негативних наслідків здійснення аграрних перетворень можна виділити і позитивні. Зокрема те, що сільськогосподарські товаровиробники навчилися диверсифікувати канали реалізації збуту своєї продукції, використовувати ринок засобів виробництва, почав змінюватися менталітет менеджменту, формуватися фінансова відповідальність. Аграрне виробництво стало адекватно реагувати на ринкові сигнали, збільшуючи обсяги виробництва продукції при зростанні попиту і знижуючи обсяги в протилежному випадку.

Трансформація аграрного сектора також здійснювалась шляхом структурних та інституційних змін на агропродовольчих ринках: створені легальні умови для вільної підприємницької діяльності; здійснена приватизація підприємств всіх рівнів агропродовольчого комплексу, що призвело до виникнення альтернативних ринкових структур; формуються нові канали розподілу продукції, нові продуктові ланцюжки. Тому поява нових структур та нових зв'язків, що виникли в окремих

продуктових сегментах, є важливим свідченням переходу всього аграрного сектора економіки від адміністративно-командної системи до ринкової економіки. На агропродовольчих ринках з'явилися приватні посередники чисельність яких на окремих ринках диференційована. При цьому серед посередників можна виділити: індивідуальні, що займаються торгівлею дрібно-гуртовими партіями продовольства; неорганізовані посередники, що на власному транспорті купують худобу у селян і порівняно крупні партії постачають на переробку; крупні вітчизняні та іноземні компанії, що отримали назву «трейдери». Останні особливо проявили себе на ринку зерна, де вони оперують крупними партіями продукції, а географія їх інтересів – світовий ринок агропродовольства. Значна частина таких компаній поєднують посередницьку і виробничу діяльність. Підприємства харчової та переробної промисловості, система гуртової та роздрібної торгівлі практично повністю приватизовані. Таким чином, аграрні перетворення, що були здійснені, потребують подальших результативних кроків з метою формування ефективної національної агропродовольчої системи.

В основу побудови парадигми «національної агропродовольчої системи» необхідно покласти системний підхід та його параметричні характеристики. Зазначені компоненти національної агропродовольчої системи перебувають у тісному взаємозв'язку між собою та з елементами інших систем.

На наше переконання, як і будь-якій іншій системі, національній агропродовольчій системі притаманні такі властивості як цілісність, ієрархічність, функціональність, безперервність функціонування, цілеспрямованість, керованість тощо. Розглянемо ці властивості, оскільки нас цікавить не тільки агропродовольча система, але і її складові елементи: галузі, підгалузі, регіони тощо. Цілісність системи означає принципове не зведення її властивостей до суми властивостей складових елементів. Теорія систем виходить з постулату, що система первинна, а її елементи (підсистеми) – вторинні (вони існують лише в силу існування цілого). Таким чином, не елементи складають систему, а, навпаки, система породжує при своєму розмежуванні свої елементи [4, с. 91].

Під структурою агропродовольчої системи необхідно розуміти сукупність елементів, зв'язків та відносин між цими елементами, що визначають внутрішню побудову та організацію об'єкта як цілісної системи.

Як зазначає М. Хорунжий, під структурою взагалі слід розуміти організаційну побудову якоїсь системи, тобто співвідношення складових в одному цілому [6, с. 43]. Якщо скористатись елементарними поняттями теорії систем, то структуру АПК слід проектувати на його функцію. Отже, процес формування структури АПК відбувається під впливом співвідношення між системою та її функцією, а саме: функція системи

є первинною, а тому відіграє домінуючу роль у її структурному утворенні; лише оптимальна структура системи створює оптимальні умови для реалізації функції; чим повніше і точніше структурна будова системи спроектована на реалізацію функції, тим швидше і вищим досягається результат.

Структура ведення сільського господарства досить складна і має подвійний характер. З одного боку, це сукупність систем галузей: землеробства, рослинництва, тваринництва, які у свою чергу поділяються на низку підсистем. З іншого боку, система ведення господарства – це ціла сукупність декількох компонентів і характеристик. По-перше, стан розвитку агропромислового господарства, наявні виробничі ресурси та їх використання. По-друге, кооперація, спеціалізація та інтеграція виробництва. По-третє, організаційно-правова форма та моделі суб'єктів господарювання. По-четверте, завдання системи з виробництва продукції та задоволення в ній потреб суспільства, вимоги прибуткового ведення господарства. По-п'яте, організаційно-економічний механізм управління.

Окрім безпосередніх виробників агропродовольства ця система включає усі види діяльності щодо забезпечення роботи сільськогосподарських товаровиробників, такі як ремонт сільськогосподарської техніки, виробництво органічних і мінеральних добрив, а також підприємства з переробки, транспортування, дистриб'юторські компанії. Ці сектори взаємозалежні один з одним за допомогою ринків, на яких селяни отримують засоби виробництва і продають сировину переробним підприємствам, які, у свою чергу, виробляють продукти харчування, та реалізують на гуртовому і роздрібному ринках продовольства.

До постачальників виробничих ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників відносять: підприємства з виробництва кормів для тваринництва, підприємства з виробництва органічних і мінеральних добрив, підприємство з виробництва хімікатів (гербіцидів, пестицидів), сільськогосподарське машинобудування, ринок праці й орендодавці. Ціни постачальників визначають динаміку і структуру витрат сільськогосподарських товаровиробників і, в остаточному підсумку, ціни на продовольство.

У продовольчому комплексі важливе місце належить харчовій промисловості, тому що саме вона перетворює сільськогосподарську сировину в нову продукцію, змінюючи його матеріально-речовинну форму. Продукція може бути реалізована іншим підприємствам харчової промисловості, дистриб'юторам або напряму в торговельну мережу (продовольчим супермаркетам). Підприємства харчової та переробної промисловості виконують й деякі функції посередників. Так, м'ясопереробна компанія може мати підрозділ, що займається закупівлею великої рогатої худоби прямо у товаровиробників. Крім того, вона також може виконувати функції дистриб'ютора, наприклад, самостійно реалізуючи готову продукцію в роздрібну мережу.

Посередники (або дистриб'ютори), які виконують одну або кілька маркетингових функцій (обмін, фізичний розподіл, зберігання тощо) на шляху продукту по каналах розподілу від виробника до споживача. Мережа поширення продовольства – це складна система, що забезпечує рух харчових продуктів від виробника до споживача. Вона містить у собі такі елементи, як гуртова і роздрібна торгівля, транспортування і складається з декількох ланок – від переробника до дистриб'ютора, від брокерів, дистриб'юторів і торговельних представників до кінцевого споживача. Довжина ланцюга залежить від характеристики продукту, характеристики споживача і географічного розміщення виробника і споживача [8, с. 10].

Агропродовольчий ринок, як складову агропродовольчої системи, також можна розділити на окремі ринки: аграрної (сільськогосподарської) продукції, як сировини та ринок продовольства. З іншого боку агропродовольчий ринок у свою чергу також поділяється на ринки окремих видів сільськогосподарської продукції.

З поняттям структури органічно пов'язано поняття ієрархічності. Ієрархічність агропродовольчої системи означає, що кожний її елемент, підсистема, у свою чергу, можуть розглядатися як велика система, а сама досліджувана система являє собою лише один із елементів більш широкої глобальної системи.

Відповідно до адміністративно-територіального поділу нашої країни в національній агропродовольчій системі можна виділити обласний та районний рівні, які відображають спільні та особливі властивості об'єкта. При цьому національна агропродовольча система України входить до складу світової агропродовольчої системи (САПС). САПС формується в результаті інтенсифікації міжнародної кооперації і поділу праці, взаємодії і глобалізації національних товарних систем у сфері виробництва і продажу агропродовольства. Її матеріальну основу складають багатогалузеві продовольчі комплекси, що включають у себе три функціональні сфери: виробництво засобів виробництва; сільське господарство, що виробляє сільськогосподарську сировину; переробку і збут сільськогосподарської сировини і продовольства.

Основні елементи (САПС) – міжнародна торгівля, що охоплює всі сфери продовольчого комплексу, вивіз капіталу і технологій, пов'язаних з розвитком агробізнесу; інтернаціоналізація наукових досліджень, підготовка управлінських кадрів; організація і діяльність міжнаціональних і наднаціональних угод і організаційних структур, що впливають на всі аспекти формування і функціонування світової агропродовольчої системи. При цьому кожний із зазначених елементів не є чимось новим. Новим, на наш погляд, за останні роки з'явився ефект синергії процесів інтернаціоналізації, що дозволяє говорити про формування якісно нового рівня розвитку продуктивних сил.

Найважливішим новим елементом світового продовольчого господарства стала система глобальної інформації і прийняття управлінських рішень, що підвищує швидкість й ефективність світових господарських зв'язків у сфері агробізнесу.

Формування САПС не тільки не усуває, але й сприяє посиленню нерівномірності розвитку національних продовольчих систем, оскільки конкуренція та поділ праці виходять на глобальний рівень. Провідною ланкою САПС є розвинуті країни через те, що для продовольчих комплексів цих країн зовнішньоекономічні ринки стають основним чинником економічного зростання. Це знаходить своє вираження у поглибленні спеціалізації та кооперування у виробництві продовольства, ресурсів для його виробництва, взаємному посиленню руху капіталів і технологій.

Однією з головних властивостей агропродовольчої системи є її функціональність. Усі елементи системи безперервно діють і взаємодіють у межах свого функціонального призначення. Тому необхідно визначити таку властивість агропродовольчої системи, як безперервність функціонування. Саме безперервним функціонуванням елементів і системи в цілому визначаються структура і властивості конкретних систем. Система існує доти, доки вона функціонує. Агропродовольчій системі властива цілеспрямованість. Деякий стан системи, якого бажано досягнути в процесі її функціонування, називається комплексом цілей системи. Досягнення цих цілей підпорядковано певним чином організоване функціонування елементів системи, сукупна дія і взаємодія яких спрямоване на досягнення цих цілей. Агропродовольчій системі, як і будь-якій системі, властива керованість (управління) – це сукупність прийомів і методів цілеспрямованого впливу на об'єкт для досягнення відповідного результату (результатів). Ними можуть бути: збереження якісної специфіки об'єкта; забезпечення нормального функціонування об'єкта; забезпечення пристосування (адаптації) об'єкта до умов мінливого зовнішнього середовища; досягнення відповідних цілей розвитку об'єкта.

Сутність управління розкривається в його основних функціях: підготовка і прийняття управлінських рішень; організація виконання управлінських рішень; мотивація і стимулювання виконання рішень; облік і аналіз ходу виконання рішень; регулювання (оперативне керування) або коректування ходу виконання управлінських рішень.

Цілеспрямований розвиток системи може здійснюватися тільки в тому випадку, якщо цілі системи та шляхи їх досягнення узгоджуються з об'єктивними законами розвитку суспільства. Це узгодження здійснюється далеко не завжди, і пошук раціональних управлінських рішень можна трактувати як процес розробки компромісу між бажаним і можливим.

Висновки. Описана багаторівнева структуризація національної агропродовольчої системи дозволяє в принциповому плані структурувати основні механізми державного регулювання агропромислової сфери:

– структурно-галузеве регулювання, за допомогою яких може здійснюватися вплив на темпи і пропорції розвитку окремих галузей і виробництв сільського господарства. Серед основних методів можна виділити в першу чергу податкові пільги і державні капітальні вкладення, державні закупівлі;

– державне регулювання інституційних перетворень – приватизація, реорганізація, механізми корпоративного права;

– регулювання цін і доходів підприємств аграрної сфери, включаючи бюджетне субсидування;

– зовнішньоекономічне регулювання;

– соціальна підтримка сільського населення і розвитку сільських територій [2, с. 71].

Таким чином, національна агропродовольча система складається з наступних взаємопов'язаних елементів:

– соціальна й інституціональна організація

(структура) галузей АПК – сукупність суб'єктів продовольчого ринку, якими є виробники і споживачі продовольчих товарів (у розрізі різних соціальних груп), трейдери та інші оператори продовольчого ринку, у тому числі учасники зовнішньоторговельної діяльності;

– власне агропродовольчий ринок як система економічних регуляторів – система економічних механізмів, що регулюють процеси виробництва, переробки, зовнішньої торгівлі, розподілу і збуту агропродовольчої продукції;

– матеріальний базис системи – сукупність галузей, виробництв, об'єктів інфраструктури, що беруть участь у виробництві і реалізації продовольства (галузі, що входять до складу АПК у традиційному його розумінні), а також їхня ресурсна база (включаючи земельні ресурси, які поки, що вилучені з економічного обороту);

– розвиток сільських територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дієсперов В. Відродження сільського господарства – загальнонаціональна справа [Електронний ресурс] / В. Дієсперов. – Режим доступу: <http://komukr.kpu.net.ua>.
2. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці / М. Х. Корецький. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 260 с.
3. Особливості аграрної реформи в Україні / П. Саблук. – К. : ЗАТ «Ніч лава», 1997. – 303 с.
4. Парсаданов Г. А. Прогнозирование национальной экономики : [учебник] / Г. А. Парсаданов. – М. : Высш. шк., 2002. – 304 с.
5. Селу допомагають ... вимирати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua>.
6. Хорунжий М. Й. Організація агропромислового комплексу : [підруч.] / М. Й. Хорунжий. – К. : КНЕУ, 2001. – 382 с.
7. Янків М. Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України / М. Д. Янків. – Львів : Коопосвіта, 2000. – 448 с.
8. Flynn K. Critical Success Factors for Successful Business Reengineering Project. – Boston, 1993. – 19 p.

Рецензенти: **Корецький М. Х.** – д.держ.упр., професор;
Івашова Л. М. – д.держ.упр., професор.

© Литвин Ю. О., 2012

Дата надходження статті до редколегії 02.06.2012 р.

ЛИТВИН Юрій Олексійович – кандидат економічних наук, докторант, Дніпропетровський державний аграрний університет.

Коло наукових інтересів: державне регулювання агропродовольчого ринку в Україні.

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЯК НАПРЯМОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНО-ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

У статті розроблено теоретичні положення та обґрунтовано методичні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств у сучасних ринкових умовах.

Ключові слова: державна політика, інституційні умови, конкурентоспроможність, кон'юнктурні зміни, промислова політика

В статье разработаны теоретические положения и обоснованы методические рекомендации относительно повышения конкурентоспособности промышленных предприятий в современных рыночных условиях.

Ключевые слова: государственная политика, институционные условия, конкурентоспособность, конъюнктурные изменения, промышленная политика.

In the article theoretical positions and reasonable guidelines to improve the competitiveness of industrial enterprises in the current market conditions.

Key words: national policy, institution conditions, the competitiveness, industrial enterprises's policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Підвищення конкурентоспроможності різних суб'єктів економічної діяльності на сьогодні є однією з найбільш актуальних проблем наукових досліджень внаслідок загострення конкуренції на світовому ринку і постійних змін кон'юнктурних, економічних, організаційних та інституційних умов господарювання.

Важливість дослідження посилюється ще й тим, що на конкурентні відносини впливає подальша інтеграція вітчизняної економіки до спільного ринку Європейського Союзу (ЄС), підвищення темпів гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В Україні питання забезпечення конкурентоспроможності різних об'єктів, у тому числі промислової галузі, і їх конкурентних переваг розглядали у своїх роботах Л. Антонюк, А. Воронкова, В. Геєць, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Л. Піддубна, О. Савчук, О. Тіщенко, О. Чернега, М. Чумаченко.

Проблеми конкурентоспроможності та шляхів її підвищення знайшли відображення відбиття в публікаціях таких сучасних зарубіжних фахівців спеціалістів, як В. Андріанов, М. Гельвановський, М. Міроненко, І. Пилипенко, М. Портер, Е. Райнерт, П. Рапкін.

Різним аспектам теорії і практики конкурентоспроможності як елементу управління діяльністю

підприємства присвячені роботи З. Борисенко, Б. Буркинського, Т. Бурцева, А. Воронова, О. Дуброва, Ю. Іванова, Ф. Котлера, В. Лисюка та інших науковців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомий напруження, залишаються проблеми, що потребують спеціального наукового аналізу.

Формулювання цілей статті. Завдання статті полягають у розробці теоретичних положень і обґрунтуванні методичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств у сучасних ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загострення глобальної конкуренції, яке охоплює не тільки товарні ринки, але й ринки капіталів, технологій і робочої сили, різко посилює вимоги до конкурентоспроможності української економіки, її здатності до інноваційно-інвестиційного оновлення.

У сучасному економічному житті конкурентоспроможність є однією з найпопулярніших і найпоказовіших категорій, яка дозволяє оцінити якість не тільки продукції і самого виробництва, але й економічної системи, в межах якої це виробництво здійснюється. Так, найближчими роками країни ЄС сподіваються стати найбільш конкурентоспроможною світовою зоною за рахунок впровадження енергозберігаючих технологій,

підвищення якості освіти та зайнятості населення, а, відповідно, і рівня життя та добробуту. На жаль, Україна з її зовсім не конкурентоспроможною економікою не є рівноправним партнером для європейської спільноти. В процесі підготовки до тих чи інших виборів багато хто з політиків активно використовує ідею розвитку України як конкурентоспроможної держави. Це вимагає розробки детальної, всебічної не тільки економічної, але й інноваційно-промислової політики, спрямованої на досягнення Україною високих показників у цій сфері.

Досить розповсюдженим визначенням терміна «конкурентоспроможність» є наступне: реальна та потенційна здатність виготовляти та реалізовувати товари чи надавати послуги, які за ціновими та якісними характеристиками є більш привабливими для покупців, ніж товари та послуги інших виробників [3, с. 243]. Узагальнений характер цього визначення дозволяє застосовувати його як на мікро-, так і на макрорівні. Однак помилково ототожнювати конкурентоспроможність з продуктивністю чи прибутковістю. Конкурентоспроможність свідчить, насамперед, про довгостроковий аспект розвитку, про здатність досягати та підтримувати високі темпи економічного зростання, що, врешті-решт, призводить до високого рівня добробуту населення. Не слід розглядати як прояв конкурентоспроможності інвестиційну привабливість країни для іноземних інвесторів. Насправді цей підхід є обмеженим, оскільки в постіндустріальну епоху найважливішими чинниками економічного зростання стають нематеріальні фактори. Головні позиції тут посідають інтелектуальний капітал та людський фактор. Усе частіше починають трактувати конкурентоспроможність як здатність залучати та використовувати інтелектуальний капітал [8, с. 41]. Саме стимулювання розвитку інноваційного підприємництва та підтримку науки й освіти спеціалісти ЄС обрали як найважливіші напрямки підвищення якості економічного зростання свого угруповання. Здебільшого з урахуванням національних особливостей ці положення мають стати фундаментом для побудови нової української конкурентоспроможної економіки.

Багато авторів, вивчаючи феномен конкурентоспроможності, використовують для цього різні підходи, щоб визначити найважливіші фактори, які впливають на формування конкурентних переваг. Так, Р. Нельсон наводить три основні підходи, за якими стає можливим визначати багаторівневий характер конкурентоспроможності і можливі шляхи впливу на неї. Це зокрема:

- мікроекономічний підхід, що як головні суб'єкти конкуренції розглядає компанії, у сфері діяльності яких знаходяться основні фактори і важелі конкурентних переваг;

- макроекономічний – прихильники якого основні умови конкурентних переваг вбачають у витратах капіталу, сукупних нормах заощадження

і інвестування, а також у зростанні продуктивності праці;

- через вивчення промислової політики держави, яка може досить оперативно впливати на конкурентоспроможність через субсидування інноваційної діяльності і захист внутрішнього ринку [6, с. 34].

На рівні підприємницького середовища частіше використовується традиційний підхід, який робить наголос на підвищенні конкурентних можливостей безпосередньо суб'єктів конкуренції – підприємств, фірм, компаній.

У контексті інноваційних змін, як передумов формування конкурентних можливостей економіки, поширюється інтерес як учених, так і політиків до осмислення ролі державної інноваційно-промислової політики з підвищення конкурентних можливостей економіки через активізацію інноваційних процесів, формування технологічних пріоритетів, фінансову підтримку інноваційної сфери, вдосконалення організаційно-економічних методів державного і галузевого управління технологічним розвитком [5, с. 75].

Проте ми не схильні віддавати перевагу якомусь одному підходу, оскільки кожен з них окремо не дає повної відповіді на питання, що ж кінець-кінцем впливає на зміни конкурентоспроможності. Хоча в контексті даного дослідження значне місце приділяється ролі інноваційно-промислової політики у забезпеченні конкурентних переваг, ми вважаємо, що не можна ігнорувати як мікроекономічний рівень, де реалізуються інноваційні здобутки компаній, виникають нові галузі і виробництва і створюється переважна частина валової доданої вартості, так і макроекономічне середовище, в якому формується соціальне і нормативно-правове поле конкуренції. Лише комплексний підхід сприятиме реалізації ефективної конкурентної стратегії держави, де кожен господарюючий суб'єкт зможе створити власні конкурентні позиції, що в цілому відповідає сучасній теорії конкуренції, яка виходить з того, що конкурують не країни, а окремі виробники чи продавці продукції, а тому економічний успіх держави та її конкурентоспроможність безпосередньо визначається наявністю в неї конкурентоспроможних галузей і виробництв. Отже, підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників слід розглядати як найважливіший пріоритет інноваційно-промислової політики держави. Його реалізація має знайти всебічну активну підтримку в діях уряду і забезпечуватися формуванням сприятливого внутрішнього і зовнішнього нормативно-правового поля конкуренції, що неможливо без постійного обстеження національної економіки та світового ринку, виявлення умов і факторів виробництва, що можуть сприяти ефективній конкуренції.

Практичною основою розробки й реалізації державної політики, на нашу думку, має стати розв'язання таких першочергових завдань:

- оцінка ступеня конкурентоспроможності національної економіки з визначенням умов і факторів, що можуть сприяти ефективній конкуренції, збільшенню експортного потенціалу держави;

- обґрунтування пріоритетних галузей, виробництв і видів продукції, що мають або можуть отримати в коротко – і середньостроковій перспективі конкурентні переваги на світових ринках;

- визначення шляхів і заходів державного сприяння підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, зокрема, за рахунок цільової підтримки пріоритетних галузей і виробництв;

- поєднання зусиль держави у здійсненні структурної перебудови, інноваційної політики та соціально-економічного розвитку регіонів щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва;

- науково-практичне та інституційне забезпечення заходів щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, виходячи з національних умов та особливостей світового ринку [7, с. 42].

При цьому слід розділяти загальне прагнення до підвищення конкурентоспроможності національної економіки в цілому і можливості отримувати конкурентні переваги в окремих галузях і виробництвах. У першому випадку – це має бути стратегічна лінія державної політики взагалі, в іншому – йдеться про визначення пріоритетних галузей, виробництв і видів продукції, які вже мають або можуть отримати найближчим часом певні конкурентні переваги через наявність у тій чи іншій країні необхідних сприятливих умов, тобто про те, що власне має бути предметом промислової політики. Відповідно до цього повинні розподілятися наявні ресурсні можливості держави і окремих її галузей [2, с. 80]. Інакше кажучи, визначення конкретних заходів щодо підвищення якості і конкурентоспроможності продукції та їх фінансування мають забезпечувати максимально ефективне використання наявних ресурсів.

Конкурентоспроможність промислового виробництва може бути суттєво підвищена через інтернаціоналізацію попиту. Мова йде про поширення інтересу до української продукції з боку споживачів з-за кордону. Це досить комплексна проблема, бо передбачає вирішення широкого кола політичних, економічних, технологічних і соціальних питань. Окрім переходу на міжнародні норми і стандарти з виготовлення, експлуатації і сервісного обслуговування продукції та проведення її сертифікації, суттєвої уваги заслуговує розвиток відповідної ринкової інфраструктури за кордоном, а саме: формування розгалуженої системи збуту товарів і послуг, створення мережі торговельних представництв, комерційних агентств, оптових складів, виставкових комплексів тощо, які мають сприяти популяризації і просуванню вітчизняних товарів.

Вирішувати ці питання одному підприємству і навіть галузі дуже складно, але якщо вони ставлять за мету вихід на зовнішній ринок, держава повинна якомога активніше допомагати їм у цьому. Це значно підвищить їх потенційні можливості в отриманні конкурентних переваг. Проте українські реалії в цьому сенсі досить неоднозначні для різних галузей. З одного боку, держава намагається істотно змінити традиційну структуру українського експорту, підвищивши у ньому частку наукомісткої та високотехнологічної продукції та продукції поглибленої переробки кінцевого споживання. У розв'язанні цієї проблеми надії покладаються, перш за все, на галузі машинобудування і оборонної промисловості, а також на окремі виробництва харчової, легкої та хімічної промисловості.

З іншого боку, не можна ігнорувати наявний потенціал галузей енергосировинного сектора – металургійної, хімічної і нафтохімічної промисловості, виробництва коксу та продуктів нафтопереробки, виробництва інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів і скловиробів), які хоча і не претендують на роль високотехнологічних і наукомістких, але вже займають відповідні конкурентні позиції на світовому ринку [3, с. 154]. Використовуючи переваги, що їм забезпечують «домашні» умови, а саме наявність ресурсної бази – сировини, трудового потенціалу і основного капіталу, вони виступають як потужні гравці у торговельно-економічних стосунках України з іншим світом і роблять відчутний внесок до економіки країни.

Таким чином, враховуючи структурні пріоритети інноваційної трансформації економіки України, головний акцент інноваційно-промислової політики має бути зосереджено на підтримці прогресивних співвідношень у темпах розвитку між секторами промисловості, що склались останнім часом, з наданням всебічної державної підтримки галузям інноваційно-інвестиційного сектора – виробництву машин і устаткування, виробництву електричного і електронного устаткування, транспортного машинобудування.

Безперечно, політика конкурентоспроможності має базуватися, по-перше, на зміцненні конкурентних переваг України у космічному секторі, сферах металургії, енергомашинобудування, атомної енергетики, транспорту і аграрного сектора, виробництва екологічно чистих продуктів тощо; по-друге, на підтримуванні передових позицій у наукових дослідженнях і технологіях шляхом створення потужних об'єднань вітчизняних підприємств однієї галузі, розвитку виробничої кооперації з країнами ЄС та СНД, входження в глобальний оборот високотехнологічної продукції та технологій з власною спеціалізацією [5, с. 186]; по-третє, сучасні економічні проблеми України не можуть бути розв'язані за допомогою суто економічних інструментів та інститутів. Реальним «вузьким місцем» сьогодні є система правозастосування, передусім судова і правоохоронна

системи. Країна підійшла до такої фази, коли подальший економічний розвиток значною мірою буде визначатися станом інститутів державної влади; по-четверте, відбудова інститутів ринку має бути чітко націленою на зміцнення довіри між суб'єктами суспільного, економічного і політичного життя. Саме довіра є ключовим фактором зниження трансакційних витрат, які здійснюють негативний вплив на конкурентоспроможність українського бізнесу. Ключова роль тут належить державі. Рішення, що приймаються владою, повинні бути передбачуваними і зрозумілими суб'єктам господарського життя, відповідати положенням демократичної Конституції. Ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності є тільки ефективність функціонування усієї системи застосування законодавства (адміністративної, судової та правоохоронної систем) і реформування соціальної сфери; по-п'яте, нарощування змагальності на внутрішньому ринку. Не можна заперечувати, що галузі, не здатні конкурувати на внутрішньому ринку, ніколи не стануть конкурентоспроможними на зовнішньому. Необхідним є лише свідоме обмеження конкуренції в ряді соціально значущих галузей; по-шосте, шлях до внутрішньої і міжнародної конкурентоспроможності йде через усвідомлення підпорядкованості певним закономірностям поведінки суб'єктів господарювання на сучасних ринках. У сучасній економіці в умовах домінування транснаціонального виробництва поняття «національна продукція» втрачає первісний сенс. Це означає, що сильною буде лише та країна, де діють глобальні гравці, здатні визначати світові тенденції розвитку технологій та фінансових потоків [5, с. 41].

Отже, формування національних конкурентних переваг залежить сьогодні й залежатиме надалі не тільки від інвестицій та активності компаній, але й від цілеспрямованої політики держави на національному та міжнародному рівні.

Таким чином, конкурентоспроможність держави не повинна бути лише економічною метою. Це, насамперед, національна і політична ідея, яка вимагає формування чіткої, всебічної стратегії дій з її досягнення. Безперечно, вона повинна передбачати координованість дій на всіх рівнях: економічному, політичному, духовному. Невід'ємною складовою конкурентоспроможної економіки є формування стабільного підприємницько-інноваційного сектора, де наявні (і співпрацюють) як великий і середній, так і малий бізнес. А це, у свою чергу, передбачає: реформування стабільного макросередовища; якісних суспільних інституцій; внутрішньої конкуренції та дієвих фінансових інструментів; сприятливого інвестиційного клімату як для іноземних, так і внутрішніх інвесторів.

Також, без сумніву, провідною на державному рівні має стати політика розвитку людського інтелектуального капіталу. Мова йде про створення економіки знань, де інвестиції спрямовуються до освіти, науки, охорони здоров'я з метою зробити високоосвічену та кваліфіковану людину найваж-

ливим фактором конкурентоспроможності. Так, для економіки, яку називають інноваційною, характерним є таке співвідношення інвестицій до науки, освіти та капітального оновлення виробництва – 1:3:3, хоча до найбільш наукомістких галузей виробництва витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи можуть дорівнювати інвестиціям в основні фонди [1, с. 36]. А це вимагає не тільки реформування системи державного асигнування, а, насамперед, зміни стратегії управління, яке буде орієнтована на довгострокові інвестиції і результати.

При цьому, першочерговими напрямами інноваційно-промислової державної політики мають стати:

- всебічна реконструкція системи освіти та науки України з урахуванням сучасних світових вимог;
- реформування законодавчої бази таким чином, щоб це відповідало потребам науково-технічного розвитку, в тому числі розробка і прийняття законодавчих актів, спрямованих на захист інтелектуальної власності;
- підвищення частки державного бюджету, що спрямовується до освіти та науки, посилення контролю за використанням цих коштів;
- створення відповідної системи державних фондів, які б сприяли інноваційній діяльності;
- побудова інноваційної інфраструктури, спрямованої на підтримку наукомісткого підприємництва, що має містити: технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори та інше;
- забезпечення розробки і впровадження системи застосування пільг при оподаткуванні прибутку підприємств, що спрямовують кошти на фінансування наукових досліджень та інвестуються у інноваційні підприємства;
- створення єдиної державної кредитної установи, яка б здійснювала пільгове кредитування підприємств і підприємців, що працюють у сфері високотехнологічного виробництва.

Найбільш дискусійними є питання щодо механізмів досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки. Так, одні фахівці пропонують віддати пріоритет стратегії «технологічного ривка», інші – посиленню інвестиційного напрямку забезпечення структурної перебудови [3, с. 51].

Останніми робиться наголос на беззаперечній здатності інвестицій примусити запрацювати промисловість і вирішити проблему неплатежів. Зустрічаються також і думки про необхідність зміцнення національної грошової одиниці та посилення впливу фінансової політики в цілому. Останнім часом також посилюється лобіювання різного роду обмежень в економічній діяльності.

Цілком очевидно, що кожному із зазначених напрямів притаманні виважені і раціональні пропозиції, які за певних обставин можуть бути залучені до загальної стратегії відновлення конкурентоспроможності національної економіки. Але очевидно й те, що жоден з цих напрямів сам

по собі не виконує функцію ініціатора злагодженої й продуктивної праці в Україні.

Відновлення високого рівня конкурентоспроможності всього виробництва на основі інноваційно-промислової політики в Україні на даному етапі неможливе з таких причин:

- інноваційно-промислова політика вимагає концентрації великих обсягів ресурсів, яких в економіці просто немає;
- запровадження пільгових режимів для окремих секторів посилює міжгалузеві диспропорції та тиск на інші сектори економіки України, що спричинить скорочення в них робочих місць та згорання виробництва;
- продукція високотехнологічних галузей не знаходиться збуту в інших галузях, стан розвитку яких вимагає вирішення питання виживання, а не виходу на новий якісний рівень;
- надбання інноваційних секторів не використовуються достатньою мірою через великий технологічний відрив і відсутність мотивації використання;
- ефективність «точок зростання» поглинається марнотратством інших секторів економіки [8, с. 62].

Зрозуміло, що за новими технологіями – майбутнє, і їхній розвиток має всебічно стимулюватися, проте брак ресурсів розвитку зумовлює їхній занепад. Отже, стимулювання на сучасному етапі виключно високотехнологічного сектора не сприятиме зміцненню всієї економіки, а зумовить створення «технологічних анклавів» за рахунок стримування розвитку решти секторів.

Отже, необхідна виважена стратегія досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки, механізми якої забезпечували б високу мотивацію всім суб'єктам економічних відносин та створювали засади високопродуктивної та прибуткової праці. Розробці такої стратегії має передувати визначення існуючих механізмів нормативно-правового поля, які збільшують ціну української продукції – основного індикатора конкурентоспроможності.

Важливим пріоритетом посилення конкурентоспроможності національної економіки є державна політика підвищення доходів. Оскільки доходи населення є основою утворення платоспроможного ринку, то вони є важливим параметром конкурентоспроможності. Так, у країнах з розвинутою ринковою економікою вже давно визнано значну кон'юнктурну роль, яку відіграє рівень заробітної плати, тому останній є предметом постійної уваги на державному рівні.

Одним з важливих напрямів підвищення конкурентоспроможності національної економіки є орієнтація на інновації і прогресивні технології [6, с. 82]. У забезпеченні даного напрямку доцільно застосовувати пільгове оподаткування для цих типів виробництва. Українська модель економіки повинна закласти у внутрішньому середовищі підвалини для високопродуктивної праці. При цьому держава повинна охороняти мотиваційні можливості внутрішнього середовища та підтримувати ефективну роботу всіх суб'єктів господарювання.

Отже, основними умовами розбудови високого рівня конкурентоспроможності національної економіки є такі:

- 1) переведення функціонування всіх суб'єктів економіки на ефективну роботу в умовах конкурентного середовища;
- 2) забезпечення паритетності міжгалузевого переливу капіталу за рахунок вирівнювання умов капіталотворення на різних сегментах ринку;
- 3) залучення «тіньового» сектора до сфери легального обігу фінансових ресурсів і розширення на цій основі власних ресурсів для здійснення підприємницької діяльності;
- 4) формування економічної політики з урахуванням пріоритетів національної безпеки;
- 5) переорієнтація на внутрішні джерела розвитку з метою зниження залежності від країн-партнерів та міжнародних організацій;
- 6) створення стабільної та несуперечливої нормативно-правової бази для впровадження стратегії підвищення конкурентоспроможності національної економіки України.

Висновки. Таким чином, визначальним чинником конкурентоспроможності національної економіки є наявність умов для формування стійких конкурентних позицій національних підприємств. Отже, політика підвищення конкурентоспроможності національної економіки полягає в забезпеченні, насамперед всередині країни, реального конкурентного середовища та, що не менш важливо, здатності підприємств вести конкурентну боротьбу, яка має конструктивну спрямованість. Рівень такого забезпечення і визначає головний критерій конкурентоспроможності національної економіки.

Розглянуті структурні параметри промислового виробництва дають підстави розраховувати на сприятливі умови для отримання конкурентних переваг вітчизняними товаровиробниками, але щоб зробити ці умови реальнішими держава має мобілізувати увесь арсенал доступних їй заходів з проведення відповідної структурної інноваційно-промислової політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації / Л. Л. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2009. – 275 с.
2. Афанасьев М. Мировая конкуренция и кластеризация экономики / М. Афанасьев, Л. Мясникова // Вопросы экономики. – 2008. – № 4. – С. 79 – 80.
3. Жаліло Я. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, Я. В. Белінська та ін. – К. : НІСД, 2010. – 388 с.

4. Загоруйко Ю. Буш оголосив ініціативу американської конкурентоспроможності / Ю. Загоруйко // Дзеркало тижня. – 2009. – № 12 (591). – С. 4.
5. Кондратюк В. Макроекономічні проблеми конкурентоспроможності України / В. Кондратюк. – К. : КНЕУ, 2011. – 360 с.
6. Куликов Г. В. Японский менеджмент и теория международной конкурентоспособности / Г. В. Куликов. – М. : Экономика. 2010. – 348 с.
7. Павленко Ф. Підвищення конкурентоспроможності виробництва в країнах з перехідною економікою / Ф. Павленко, М. Якубовський // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 42–51.
8. Підвищення конкурентноздатності економіки областей Заходу та Півдня України на основі формування нових виробничих систем (кластерів). (Підсумки соціально-економічних досліджень) / Під заг. ред. С. І. Соколенка. – К., 2005. – 222 с.

Рецензенти: **Шевчук О. В.** – д.політ.н., професор;
Івашова Л. М. – д.держ.упр., професор.

© Добрунов С. С., 2012

Дата надходження статті до редколегії 14.05.2012 р.

ДОБРУНОВ Сергій Сергійович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).
Коло наукових інтересів: інноваційно-промислова політика України.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті досліджено сутність банківської системи. Визначено елементи та особливості банківської системи України.

Ключові слова: банківська система, державне управління, закон, кредитна організація, механізм, система, структура, фінансова установа.

В статье исследована сущность банковской системы. Определены элементы и особенности банковской системы Украины.

Ключевые слова: банковская система, государственное управление, закон, кредитная организация, механизм, система, структура, финансовое учреждение.

In the article the essence of the banking system. The elements and features of the banking system of Ukraine.

Key words: Banking system, public administration, law, credit institution, mechanism, system, structure, financial institution.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження банківської системи на сучасному етапі, її поняття та структури викликані різними і теоретичними, і практичними обставинами. Розглядаючи це питання з практичної точки зору, переконуємося, що однією з умов функціонування банків і їх взаємодія з клієнтами є включення банку до банківської системи, оскільки клієнти банків мають право відкривати рахунки не тільки для того, щоб зберігати та акумулювати таким чином свої гроші, але й для того, щоб забезпечити свою господарську діяльність та власні потреби в будь-яких банках України, маючи при цьому можливість розраховуватися з необмеженою кількістю одержувачів коштів. Таким чином, вступаючи в договірні відносини з будь-яким банком, клієнт теоретично має можливість розраховувати на взаємодію з усією банківською системою.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку банківської системи України було досліджено такими відомими вітчизняними науковцями та практиками як: І. Алексєєв, О. Барановський, О. Вовчак, В. Геєць, О. Кіреєв, М. Козоріз, В. Корнєєв, М. Крупка, В. Міщенко, Т. Смовженко, В. Стельмах, І. Хома та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У теоретичному плані дослідження банківської системи дає можливість окреслити те зовнішнє середовище, в якому

знаходиться конкретний банк, виявити його залежність від цього середовища та можливість їх взаємного впливу.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання: дослідити сутність банківської системи; визначити елементи та особливості банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Щоб скласти цілісне наукове уявлення про банківську систему, слід визначити її елементи, розкрити їх внутрішню закономірність та взаємозв'язок. Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що на сьогодні відсутня єдиність поглядів на поняття та структуру банківської системи.

Тривалий час учені-економісти, які займалися дослідженнями у сфері кредиту та грошового обігу, розглядали поняття «банківська система» і «кредитна система» як сукупність організацій, об'єднаних своїми завданнями.

Характеризуючи банківську систему СРСР, В. М. Батирев фактично отожденовав банківську і кредитну систему вказуючи, що «ще єдина централізована система. Радянські банки, будучи державною власністю, здійснюють свої функції в плановому порядку на основі єдиного державного керівництва» [3, с. 6].

Різні підходи до поняття «банківська система» та «кредитна система» зустрічаються і в роботах М. С. Атлас. Спочатку вчений пропонує розглядати кредитну систему як сукупність кредитних організацій [1, с. 5], пізніше в поняття «кредитна система» автор включає і банківську систему, і

форми короткострокового кредитування, а також досліджує структуру банківської системи.

У 70-х роках змінюється підхід до визначення поняття «банківська система», дослідники розглядають її як дещо ціле, що являє собою єдність «відносин» і сукупність «кредитних організацій».

Досліджуючи банківські системи в інших країнах, Г. П. Солюс у ті роки писав: «Сучасна капіталістична банківська система – складний комплекс грошово-кредитних установ, який включає різні за масштабом і характером діяльності, за типом власності та національної належності, банківські інститути, що виконує різноманітні функції та відіграє многогранну роль на ринку капіталу та в економіці в цілому» [16, с. 10].

Сьогодні російські вчені-економісти під банківською системою розуміють історично сформовану та законодавчо закріплену систему організації банківської справи в конкретній державі [2, с. 29]. У структуру сучасної банківської системи дані автори включають центральний банк, кредитні організації та філії і представництва іноземних банків. Кредитні організації розглядаються як сукупність банків та небанківських кредитних організацій.

Характеризують банківську систему і як сукупність різних видів банків та банківських інститутів у їх взаємозв'язку, що існують у тій чи іншій країні в певний історичний період.

У підручнику за редакцією вченого-економіста Б. С. Івасіва пропонується розглядати банківську систему як сукупність банків, що функціонують у країні, визначаючи банківську систему як складову частину кредитної системи [8, с. 29]. Інституційна структура кредитної системи розглядається як взаємозв'язок трьох груп: центрального банку, комерційних банків та спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів (парабанки). Перші дві групи об'єднуються в окрему ланку організації кредитних відносин – банківську систему країни. Третя же група формує відносно відособлену систему небанківських установ, що спеціалізуються на виконанні окремих операцій.

Відомі українські вчені М. І. Савлук, А. М. Мороз та М. Ф. Пуховкіна доходять висновку про те, що необхідно розглядати банківську систему не як просту сукупність окремих банків, а свідомо побудовану на законодавчій основі їх єдність із чітким визначенням місця, субординації та взаємозв'язків окремих її елементів та ланок. Автори вказують, що вона (банківська система) виконує свої специфічні функції і роль в економіці, які хоч і пов'язані з функціями і роллю окремих банків, проте не повторюють їх і не зводяться до них, а мають самостійне значення [9, с. 120]. Учені вважають, що «більш правомірним видається формування банківської системи як законодавчо визначеної, чітко структурованої та субординованої сукупності фінансових посередників, які здійснюють банківську діяльність на постійній професійній основі і функціонально взаємопов'язані в самостійну

економічну структуру» [9, с. 129]. Фінансовими посередниками автори називають суб'єктів грошового ринку, що займаються фінансовим посередництвом, які у свою чергу поділяються на банки та небанківські фінансові посередники (а саме: договірні та інвестиційні фінансово-кредитні установи).

Банківську систему визначає О. А. Костюченко через розгалужену сукупність банків, банківських інститутів, фінансово-кредитних установ, що діють у межах єдиного фінансово-кредитного механізму на чолі з центральним банком [12, с. 37].

Інший підхід до поняття та структури банківської системи закріплений і в законодавстві. Так, згідно зі ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року, банківська система розглядалася як сукупність Національного банку України та інших банків, що створені і діють на території України [10]. Визначений законодавством перелік не можна було вважати повним. Оскільки на території нашої держави знаходяться філії та представництва іноземних банків, які також здійснюють банківську діяльність. Зміни, внесені до Закону 16 листопада 2006 року [11], розширили структуру банківської системи. Сьогодні, згідно зі ст. 4 Закону «Про банки і банківську діяльність», банківська система України складається з Національного банку та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до законодавства.

Аналізуючи різні підходи до поняття «банківська система», вважаємо, що їх можна об'єднати в такі чотири групи:

- банківська система розглядається як сукупність банків держави;
- банківська система розглядається як сукупність банків, банківської інфраструктури;
- банківська система включає в себе кредитну систему;
- банківська система розглядається через систему комерційних банків.

Найбільш загальними дефініціями є ті, що характеризують банківську систему як сукупність банків. Їх представники стверджують, що «за сучасних умов банки являють собою не просто випадковий набір, а дійсно банківську систему» [2, с. 29], або «під банківською системою розуміють сукупність кредитних інститутів усередині країни з внутрішніми взаємозв'язками між ними», чи «сукупність різних видів національних банків та кредитних установ, що діють у рамках загального грошово-кредитного механізму» [2, с. 29].

Представники другої групи пропонують включати банківську інфраструктуру до складу банківської системи. Інфраструктура, як сукупність допоміжних організацій, що забезпечують нормальне функціонування банків, у принципі може бути включена до банківської системи, але вона не може належати ні до першого рівня, ні до другого рівня банківської системи, вона тільки являє

собою допоміжну ланку, яка обслуговує обидва ці рівні.

Представники третьої групи до банківської системи включають кредитні установи, які не тільки за визначенням, але й за своєю економічною сутністю не є банками, – фонди спеціального призначення, товариства взаємного кредиту, ломбарди, каси взаємодопомоги.

Представники четвертої групи розглядають банківську систему через систему комерційних банків, під якою розуміють «систему комерційних банківських установ, що саморозвивається на підставі чесної конкуренції і функціонування означених структур у взаємозв'язку та взаємозумовленості з урахуванням єдиного правового поля, чітких регулятивних правил, уніфікованої юридично-правової бази, дотримання загальних економіко-правових принципів формування і реалізації банківської політики й створення для цього необхідної інфраструктури в інтересах економічного зростання і задоволення потреб народного добробуту» [14, с. 49].

Не викликає сумніву те, що в банківську систему включаються комерційні банки, але не треба забувати, що банківська система охоплює й державні банки. Розглядаючи банківську систему через сукупність тільки комерційних банків, відбувається певне звуження банківської системи.

Більш прийнятними можна вважати підходи першої групи до розуміння банківської системи, однак і тут присутні певні недоліки, які полягають у тому, що банківська система – це не просто механічне поєднання банків країни, навіть якщо при цьому зазначається їх взаємозв'язок та взаємозалежність. Це складний господарський організм, функціонування якого зумовлено комплексом певних умов, які ми спробуємо розкрити нижче.

При дослідженні поняття банківської системи перш за все необхідно визначити, що буде являти таке утворення, яке в принципі можна назвати системою.

Термін «система» – грецького походження і означає ціле, яке складається з окремих частин. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови читаємо: «Система – порядок, зумовлений правильним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь» [6, с. 363].

Науковці філософи вказують на те, що «будь-яка система суть ціле ... Виникнення будь-якого цілого може мати місце тільки в тому випадку, якщо реально існують його частини, об'єднання певної сукупності яких і створює певну цілісність.

Розглядаючи комплекс системних понять, видно, що найбільшу увагу в науковій літературі присвячено дослідженню поняття «система». Серед універсальних визначень можна виділити такі, в яких вміщується інтенція на онтологічну універсальність, а також для яких характерна інтенція на гносеологічну універсальність. Більш прагматичною вчені вважають другу групу цих інтенцій, тому що вони створюються не тільки для

опису системних об'єктів, але й для того, щоб забезпечити якість-то оперування ними. Будь-які сукупності розглядаються багатьма вченими як сукупність об'єктів, інші вважають, що не всі сукупності є системами.

Традиційно організацію будь-яких явищ досліджують, покладаючись на системний підхід до трактування визначення.

Ще Гегелем було сформульовано системну ідею відповідно до філософії: «Кожна частина філософії є філософське ціле, замкнуте в собі коло, але філософська ідея мається в кожній із цих частин в особливий визначеності чи особливому елементі. Окреме коло, саме тому, що воно є всередині себе цілісне, прориває межу свого елемента та слугує основою більш просторій сфери; ціле є тому коло, яке складається з кіл, кожне з яких є необхідний момент, так що система їх своєрідних елементів складає всю ідею, яка разом з тим проявляється також і в кожному з них» [7, с. 33]. Розробка ідей системності, як справедливо зауважується в науковому середовищі, належить «найвидатнішим досягненням діалектичної думки Гегеля» [13, с. 139].

Зрозуміло, що світ не складається з окремих, один від одного ізольованих явищ та процесів, а являє собою органічно взаємопов'язані, взаємодіючі та взаємопроникаючі об'єкти, що вимагає у свою чергу системного підходу до них та пізнання. Як визначає більшість західних авторів загально-системної концепції існує багато різних, часто невизначених та суперечливих міркувань із приводу характеру системного дослідження, а також самого поняття «система» [4, с. 23], але, як указує К. Боулдинг, система «є скелетом науки в тому розумінні, що її метою є розроблення основ або структур систем, на які нарощується плоть і кров окремих дисциплін та окремих предметів дослідження в їх русі до упорядкованого та послідовно побудованого тіла знання» [5, с. 124].

Розглядаючи різні погляди на поняття «система», В. М. Садовський та Е. Г. Юдін, на нашу думку, правильно зауважують, що застосування терміна «система» «різними авторами і в різних науках суттєво відрізняється один від одного – і не тільки за приписаними їм значеннями, але й, що більш важливо, за покладеними в їх основі змістовним та формальним принципом: нерідко в їх використанні просто віддають данину моді чи виходять із надзвичайно широкого розуміння зміни характеру досліджуваних об'єктів; іноді під їх застосування підводять філософську та загальнонаукову базу. Якщо врахувати, що практично кожний дослідник системних проблем спирається на своє розуміння поняття «система»... то ми опинимося перед фактично безмежним морем відтінків у тлумаченні цього поняття» [12, с. 38].

Учені вважають, що більш правильно говорити про певну родину понять «система», які належать до різних класів системних об'єктів. З методологічної точки зору найбільш перспективним

уявляється змістовний шлях визначення поняття «системи» через взаємопов'язану послідовність ознак, коли додавання кожної окремої ознаки дедалі більше обмежує клас об'єктів, що підпадають під визначення, але разом із тим об'єкти, що залишаються, отримують дедалі більш розгорнуту змістовну характеристику.

У вітчизняній літературі також зустрічається багато різних та надзвичайно різноманітних визначень поняття «система».

Аналізуючи банківську систему з точки зору тези Берталанфі (а він висунув програму побудови загальної теорії систем у 40-х роках), згідно з якою будь-який об'єкт може розглядатися як система, можна дійти висновку, що їй притаманні всі необхідні ознаки, які включаються в поняття «система». А саме: цілісність, структурність, взаємозв'язок системи із середовищем, ієрархічність, множинність опису кожної системи, а також наявність управляючого суб'єкта, тому що банківська система належить до числа соціальних систем. Але оскільки банківська система включається в число найбільш складних соціальних систем, вона характеризується наявністю в ній не тільки процесів управління, але й здатністю до самоуправління. Банківська система є і самоорганізуючою, тому що в процесі функціонування вона здатна видозмінювати структуру. У період економічних криз та політичної нестабільності банківська система скорочує довгострокові інвестиції, зменшує строки кредитування. І навпаки, в умовах економічної та політичної стабільності банки активізують свою діяльність.

Банківська система є складовою частиною кредитної, де вона взаємодіє з усіма її елементами, але виконує свої, тільки їй притаманні функції.

Загальноприйнятою є та позиція, коли до будь-якої системи належать лише ті організації, які безпосередньо здійснюють функції або діяльність, в яких і виражаються її якості. Але це вузький підхід до тлумачення банківської системи. Більш адекватним уявляється широкий підхід до визначення банківської системи, який передбачає включення до елементів системи не тільки тих організацій, які безпосередньо здійснюють певний вид діяльності, але й організацій, які забезпечують основну функцію цієї системи. При цьому важливо

не вийти за межі співвідношення забезпечення з основною діяльністю. До таких спеціалізованих організацій відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» можна віднести банківські спілки і асоціації, які створюються з метою захисту та представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обліку і професійних інтересів, розроблення рекомендацій щодо банківської діяльності, але не мають права займатися банківською чи підприємницькою діяльністю.

Сьогодні банківська система, виступаючи одним із найважливіших організаційних механізмів фінансової системи, сприяє різносторонньому впливу на функціонування всіх економічних процесів у суспільстві, на життєдіяльність суспільства в цілому. Представляючи відносно автономне економіко-правове утворення, банківська система органічно включається в склад іншої, більш широкої – кредитної системи, взаємодіє з усіма її елементами, але виконує і власні, тільки їй притаманні функції. Фінансовий стан банківської системи безпосередньо впливає на економічну безпеку держави і, як наслідок, на її економічний суверенітет.

Висновки

Таким чином, вважаємо, що банківська система України може бути представлена таким чином: Національний банк України як конституційний орган; державні банки; акціонерні банки; кооперативні банки; філії та представництва іноземних банків.

Банківська система являє собою внутрішню організовану цілісність, у якій елементи пов'язані один з одним і об'єднані на підставі спільного принципу – забезпечення функціонування діяльності цієї системи. Банківська система зазнала значних змін та перетворилася на головний елемент механізму фінансових відносин. Функціонування банківської системи на сучасному етапі, її подальший розвиток пов'язаний із загальноекономічним розвитком країни. Більше того, від банківської системи, її складових елементів значною мірою залежить процес економічних перетворень у державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас М. С. Национализация банков в СССР / М. С. Атлас. – М. : Госфиниздат, 1948. – С. 5.
2. Банковское дело : [учебник] / Под ред. д.э.н., проф. Г. Г. Коробовой. – М. : Экономистъ, 2005. – С. 29.
3. Батырев В. М. Денежное обращение в СССР / В. М. Батырев. – М. : Госкомиздат, 1959. – С. 6.
4. Берталанфи Л. Общая теория систем / Л. Берталанфи. – М., 1969. – С. 23–82.
5. Боулдинг К. Общая теория систем – скелет науки / К. Боулдинг // Исследования по общей теории систем. – М., 1969. – С. 124.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2002. – С. 1126.
7. Гегель В. Ф. Соч. – Т. 1. – С. 33.
8. Гроші та кредит : [підручник] / За ред. проф. Б. С. Івасіва. – Тернопіль : Карт-бланш, 2000. – С. 372.
9. Гроші та кредит : [підручник]. – 3-тє вид., перероб. і доп. / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; за заг. ред. М. І. Савлука. – К. : КНЕУ, 2002. – С. 469.
10. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.

11. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 16 листопада 2006 року № 358-16 // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 2. – Ст. 15.
12. Костюченко О. А. Правові аспекти банківської діяльності : [посіб. із проблем банк. права] / О. А. Костюченко. – К. : Криниця, 2003. – С. 37.
13. Мотрошилова Н. В. Принцип системности в «Науке логики» Гегеля / Н. В. Мотрошилова // Вопросы философии. – 1980. – № 10. – С. 139.
14. Паламарчук В. О. Банківська діяльність за умов перехідної економіки: економіко-правові аспекти / В. О. Паламарчук, О. К. Бойченко // Фінанси України. – 1998. – № 3. – С. 49.
15. Солюс Г. П. Современный рынок капиталов / Г. П. Солюс. – М. : Финансы, 1977. – С. 10.
16. Buck R. C. On the Logic of General Behaviour Systems Theory / R. C. Buck // Minnesota Studies in the Philosophy of Science. University of Minnesota Press. – 1996. – Vol. 1. – P. 233–238.

Рецензенти: **Антонова Л. В.** – д.держ.упр., професор;
Ємельянов В. М. – к.т.н., державний службовець I рангу.

© Зубрицька Н. Б., 2012

Дата надходження статті до редколегії 03.06.2012 р.

ЗУБРИЦЬКА Наталія Борисівна – здобувач, Академія муніципального управління, (м. Київ).
Коло наукових інтересів: державне регулювання банківської системи України.

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ІНСТИТУТІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЖИТЛОВОЇ ПРОБЛЕМИ НА РИНКОВИХ ЗАСАДАХ

У статті визначено шляхи створення системи інститутів та інструментів розв'язання житлової проблеми на ринкових засадах. Надано оцінку впливу державної політики розвитку сфери житлового будівництва на показники якості життя в Україні.

Ключові слова: державна політика, житлове будівництво, система управління, формування, якість життя.

В статье определены пути создания системы институтов и инструментов решения жилищной проблемы на рыночных принципах. Дана оценка влияния государственной политики развития сферы жилищного строительства на показатели качества жизни в Украине.

Ключевые слова: государственная политика, жилищное строительство, система управления, формирования, качество жизни.

The paths of a system of institutions and instruments to house building on market principles. The author estimates the impact of public policy the development of housing indicators for quality of life in Ukraine.

Key words: public policy, housing management system, the formation, quality of life.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Умови проживання населення в Україні не можна вважати задовільними. Недостатній рівень забезпеченості населення житлом за кількісними показниками обтяжується не менш серйозною проблемою низької якості житлових приміщень. Особливо гостро постає ця проблема в селах, де більшість будинків не обладнана елементарними зручностями.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Сучасні концепції і методи вдосконалення механізму управління житловим будівництвом, відображені в роботах А. Асаула, Ю. Вінслава, А. Беркути, І. Мазура та ін. Серед зарубіжних розробок у області управління в інвестиційно-будівельній сфері слід виділити дослідження Р. Арчібальда, Ф. Бег'юлі, К. Грея, Е. Ларсона.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Діяльність держави у вирішенні житлової проблеми повинна бути націленою на створення більш сприятливих умов для формування доступності житла для населення України, оскільки ціни на житло матимуть тенденцію до зростання.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання:

– визначити шляхи створення системи інститутів та інструментів розв'язання житлової проблеми на ринкових засадах;

– надати оцінку впливу державної політики розвитку сфери житлового будівництва на показники якості життя в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Постійне зростання цін на житло зумовлене специфічною його ознакою – адже житло є одним із фінансових активів. Зрозумілим є факт, що на формування доступності житла впливає багато чинників, одним із основних є попит та пропозиція, що формує рівноважну ціну на нього.

Слід зауважити, що світова фінансова криза стала каталізатором тих негативних процесів, які впродовж останнього десятиліття спостерігалися в будівельній галузі. Сьогодні житлова проблема в Україні характеризується такими аспектами [3, с. 179-181]:

– більшість міст, які з'явилися в епоху індустріалізації та післявоєнної відбудови, мають дуже високу щільність заселення на одиницю площі міської території. Це формує несприятливі економічні, соціальні та побутові умови;

– додаткових проблем додала приватизація житлового фонду, коли приватизованими були квартири, а мережі, комунікації, під'їзди, сходи,

дахи та інші допоміжні приміщення виявилися фактично нічийними. Внаслідок цього фактично втрачено систему управління житловим фондом;

- дуже повільно створюється система інститутів та інструментів розв'язання житлової проблеми на ринкових засадах. У країні немає реального власника житлових будинків і житлового фонду;

- внаслідок недосконалої правової бази, відсутності реальних стимулів домінуюча частина житлової економіки переведена в режим тіньової;

- штучно створений дефіцит землі під житлове будівництво;

- не розв'язана проблема фінансування житлової інфраструктури та інженерних мереж житлової сфери на ринкових засадах, що веде до різкого зростання цін на житло. Майже зруйнована будівельна індустрія та будівельний комплекс;

- у країні гострою є нестача національних грошей для їх акумуляції з метою фінансування житлового будівництва;

- на цілі фінансування житлового будівництва не використовуються емісійні кошти Національного банку України. Швидко розвивається механізм, за якого валові обороти в житловому будівництві нарастають без фактичного приросту житлового будівництва;

- потребує вирішення питання забезпечення житлом малозабезпечених верств населення, будівництва соціального житла. Правова база, яка сформована в цій сфері, має декларативний характер і не передбачає механізмів будівництва та утримання фонду соціального житла.

Отже, важливе місце має бути відведено контролю з боку держави та громадськості за всіма складовими, що впливають на доступність житла, що дасть змогу підвищити рівень забезпеченості населення житлом.

Взагалі в останні роки у будівництві склалася важка ситуація. Обсяг будівельних робіт, виконаних підприємствами галузі власними силами, скоротився порівняно з 2008 роком на 48,2 %. У 2010 році в країні введено в експлуатацію 6,4 млн квадратних метрів житла. За обсягами введення житла країна скотилася до рівня 2003 року. Особливо небезпечна ситуація в тому, що із загальної кількості розпочатих житлових об'єктів майже $\frac{2}{3}$ призупинено або законсервовано.

Будівництво нових об'єктів практично не розпочиналося. З достатньою часткою впевненості слід сказати про те, що в найближчому майбутньому ринок відреагує на відсутність будівельного заділу зростанням цін на житло. Пропозиція явно не задовольнятиме попит. Сучасна криза принципово відрізняється від кризи, яку переживала країна наприкінці 90-х років минулого сторіччя. Минула криза – це криза системи. Тоді зникло джерело фінансування, і будівництво було поставлене перед проблемою розробити і впровадити нові, ринкові механізми фінансування житлового будівництва. Вони запрацювали і в певній мірі довели свою дієздатність. Сучасна криза в економіці

викликана насамперед звуженням грошової маси. Подолати її можливо лише за державного сприяння.

До основних структурних недоліків сектора житлового будівництва в Україні фахівці Інституту економічних досліджень та політичних консультацій та Німецької консультативної групи відносять наступні [1, с. 6]. У більшості міст ситуація на ринку визначається домінуванням кількох холдингів, значними бюрократичними витратами, низькою конкуренцією і, як наслідок, низькими стимулами до інновацій. Завдяки міцним зв'язкам з міськими адміністраціями ці холдинги мають переваги у доступі до земельних ділянок.

Незважаючи на ці недоліки, сектор успішно функціонував у до кризовий період, забезпечуючи високі прибутки для обмеженого кола компаній, що працювали на ринку. Головною причиною такого успіху сектора були комфортні макроекономічні умови для житлового будівництва: наявні доходи населення зросли на 12,8 % у 2007 році, попит на житло зріс, а середній клас, заможні домогосподарства та підприємці інтенсивно вкладали у житло із спекулятивною метою. Крім того, у 2006-2007 роках було досягнуто низької вартості запозичень через низькі кредитні ставки.

Проте такі ідеальні умови для сектора житлового будівництва були не тривкими, а їх погіршення стало прямим наслідком попереднього перегріву галузі. У 2008 році галузь вступила у фазу рецесії внаслідок погіршення умов кредитування та розгортання світової фінансової кризи. Оскільки будівельні компанії та домогосподарства переважно поклалися на банківські кредити, то зростання відсоткових ставок збільшило витрати для обох сторін ринку і зменшило пропозицію та попит на житло. Більш того, ціни на житло перестали зростати, що могло спричинити зменшення спекулятивного попиту та призвести до відкладення купівлі житла на майбутнє. Значне зростання цін на будівельні матеріали також суттєво збільшило витрати на будівництво, зменшуючи таким чином прибутки компаній та пропозицію. Отже, дане падіння на ринку нерухомості можна пояснити причинами зі сторони і попиту, і пропозиції.

Така ситуація має значні негативні соціально-економічні наслідки. Вона має вимірюваний негативний вплив на економічне зростання (ВВП) та зайнятість, а також на залучення іноземного капіталу, включаючи прямі іноземні інвестиції. Крім того у довгострокове майбутнє відкладається важливе соціальне завдання – забезпечення населення житлом у достатній кількості та належної якості. Насамкінець, фінансове падіння будівельних фірм означатиме втрату заощаджень багатьох сімей, які здійснювали попереднє пряме фінансування цих фірм [1, с. 3-9].

В умовах світової фінансово-економічної кризи надзвичайної актуальності набуває дослідження умов формування та забезпечення стійкого функціонування будівельної галузі, насамперед житлового будівництва, адже поживлення (або

стагнація) будівництва в будь-якій країні загально визнано найбільш виразним показником зростання (або падіння) національної економіки в цілому. Будівельна галузь є інфраструктурою, що тягне за собою ланцюг розвитку багатьох інших галузей народного господарства [2, с. 117].

Між тим завмерлі будівельні майданчики по всій Україні свідчать про кризовий стан нашої будівельної галузі. Як зазначає Р. Подольський, сьогодні в більшості міст України територіальні ресурси під будівництво практично вичерпано, а наявні вільні земельні ділянки вимагають значних витрат на їх інженерну підготовку. Потреба в нових територіях до 2015 р. у містах України, з урахуванням надання кожній родині можливості придбання житлового будинку або квартири, складе близько 300 тис. га, що вимагає резервування земель для розвитку міст на рівні приблизно 70 % від території існуючої житлової забудови населених пунктів [6, с. 87].

Отримані наукові результати дають підставу стверджувати, що пріоритетним завданням держави у сфері регулювання розвитку будівельної галузі є не просто вироблення й реалізації концепції розвитку самої галузі, але й формування такого бізнес-середовища, в якому розвиток будівельного комплексу буде протікати поступально, стабільно й з найменшими втратами.

До заходів, спрямованих на перетворення безпосередньо секторів будівельної галузі, слід віднести такі.

Основні напрямки розвитку житлового будівництва.

Головною проблемою, що стримує реконструкцію та знос старих будинків (у багатьох містах великою проблемою є критично аварійний стан житлових будинків XIX ст.), є відсутність коштів на державному та місцевому рівнях, а представники бізнес-структур не зацікавлені, оскільки на державному рівні відсутня програма, що забезпечує зацікавленість бізнесу. Україні слід виробити національну державну програму, що комплексно поєднує проблему нового будівництва, реконструкції, управління житловою нерухомістю, включаючи питання будівництва, ремонту й функціонування орендного житла [7, с. 132].

При формуванні житлової політики необхідно розглядати ринок житлового фонду і ринок житлових послуг у їх взаємодії, оскільки на обсяги введення житла впливає ціла система факторів, на які орієнтуються не тільки покупці житла, але й бізнесові кола при розрахунку своїх доходів від інвестицій у житло.

Зростання чисельності населення у великих містах і швидке зростання вартості земельних ділянок на міській території спричиняє зростання обсягів багатоповерхового будівництва, що вплине на збільшення щільності житлової забудови, змінить силует районів і мікрорайонів великих міст. Тому найважливішим стратегічним напрямком у житловому будівництві має стати реконструкція житлових будинків, що буде вирішуватися для

окремих об'єктів, кварталів забудови й мікрорайонів міст у цілому.

Основними показниками при реконструкції мають стати: ступінь комфорту, підвищення архітектурно-художніх якостей міського середовища, економія територій і міських бюджетних коштів, вкладених у реконструкцію.

У сфері соціальних зобов'язань держави по забезпеченню житлом окремих категорій громадян мають бути розроблені документи, що дозволяють уніфікувати механізми сприяння в забезпеченні житлом окремих категорій громадян за рахунок коштів державного бюджету шляхом надання субсидій на придбання житла.

2. Основні напрямки промислового, сільськогосподарського й інших видів будівництва. На кожному конкретному напрямку має бути розроблена локальна будівельна стратегія для галузей промисловості, транспорту тощо. Так, в умовах масового впровадження в промислове виробництво принципово нових технологій, високопродуктивного устаткування, гнучких автоматизованих систем зменшуються площі й будівельні обсяги на одиницю виробничої площі технологічного устаткування. У цьому ж напрямку мають удосконалюватися об'ємно-планувальні рішення будинків при значному підвищенні їхньої гнучкості й універсальності з метою забезпечення легкості пристосування будинків до частих змін технологічних процесів, з виконанням мінімальних обсягів робіт по перебудові будинків при модернізації.

3. Основні напрямки розвитку промисловості будівельних матеріалів. Матеріальне забезпечення будівельного комплексу країни безпосередньо пов'язане з виробництвом будівельних матеріалів. Рівень і ефективність будівництва також залежить від якості будівельних матеріалів. Перед галуззю стоїть серйозне завдання зміцнення своїх позицій продукції галузі на вітчизняному ринку й виходу на зовнішні ринки [4].

Стійкий розвиток промисловості будівельних матеріалів, а разом з ним і всієї будівельної галузі припускає рішення таких завдань:

- провести відновлення основних фондів підприємств промисловості будівельних матеріалів з переходом на більш високий рівень їхнього технічного оснащення;
- забезпечити випуск високоякісних конкурентоспроможних матеріалів і виробів;
- домогтися зниження ресурсних, енергетичних і трудових витрат на виготовлення продукції, підвищити продуктивність праці за рахунок максимальної механізації й автоматизації виробничих процесів;
- залучити необхідні інвестиції для модернізації діючих виробництв, введення нових потужностей і їхньої ефективної експлуатації;
- передбачити раціональне використання мінеральних природних ресурсів і залучення у виробництво техногенних відходів різних галузей промисловості;

– організувати підготовку галузевих фахівців усіх рівнів.

Основними заходами державної підтримки промисловості будівельних матеріалів повинні стати:

- удосконалення законодавства з метою створення умов для підвищення інвестиційної активності;
- удосконалення стандартизації й сертифікації будівельних матеріалів, виробів і конструкцій;
- сприяння розвитку системи фінансового лізингу техніки, використовуваної в промисловості будівельних матеріалів;
- розвиток системи довгострокового іпотечного житлового кредитування.

4. Заходи формування економічної інфраструктури й сприятливих умов для залучення приватного бізнесу в будівельній галузі. Підвищення конкурентоспроможності будівельної продукції на внутрішньому й світовому ринках вимагає, у першу чергу, проведення інституціональних перетворень, головними напрямками яких є реформування підприємств будівельної галузі, підтримка малого підприємництва та розвиток інтегрованих структур; створення єдиного майнового комплексу, що складається з підприємства і раніше наданої йому земельної ділянки, що дозволить значно підвищити капіталізацію підприємства, і призведе до зростання його інвестиційної привабливості.

Підтримка малого підприємництва здійснюється шляхом створення політичних, правових і економічних факторів для його вільного розвитку. Для цього необхідно вжити таких заходів:

- формування правового середовища, що забезпечує безперешкодний розвиток сфери малого підприємництва;
- пріоритетний розвиток малих і середніх інноваційних фірм;
- забезпечення державної підтримки малого підприємництва.

Завданнями розвитку великих інтегрованих корпоративних структур є створення умов, що сприяють укрупненню українського національного бізнесу, процесам корпоративної інтеграції, модернізації, технічному й технологічному переозброєнню галузі; орієнтація великого бізнесу на рішення завдань, що відповідають національній стратегії довгострокового економічного розвитку.

Крім того, проблема конкурентоспроможності вимагає рішення низки науково-технічних, виробничо-економічних, соціальних і екологічних завдань, а саме:

- розвитку інноваційного потенціалу будівельного комплексу;
- підвищення технічного рівня і якості видів будівельної продукції, які користуються найбільшим попитом на українському та світовому ринках;
- розробки й промислового освоєння екологічно чистих будівельних матеріалів, конструкцій і виробів, що забезпечують зниження сукупних витрат на одиницю корисних властивостей.

5. Розвиток системи страхування у житловій сфері. Систему страхування необхідно розглядати як один з механізмів державного регулювання на етапах проектування, будівництва, експлуатації всіх видів нерухомості [5, с. 1294]. Системою страхування має бути охоплене майно всіх суб'єктів господарювання будівельного комплексу: проектні, проектно-дослідницькі, будівельно-монтажні організації, організації промисловості будівельних матеріалів і конструкцій тощо.

Житлова сфера як одна з найважливіших галузей національного господарства України має потребу в надійній системі страхування, кінцевою метою якої є захист інтересів усіх громадян країни. Система страхування повинна охоплювати будівництво і реконструкцію житла, споруджень інженерної й соціальної інфраструктури, управління житловим фондом, гарантії його ремонту, відновлення і забезпечення необхідними комунальними послугами. Комплексну систему захисту інтересів громадян варто розглядати як неодмінну умову послідовної реалізації державної житлової політики. Така система повинна включати:

- страхування відповідальності всіх учасників житлового будівництва – проектувальників, геодезистів, архітекторів, будівельників тощо за наслідки можливих помилок від початку робіт до зведення житлових будинків;
- страхування післяпускових гарантійних зобов'язань на випадок виявлення після здачі об'єкта недоліків, допущених при будівельно-монтажних роботах;
- страхування відповідальності організації житлово-комунального господарства, що прийняла будинок в експлуатацію, за можливі порушення в забезпеченні мешканців водою, електроенергією, теплом, газом та іншими послугами;
- страхування житлового фонду, тобто всіх приватних будинків, квартир у комунальних і державних будинках, житлового фонду підприємств, установ і організацій на випадок загибелі або ушкодження відповідних об'єктів від пожеж, стихійних лих, аварій техногенного характеру й інших подій.

Висновки

Таким чином державна політика, спрямована на формування стійких тенденцій до економічного зростання й економічного прогресу в будівельній галузі, припускає модель, що включає в себе комплекс заходів перетворення безпосередньо будівельного комплексу і ступеня підтримки, що укладаються в розвитку інфраструктури галузі і формуванні сприятливого бізнес-середовища; основними тенденціями перетворень безпосередньо в будівельному комплексі є такі: відновлення виробничих потужностей, упровадження прогресивних методів організації й ведення робіт, освоєння ресурсо- та енергозберігаючих технологій; у частині заходів підтримки перетворень у будівельній галузі пріоритети віддаються заходам підвищення конкурентоспроможності будівельних підприємств, підвищенню наукового й технічного потенціалу галузі й розвитку страхування в житловій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Житлове будівництво в Україні: Причини поточної кризи та висновки для економічної політики : [Аналітична записка] / Роберт Кірхнер, Рікардо Джуччі, Роман Возняк. – К. : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Німецька консультативна група, 2008. – 16 с.
2. Ісаєнко Д. В. Державна політика у сфері забезпечення стійкого функціонування будівельної галузі / Д. В. Ісаєнко // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – № 1(37). – С.115–121.
3. Манцевич Ю. М. Соціально-економічні проблеми розвитку житлового господарства України і стратегія його удосконалення : [монографія] / Ю. М. Манцевич. – К. : Профи-Информ, 2007. – 388 с.
4. Панжар М. І. Житлове господарство України і досвід економічно розвинених країн / М. І. Панжар // Економіка будівництва і міського господарства. – 2007. – Т. 3. – № 1. – Режим доступу : <http://www.dgasa.dn.ua/win/publish/issues>.
5. Пушкар Т. А. Формування синергетичних ефектів у діяльності будівельного комплексу регіону / Т. А. Пушкар // Економічні науки: проблеми теорії і практики : [зб. наук. пр.] : в 5 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – Т. V. – Вип. 232. – С. 1293–1299.
6. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / За заг. ред. В. М. Гесця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
7. Шевчук О. І. Актуальність розробки стратегії житлового будівництва в Україні / О. І. Шевчук, В. І. Воськало // Теорія і практика стратегічного управління розвитком регіональних суспільних систем : всеукр. наук.-практ. конф., Івано-Франківськ, 6-8 грудня 2007 р. : зб. тез доп. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 132–134.

Рецензенти: **Лопушинський І. П.** – д.держ.упр., професор;
Коваль Г. В. – к.політ.н.

© Клименко А. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 12.05.2012 р.

КЛИМЕНКО Андрій Валерійович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).
Коло наукових інтересів: державне регулювання у сфері житлового будівництва в Україні.

СИСТЕМА МІСЬКОГО ПАСИЖИРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ

У статті визначено систему міського пасажирського транспорту як об'єкт управління та рівні взаємозв'язку її елементів.

Ключові слова: транспорт, пасажирський транспорт, міський пасажирський транспорт, об'єкт управління.

В статье определена система городского пассажирского транспорта как объект управления и уровни взаимосвязи ее элементов.

Ключевые слова: транспорт, пассажирский транспорт, городской пассажирский транспорт, объект управления.

In the article the system of urban passenger transport as an object of management and levels of interconnection of its elements is defined.

Key words: transport, passenger transport, urban passenger transport, an object of management.

Постановка проблеми. Міський пасажирський транспорт є одним з основних елементів міського господарства і забезпечує транспортний взаємозв'язок усіх частин міста. У зв'язку з цим, система міського пасажирського транспорту має важливе соціальне значення для населення і виступає як найважливіша частина міської інфраструктури. Це визначає її особливість як об'єкта управління.

Необхідно зазначити, що з моменту свого виникнення система міського пасажирського транспорту виступала в ролі системи забезпечення соціальних гарантій для населення міст, що визначило пріоритети і напрям її розвитку.

Як показує аналіз вітчизняної фахової літератури і наукових досліджень у цій галузі, ефективність системи міського громадського пасажирського транспорту закладаються при проектуванні міст, функціональному зонуванні території, що пов'язано з особливостями географічного положення міста, екологічною обстановкою, кліматичними особливостями території, історичними і культурними особливостями міст. У свою чергу, містобудівні вимоги визначають вибір системи транспортного обслуговування міста, визначають вибір видів транспорту, використовуваних у містах, і зрештою чинять вплив на маршрутну мережу міського пасажирського транспорту.

Як бачимо з вищевикладеного, міський пасажирський транспорт як об'єкт управління формується у вигляді системи, підпорядкованої певним чинникам розвитку території, що не може впливати на них і є підсистемою, яка входить у систему більш вищого рівня – місто. Тому на функціонування системи міського пасажирського транспорту, окрім соціальних обмежень, про які

йшлося раніше, накладаються обмеження, пов'язані з особливостями містобудівних розв'язок міст, прийнятих при проектуванні і будівництві.

Таким чином, система міського пасажирського транспорту як об'єкт управління діє у рамках певних обмежень, які, як правило, не можуть бути змінені. Тому в дослідженні міський пасажирський транспорт досліджується як об'єкт управління у рамках чинних соціальних, містобудівних та інших особливостей території міста, на якій він виконує свої функції, як системи вищого рівня.

Розробкою наукової проблематики, пов'язаної з державним управлінням транспорту, займаються О. А. Антоненко, В. В. Брагінський, С. А. Матійко, Л. Ю. Потапенко, А. Ткаченко [1-5] та ін. Проте на сьогодні в науковій літературі недостатньо опрацьованими залишаються шляхи регулювання міського пасажирського транспорту як системи.

Метою статті є визначення системи міського пасажирського транспорту як об'єкта управління та рівнів взаємозв'язку її елементів.

Викладення основного матеріалу. Для більшості міст України міський пасажирський транспорт є однією з основних галузей життєзабезпечення. Від його роботи залежить господарська і соціальна обстановка в місті, розвиток продуктивних сил. Це зумовлено високою мірою транспортної залежності населення міст, що, у свою чергу, визначається функціональним зонуванням території міст і відносно невисоким рівнем автомобілізації. За статистичними даними до 90 % населення Донецька регулярно або періодично користується послугами пасажирського автомобільного транспорту.

За обсягами перевезень в області переважає автомобільний та електро-транспорт (рис. 1).

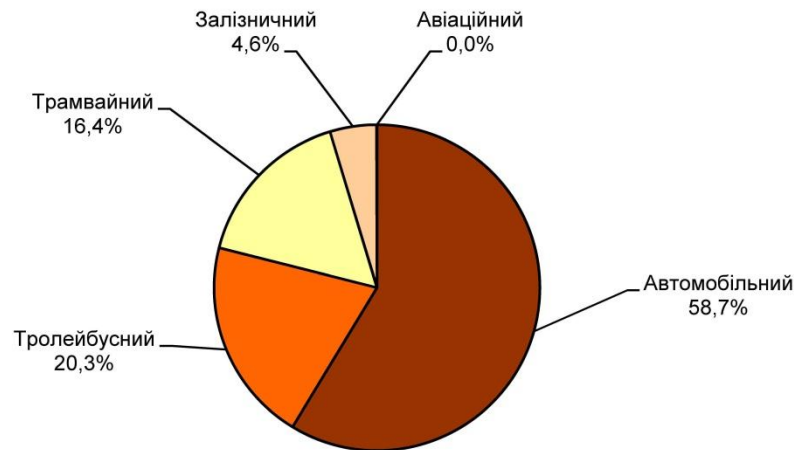

Рис. 1. Розподіл перевезення пасажирів за видами транспорту у 2010 році
(у відсотках до загального обсягу) [6]

Більше половини (55 %) виконаного пасажиро-обороту здійснено автомобільним транспортом, майже чверть (24,7 %) – залізничним, частка міського електротранспорту складала 15,5 %, авіаційного – 4,8 %.

Щодня в області 2,2 млн пасажирів здійснювали поїздки в міському сполученні, 292,6 тис. осіб – у приміському та 39,6 тис. – у міжміському сполученні (табл. 1).

Таблиця 1

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Міжміське сполучення	14,1	17,1	15,0	17,6	14,9	14,5
Залізничний ¹ (далеке сполучення)	4,0	4,0	3,7	3,7	3,3	3,5
Авіаційний	0,4	0,6	0,5	0,6	0,5	0,4
Автомобільний (автобуси) ²	9,7	12,5	10,8	13,3	11,1	10,6
Міське сполучення	795,4	829,7	857,9	873,3	780,6	790,3
Автомобільний (автобуси) ²	371,7	430,8	447,5	459,4	455,0	456,0
Тролейбусний	219,3	206,9	217,7	217,2	170,5	184,7
Трамвайний	204,4	192,0	192,7	196,7	155,1	149,6
Приміське сполучення	113,1	115,0	108,3	102,0	107,0	106,8
Залізничний ¹	45,8	45,1	44,8	42,5	39,5	38,6
Автомобільний (автобуси) ²	67,3	69,9	63,5	59,5	67,5	68,2

¹ Відправлення пасажирів.

² З урахуванням пасажирських перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями.

Послугами автомобільного транспорту за 2010 р. в області скористалися 534,8 млн пасажирів, що становило 14,4 % від перевезень автотранспортом у цілому по країні. За обсягом перевезень пасажирів автобусами наша область другий рік поспіль займає перше місце серед регіонів України (у 2008 р. Донецьку область випереджало тільки м. Київ).

У сусідніх областях цей показник нижче: автотранспортом Дніпропетровської області за 2010р. було перевезено 347,6 млн пасажирів, Луганської – 163 млн, Харківської – 146,9 млн, Запорізької – 83 млн. Порівняно з 2009 р. обсяги пасажирських автоперевезень в області зросли на 0,2 %, у т.ч. перевезення пасажирів підприємствами зросли на 5,4 %, фізичними особами-підприємцями скоротилися на 3,3 %. У цілому по Україні перевезення пасажирів автобусами скоротилися проти 2009р. на 7,2 % (перевезення підприємствами зменшилися на 6,2 %, фізичними особами-підприємцями – на 8 %) [6].

На сьогодні міський пасажирський транспорт у великих містах як об'єкт управління є великою

транспортною системою, що має у своєму складі підприємства, які безпосередньо забезпечують процес перевезення пасажирів і підприємства, що обслуговують процес надання транспортних послуг. У зв'язку з розвитком ринкових відносин, появою приватних підприємств, які здійснюють транспортне обслуговування населення міста на комерційній основі, система міського пасажирського транспорту доповнюється системою міського комерційного пасажирського транспорту, яка має свої відмінні особливості з точки зору цілей діяльності і методів управління з боку місцевих органів влади.

Стабільна робота транспорту в значній мірі залежить від наявності та технічного стану рухомого складу та з наявністю та розвитком транспортної мережі. Довжина автомобільних доріг загального користування на кінець 2010 р. в області, як і у попередньому році, становила 8086,1 км. Із загальної довжини 99,1 % склали дороги з твердим покриттям (4,8 % від загальнодержавної мережі). Щільність автомобільних доріг з твердим покриттям у Донецькій області дорівнює 302,7 км

на 1000 км² території, в середньому по Україні – 274,7 км. За цим показником область посідає сьоме місце серед регіонів України після Львівської, Тернопільської, Чернівецької, Хмельницької, Вінницької та Полтавської областей. У сусідніх областях він нижче: у Харківській області – 298,5 км, у Дніпропетровській – 286,8 км, у Запорізькій – 250,6 км, у Луганській – 217,5 км [6].

За останнє десятиріччя в результаті проведення соціально-економічних перетворень істотно погіршив стан міського пасажирського транспорту: скорочуються маршрути, кількість одиниць рухомого складу, скорочується об'єм наданих транспортних послуг населенню, збільшуються інтервали руху.

Аналіз причин скорочення попиту на послуги міського пасажирського транспорту проводився за двома напрямками. По-перше, необхідно було з'ясувати, чи не є скорочення об'єму наданих послуг природним, викликаним ринковими законами чинником. Адже само по собі скорочення об'єму наданих послуг не є негативним наслідком, якщо воно зумовлене як відповідь на ринкову зміну попиту з боку населення на послуги міського громадського пасажирського транспорту. Аналіз попиту населення на послуги міського пасажирського транспорту дійсно виявили ряд тенденцій, пов'язаних з його скороченням: у результаті зменшення чисельності населення міст, підвищення рівня безробіття в містах і рівня автомобілізації населення. Ці чинники, зрозуміло, впливають на попит населення на транспортні послуги, але скорочення об'ємів транспортної роботи, яке сталося за вказаний період значно більше, ніж можливе скорочення попиту. Про це свідчить збільшення об'ємів перевезень міського пасажирського транспорту.

Таким чином, скорочення об'ємів роботи міського пасажирського транспорту спричинене реакцією не у відповідь на скорочення попиту з боку споживачів, а іншими, економічними причинами. Більше того, в результаті скорочення об'єму роботи міського пасажирського транспорту виникла диспропорція між попитом на послуги міського пасажирського транспорту, що пред'являється населенням міст і фактичного об'єму послуг наданого підприємствами міського пасажирського транспорту.

У результаті реакції у відповідь ринкового механізму господарювання в містах з'явилися альтернативні види транспорту, що здійснюють транспортні перевезення. Таким чином, дослідженням встановлено, що виникнення комерційного пасажирського автомобільного транспорту зумовлене скороченням об'єму роботи міського пасажирського транспорту і незадоволеним попитом населення на транспортні послуги. Це свідчить про негативні процеси, які відбуваються у галузі міського пасажирського транспорту, його нездатності виконувати покладені на нього функції та необхідності реформування чинної системи.

Для проведення вказаних реформ необхідно виявити економічні причини кризового стану, що склався в системі міського пасажирського транспорту. Аналіз звітних даних цих підприємств міського пасажирського транспорту виявив наявність двох груп основних причин різних за природою виникнення. Перша група причин – це об'єктивні економічні чинники, такі як загальна економічна криза, скорочення об'ємів виробництва, зменшення чисельності населення, зниження платоспроможності населення, скорочення бюджетних асигнувань на розвиток соціальної сфери, у тому числі об'єктів міського господарства, зміна соціально-економічного курсу, збільшення кількості пасажирів, які користуються правом безкоштовного проїзду [1; 5].

Вказані причини дійсно не могли не вплинути на зміну обсягу наданих населенню транспортних послуг, а також призвели до погіршення стану галузі і незадовільного виконання системою міського пасажирського транспорту покладених на неї функцій. Але крім об'єктивних причин, необхідно також виділити причини, пов'язані з недоліками у системі управління міського пасажирського транспорту, суперечливим підходом до необхідності адаптації системи міського пасажирського транспорту до ринкових умов господарювання, які багато в чому зумовили негативні наслідки економічної кризи в галузі.

При розгляді системи міського пасажирського транспорту як об'єкта управління необхідно враховувати його особливості, що є наслідком характеру надаваних послуг міського пасажирського транспорту.

По-перше, послуга міського пасажирського транспорту має місцевий характер, тобто вона може бути спожита тільки там, де виробляється. У зв'язку з цим управління системою міського пасажирського транспорту повинне здійснюватися на місцевому рівні. На сьогодні функції управління міського пасажирського транспорту повністю передані місцевим органам влади, а до цього різні підприємства міського пасажирського транспорту мали подвійне підпорядкування – місцевим органам влади і різним міністерствам. При цьому основним для підприємств було міністерське підпорядкування, оскільки на цьому рівні розроблялися плани, фінансувалася робота підприємств. Таке подвійне підпорядкування не дозволяло розглядати міський пасажирський транспорт як єдину систему, викликало диспропорції в розвитку окремих видів міського пасажирського транспорту. Місцеві органи влади не могли виступати в ролі замовників транспортних послуг і планувати об'єми роботи міського пасажирського транспорту.

По-друге, це винятковий взаємозв'язок усіх елементів системи. Міський пасажирський транспорт не просто комплексом окремих підприємств, які здійснюють процес перевезення пасажирів за певними маршрутами, а значною мірою взаємо-

зв'язану систему, елементами якої є підприємства, що надають послуги з перевезення пасажирів. Взаємозв'язок елементів системи відбувається на різних рівнях.

Перший рівень – це рівень проектування маршрутної мережі. Маршрутна мережа міського пасажирського транспорту проектується виходячи з потреби взаємозв'язку різних частин міста. Отже, розподіл маршрутної мережі за видами транспорту є вторинним. Вибір виду транспорту залежить від економічної доцільності використання того або іншого виду транспорту (провізної спроможності, економічних параметрів, екологічних параметрів, дальності поїздки, протяжності маршруту тощо). Так, наприклад, для обслуговування маршрутів, які мають велику протяжність і великий пасажиропотік економічно доцільно використовувати як вид транспорту трамвай. Автобус як менш місткий і маневреніший вид транспорту використовується на маршрутах, які мають менший пасажиропотік, меншу протяжність маршруту, можуть бути змінені унаслідок зміни пасажиропотоків.

Таким чином, необхідно розглядати маршрутну мережу як єдину систему незалежно від виду транспорту, який здійснює обслуговування маршруту. У науковій літературі не зустрічається такий підхід. Зазвичай маршрутна мережа поділяється на комплекс маршрутних мереж за видами транспорту (маршрутна мережа автобусного транспорту, маршрутна мережа електротранспорту тощо). Цей же підхід використовується в управлінні системою пасажирського транспорту і ґрунтується на роз'єднаності різних видів транспорту, яка мала місце у підпорядкованості транспортних підприємств різним міністерствам.

Наприклад, автобусний транспорт був підлеглим Міністерству автомобільного транспорту, метрополітен підпорядковувся міністерству шляхів сполучення, міський електротранспорт – Міністерству житлово-комунального господарства. Подібний розподіл призводив до розподілу у галузі науки. В результаті на сьогодні маршрутна мережа пасажирського транспорту не є раціональною, багато маршрутів частково або повністю дублюються, в першу чергу, йдеться про маршрути, обслуговувані різними видами транспорту. Побудова раціональної маршрутної мережі можлива тільки при розгляді системи пасажирського транспорту з точки зору взаємозв'язаної системи, що підтверджує нашу думку про необхідність розгляду об'єкта управління з точки зору системи.

По-третє, маршрутна мережа, якою б раціональною вона не була, ніколи не зможе забезпечити безпересадочні поїздки у великому місті. Тому другим єднальним елементом різних підприємств міського пасажирського транспорту є зручна можливість пересадки пасажирів з одного маршруту на інший. Нині за даними обстеження пасажиропотоків, яке проводилося в 2010 р. у м. Донецьк встановлено, що більшість поїздок мають бути доповнені пересадкою для свого завершення. Такий високий рівень пересадок є, з одного боку,

характеристикою низького рівня раціональності маршрутної мережі, з іншого – підтверджує нашу думку про високу міру взаємозв'язку між різними маршрутами пасажирського транспорту міста.

У вітчизняній науковій літературі цей підхід висвітлений недостатньо, зарубіжні вчені приділяють питанням взаємозв'язку різних видів транспорту значно більшу увагу, пропонуючи методи організації руху різних видів міського транспорту і різних маршрутів транспорту в місцях пересадок. Ці методи у край рідко застосовується і у сфері практичного надання послуг міського громадського пасажирського транспорту в Україні.

Основна причина також у роз'єднаності різних видів транспорту і відсутності координації дій при управлінні міським громадським пасажирським транспортом як єдиною системою. Брак наукових досліджень у цій галузі також негативно позначається на якості транспортного обслуговування, збільшуючи час очікування пасажирів транспорту, а отже, продовжуючи час поїздки. Що у свою чергу веде до збільшення транспортної втоми і зниження продуктивності праці. Таким чином, відсутність координації між різними видами транспорту завдає значного збитку народному господарству в цілому.

Розуміння взаємного зв'язку всіх видів транспорту в єдиній системі міського пасажирського транспорту проявляється не лише на технологічному рівні, як було описано вище, але й на економічному. Підтвердженням необхідності системного підходу до управління міським громадським пасажирським транспортом є взаємозамінюваність різних маршрутів, що породжує можливість вибору маршруту або комбінації маршрутів при здійсненні поїздок у місті.

Таким чином, відміна одного маршруту неминуче призводить до збільшення пасажиропотоків на іншому (інших) зв'язаних з ним маршрутах. Причому для пасажирів не має значення вид транспорту. Тому при відміні автобусного маршруту може виявитися перенавантаженням зв'язаний з ним трамвайний, тролейбусний або інший автобусний маршрут. Аналогічна ситуація складається і при введенні нових маршрутів – розвантажуються зв'язані з ними маршрути міського громадського пасажирського транспорту незалежно від його виду. Цей взаємозв'язок є у край важливим в умовах ринку, оскільки він стосується конкуренції при наданні транспортних послуг.

Системний підхід також дає можливість установити, що доходи підприємств, що здійснюють перевезення пасажирів, також є доходами не окремих підприємств, а системи в цілому, особливо вищесказане стосується підприємств, які здійснюють громадські пасажирські перевезення. До сьогодні цей очевидний, з точки зору розгляду міського громадського пасажирського транспорту як єдиної системи, принцип не знайшов адекватного віддзеркалення ні в наукових роботах, ні в практичній діяльності підприємств, що здійснюють перевезення пасажирів. У звітах підприємств і в

наукових дослідженнях кошти, отримані підприємствами від перевезення пасажирів, називаються «власними доходами» підприємства і є одним з основних показників його діяльності. Якщо ж розглядати цей показник з погляду системи в цілому, то він дійсно має велике значення, але з точки зору окремих підприємств, його значення невелике. Саме розуміння міського громадського пасажирського транспорту як єдиної системи дозволило ввести в більшості великих міст України єдиний тариф на проїзд у наземних видах транспорту, незважаючи на різні витрати. Для пасажирів не має великого значення, яким видом транспорту він користується, більше значення надається швидкості сполучення, пасажир розглядає міський громадський пасажирський транспорт як засіб отримання послуги переміщення в заданому напрямі. В даному випадку відбувається вибір не виду транспорту, а вибір маршруту сполучення. Аналогічно побудований принцип оплати проїзду проїзними квитками тривалого користування, що

надають право проїзду на всіх або декількох видах транспорту.

Висновки. Урахування вищевикладених особливостей системи міського громадського пасажирського транспорту як об'єкта управління дозволяє сформулювати основні цілі управління системою в умовах адаптації міського громадського пасажирського транспорту до ринкового механізму господарювання.

Необхідність стабільного розвитку пасажирського транспорту визначається потребою в організації ритмічного і безперервного перевезення населення до місць роботи та відпочинку, забезпечуючи функціонування підприємств і організацій. Подальше підвищення якості та доступності транспортних послуг, наданих населенню, потребує капітальних інвестиційних витрат на придбання рухомого складу, на підтримку та розвиток виробничо-технічної бази, а також своєчасне бюджетне фінансування перевезень пільгових категорій громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко О. А. Деякі проблемні питання в перевезенні міським пасажирським транспортом та шляхи їх вирішення / О. А. Антоненко // Правове забезпечення адміністративної реформи. – № 1. – 2008. – С. 117–118.
2. Брагінський В. В. Інституціональне забезпечення транспортних послуг в Україні / В. В. Брагінський // Держава та регіони. – 2011. – № 2. – С. 15–20 (серія «Державне управління»).
3. Матійко С. А. Правові основи державного регулювання в національному транспортному комплексі / С. А. Матійко // Матеріали міжнародної наукової конференції «Розвиток продуктивних сил України: від В. І. Вернадського до сьогодення (м. Київ 20 березня 2009 р.)». – К. : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. 3. – С. 12–13.
4. Потапенко Л. Ю. Транспортна система регіону / Л. Ю. Потапенко // Матеріали міжнародної наукової конференції «Розвиток продуктивних сил України: від В. І. Вернадського до сьогодення (м. Київ, 20 березня 2009 р.)». – К. : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. 3. – С. 93–96.
5. Ткаченко А. Державне регулювання діяльності в галузі транспорту / А. Ткаченко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2004. – № 2. – С. 271–277.
6. Перевезення пасажирів транспортом Донецької області / Відп. за випуск В. В. Шапошникова. – Донецьк : Головне управління статистики у Донецькій області. – 2011. – 13 с.

Рецензенти: **Івашова Л. М.** – д. держ. упр., професор;
Репешко П. І. – к. держ. упр.

© Грабельников В. А., 2012

Дата надходження статті до редколегії 04.06.2012 р.

ГРАБЕЛЬНИКОВ Володимир Анатолійович – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри організації служби та дізнання підрозділів ДАІ Донецького юридичного інституту МВС України.

Коло наукових інтересів: регулювання автотранспортної діяльності.

РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВОЮ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПОСЛУГ

У статті розглянуто питання необхідності та основних важелів державного регулювання корпоративного сектора економіки України.

Ключові слова: інтеграція, корпорація, корпоративні відносини, послуги, потенціал, управління.

В статье рассмотрены вопросы необходимости и основных рычагов государственного регулирования корпоративного сектора экономики Украины.

Ключевые слова: интеграция, корпорация, корпоративные отношения, услуги, потенциал, управления.

The paper considers the need and the basic levers of state regulation of corporate sector in Ukraine.

Key words: Integration, corporation, corporate relations, services, capacity management.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Прогрес світової економіки більшості розвинутих країн доводить, що його ключовим елементом стали корпорації. Причому роль корпорацій у цьому процесі визначається кількома чинниками.

По-перше, їх місцем у ринковій економіці. В економічній літературі зазначається, що починаючи з останньої чверті XIX ст. й до сьогодні, у всіх великих країнах світу центром економічного зростання, були й залишаються капітало- й наукомісткі галузі, зокрема такі як нафтова, хімічна, електроенергетична промисловість, металургія, машинобудування, автомобілебудування. По-друге, корпорації володіють найбільшим потенціалом підтримки дрібних і середніх фірм, що реалізується через широкий спектр форм господарської інтеграції.

Для корпорацій характерне те, що вони менш вразливі й менш чутливі до незначних негативних змін зовнішнього ринкового середовища ніж малі підприємства. Працівники великих підприємств мають більший соціальний захист порівняно із зайнятими у невеликих компаніях. Корпоративні підприємства відіграють значну роль в інноваціях. Корпорації мають переваги у можливостях винаходів та впровадженнь інновацій у ті чи інші технології виробництва. За ефективного стилю керівництва та технологій вони мають більші фінансові та виробничі можливості для застосування інновацій у промисловість [1, с. 16-17].

Тому формування корпоративного сектора в економіці України та ефективне його регулювання є важливою умовою її успішного розвитку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Окремі питання розвитку та регулювання корпоративного сектора розглядають у своїх працях такі вітчизняні науковці: Л. Птащенко, О. Сафонова, О. Білоус, В. Євту-

шевський, М. Чечет, О. Мозговий, А. Римарук, В. Рогачем та інші.

Дослідженню проблем забезпечення корпоративних інтересів та соціально-економічними аспектам корпоративного регулювання приділяють увагу такі науковці, як І. Жадан, М. Кужель, О. Рудченко та інші фахівці.

У роботах О. Вінника, В. Щербини, Г. Козаченка, Д. Задохайла переважно розглядаються правові аспекти регулювання корпоративного сектора.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, проблеми державного регулювання розвитку корпоративного сектора залишаються актуальними та потребують подальшого вивчення з метою розробки ефективних та дієвих методів впливу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд необхідності та окремих важелів регулювання корпоративного сектора економіки України, які мають забезпечувати корпоративні та державні інтереси.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Становлення корпоративних відносин в Україні відбувається відповідно до загальних закономірностей і тенденцій, характерних для цього процесу у світі. Одним із основних напрямків трансформації економічних відносин в Україні стало створення корпоративного сектора шляхом створення акціонерних товариств. Цей процес пройшов у три етапи в 1992-2004 роках і відповідав процесам, які пов'язані з перетворенням власності та формуванням ринкової інфраструктури, необхідної для становлення корпорацій.

Об'єктивні процеси концентрації та централізації капіталу зумовили формування інтегрованого (об'єднаного) капіталу. Корпорація являє собою організаційно-економічну форму існування цього капіталу. Корпорацію слід розглядати не лише як

акціонерну форму підприємств, але й як акціонерну форму, що об'єднує по вертикалі або горизонталі відносно самостійні виробництва, філії і підприємства. Особливістю корпорації є те, що головна акціонерна компанія, яка оволоділа корпоративними правами інших підприємств, має змогу здійснювати корпоративний контроль і управління в межах корпорації.

Відзначимо характерні риси становлення корпорації в Україні:

- виникнення корпоративних структур не лише шляхом створення нових підприємств, але й шляхом приватизації раніше діючих підприємств;
- механічне копіювання організаційно-правових форм підприємств і механізмів їх функціонування за рубежем без достатнього врахування національних особливостей країни;
- слабка специфікація прав власності та нерозвиненість традицій підприємницької діяльності;
- нечіткість правової бази [2, с. 43].

Такий стан корпоративного сектора значною мірою викликаний нечіткістю та мінливістю законодавчої бази та нерозвиненістю інституціонального середовища економіки.

В умовах сучасної української економіки важливе значення має послідовна та зрозуміла політика держави у створенні ефективних інститутів і виконання нею функцій гаранта прав власності. Як свідчить досвід, діяльність існуючих державних структур, політична нестабільність у певній мірі має дестабілізуючий характер для формування ефективного та цілісного корпоративного сектора. Це призводить до того, що інституціональні бар'єри та фрагментарність економіки внаслідок її неструктурованості й непрозорості зумовлює проблеми структурної перебудови та економічного зростання.

Корпоративний сектор економіки України ще не в повній мірі реалізував свої потенційні можливості щодо результатів господарювання, хоча спостерігається чітка тенденція покращення показників діяльності відкритих акціонерних товариств. Це зумовлено, на наш погляд, макро-економічними та інституціональними чинниками розвитку ринкової економіки. Саме тому для закріплення тих позитивних зрушень, які мають місце останнім часом та подолання проблем, пов'язаних з фінансовою кризою, необхідно здійснювати комплекс заходів, спрямованих на формування в країні інституціональних умов, необхідних для розвитку корпоративного сектора економіки України.

Виділимо принципи для перспектив розвитку корпоративних відносин в Україні чинники:

- концентрація акціонерного капіталу, як процесу, у межах якого відбувається консолідація корпоративного контролю та реалізація моделі корпоративного управління;
- незначна ймовірність розширення зовнішнього акціонерного фінансування інвестицій в корпоративному секторі;
- розвиток корпоративного законодавства, який ще не досяг своєї межі з точки зору існуючих економічних умов, зокрема, потребує юридичного забезпечення захист прав акціонерів;

– недостатній розвиток конкурентних товарних ринків, ринків капіталу та праці, системи банкрутств.

Не потребує доведення факт, що розвиток ефективного корпоративного сектора економіки потребує ретельного законодавчого регулювання. Головну роль у створенні загальної інституціональної та правової бази розвитку корпоративних відносин має відігравати держава. Від запроваджених норм і правил поведінки учасників корпоративного сектора залежить не тільки розвиток підприємств, а й держави як впливового інституту влади та власника значних корпоративних прав.

Характерною рисою господарських товариств в економіці України є відсутність належної корпоративної культури, не сприймається довгострокове планування, обмежується розкриття корпоративної інформації, не створені сприятливі умови для захисту прав інвесторів. Формування подібної моделі означає відтворення умов для внутрішньо-корпоративних конфліктів і порушення прав дрібних акціонерів. Це потребує вдосконалення правового регулювання процедурних норм функціонування акціонерного товариства.

Процес управління корпораціями базується на особливому механізмі, який можна визначити як систему структурних елементів зовнішнього і внутрішнього середовища корпорації. До елементів зовнішньої сфери корпоративного управління якраз і відносяться важелі державного регулювання і контролю. Державне регулювання, яке виходить за рамки безпосереднього управління державними підприємствами та державними корпоративними правами. Створюючи цілісну організаційно-правову базу функціонування економіки, держава так чи інакше регулює різнобічні аспекти діяльності корпорацій. Регулювання здійснюється органами загальної специфічної компетенції, що характерно практично для всіх країн. В Україні на рівні органів спеціальної компетенції функціонує, наприклад, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, яка видає підзаконні акти, що є обов'язковими приписами для учасників ринку цінних паперів.

Звертаючись до проблем державного регулювання і контролю, слід зазначити, що в існуючих моделях корпоративного управління регуляторні бази намагаються захистити права дрібних акціонерів, але в межах нормативних вимог існує багато можливостей зменшити або розширити можливості впливу дрібних акціонерів на управління.

Важливу роль у регулюванні корпоративного сектора та формуванні механізму корпоративного управління відіграють антимонопольне і податкове регулювання, управління корпоративними правами, антикризова політика.

Антимонопольні органи існують у більшості країн, їх діяльність спрямована на забезпечення конкуренції в економіці.

Державне регулювання корпоративного сектора шляхом проведення податкової політики має свої особливості, оскільки операції з корпоративними цінними паперами та дивіденди підлягають

оподаткуванню, а прибутки корпорації є єдиним об'єктом подвійного оподаткування.

Управління державним корпоративним сектором має декілька напрямів:

- створення загальної нормативно-правової бази функціонування економіки;
- пряме управління державними підприємствами;
- управління державною часткою у статутному капіталі акціонерних товариств.

У системі антикризового державної політики важливу роль відіграють механізми банкрутства і санації корпорацій. Централізована санаційна підтримка держави може здійснюватися:

- прямим бюджетним фінансуванням (бюджетні позики на інноваційний ризик, субсидії, внески до статутного фонду);
- непрямыми формами державного впливу (податкові пільги, реструктуризація податкової заборгованості, державні гарантії, дозвіл на порушення антимонопольного законодавства.

Аналіз ефективності використання державної кредитної підтримки на зворотній основі показав, що одержані кошти спрямовуються корпораціями на поточні потреби, а не на збільшення виробництва та проведення санаційних заходів. Тому існує проблема своєчасного погашення корпораціями одержаних кредитів [3, с. 46-56]. Одним із методів державної фінансової допомоги є санаційна підтримка у вигляді повного або часткового викупу державою корпоративних прав підприємств, що перебувають у фінансовій скруті. Державу не можна розглядати як звичайного акціонера, оскільки прибуток не є першочерговим завданням її діяльності як санатора. Головною метою державних інвестицій є сприяння відновленню ліквідності, забезпечення діяльності корпорацій, стратегічно важливих для всього народногосподарського комплексу, збереження робочих місць [4, с. 32].

Вкрай необхідно складовою державного регулювання корпоративного сектора вбачається процедура прогнозування і програмування, суб'єк-

тами яких виступають органи влади, і стратегічного корпоративного планування, яке здійснюється провідними компаніями. Конструктивна позиція органів влади повинна полягати в тому, щоб у процесі розробки механізмів регулювання (перспективних програм соціально-економічного розвитку, регіональних цільових програм, концепції реформування окремих сфер діяльності та ін.) урахувати роль, пропорції і прогнози розробки провідних системоутворюючих компаній, які визначають основні фінансові потоки держави і можуть чинити суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток економіки.

Висновки. Становлення корпорацій в економіці України зумовлене їх універсальністю та адекватністю ринковим засадам господарювання, що в комплексі з іншими заходами має забезпечити значний поступ економічного розвитку країни. Регулювання корпоративних відносин в Україні відбиває значною мірою традиції щодо загальних рис корпорації, проте не враховує належним чином сучасні тенденції щодо ґрунтовності інституційно-правового регулювання, необхідності застосування різноманітних механізмів врахування та захисту інтересів акціонерної меншості в корпорації, самої корпорації як носія загально-корпоративних інтересів, гармонізації вітчизняного законодавства із найкращими світовими стандартами корпоративного управління.

Підґрунттям для поширеного розвитку корпоративних структур в Україні має стати відповідне законодавство, яке регламентує порядок їхнього утворення та принцип дії.

Отже, до основних елементів механізму державного регулювання корпоративного сектора економіки можна віднести сукупність юридичних, економічних, організаційних норм і правил, у межах яких: розвиваються корпоративні утворення та фондовий ринок; створюється сприятливий інвестиційний клімат, здійснюється державна податкова, монетарна, регуляторна і конкурентна політики; здійснюється корпоративне управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чердаков В. А. Функціонування корпоративного сектора економіки України / В. А. Чердаков // Формування ринкових відносин в Україні. – 2002. – № 19. – С. 125–129.
2. Корягіна Т. В. Формування корпоративних підприємств в Україні / Т. В. Корягіна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Серія: економіка. – 2004. – № 17. – С. 42–50.
3. Благун І. Проблеми неплатоспроможності та банкрутства підприємств в економіці України / І. Благун, Ю. Копчак // Економіст. – 2004. – № 9. – С. 46–56.
4. Птащенко Л. О. Економічні засади зовнішнього та внутрішнього корпоративного регулювання / Л. О. Птащенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 12. – С. 30–34.

Рецензенти: **Івашова Л. М.** – д.держ.упр., професор;
Івашов М. Ф. – к.е.н.

© Сірий Ю. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії 04.06.2012 р.

СІРИЙ Юрій Миколайович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).
Коло наукових інтересів: регулювання державного здійснення корпоративних послуг.

РОЛЬ ТУРИСТИЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ У СУЧАСНІЙ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ

Статтю присвячено ролі туристичних інформаційних центрів у сучасній індустрії туризму, які є прогресивною тенденцією у розв'язанні проблем інформаційного забезпечення та просування національного туристичного продукту.

Ключові слова: туристичний інформаційний центр, туристичний продукт, інформаційна технологія, популяризація, імідж.

Статья посвящена роли туристических информационных центров в современной индустрии туризма, являющихся прогрессивной тенденцией в решении проблем информационного обеспечения и продвижения национального туристского продукта.

Ключевые слова: туристический информационный центр, туристический продукт, информационная технология, популяризация, имидж.

The article is devoted to the place of tourist information centers in the modern tourism industry that is a non-progressive tendency in solving problems of information provision and popularization of national tourist product.

Key words: tourist information center, tourist product, information technology, popularization, image.

Постановка проблеми. Важко переоцінити значення ефективної інформаційної діяльності для розвитку сучасної туристичної індустрії. Без урахування цього фактору та впровадження у життя найбільш ефективних моделей інформаційного забезпечення неможливо створити конкурентоздатний туристичний продукт, реалізація якого здатна збільшити обсяг іноземного та внутрішнього туризму. На сьогодні, все більшою постає проблема ефективного представлення наявних у регіонах туристичних ресурсів та принад, здатних пробудити інтерес не тільки у іноземних, але й навіть у вітчизняних туристів та відпочиваючих.

Вже минули ті часи, коли інформаційна складова туристичного продукту майже не використовувалась, а про туристичні можливості підприємства, області, регіону або України в цілому турист міг дізнатись лише у місці безпосереднього відвідування. З того часу багато чого змінилось, інформаційні технології зробили значний крок уперед, що також не залишилось поза увагою зарубіжних і вітчизняних підприємств, які активно включилися у боротьбу за туристів, використовуючи всю зручність та оперативність технологізації процесу пошуку та представлення туристичної інформації. Ситуація змінилася, але, на жаль, як і раніше іноземні та вітчизняні туристи більшу перевагу надають розвинутим туристичним країнам із розгалуженою інформаційною системою та

правильно розробленою іміджевою політикою, залишаючи поза увагою вітчизняний туристичний продукт. Тому, саме створення механізму інформаційного представлення, створення позитивного міжнародного іміджу та популяризації туристичних територій є головною метою туристичних інформаційних центрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Дослідженню туристично-інформаційних центрів як елементу інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери присвячено наукові праці зарубіжних та вітчизняних учених (Сокол Т. Г. [4], Чичкалюк Т. О. [5], Малахової М. М., Цюхли С. Ю., Черниш О. І., Ткачук Л. М.), в яких розкрито механізми діяльності, процеси управління та роль туристичних інформаційних центрів у сучасній індустрії туризму.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні практично неможливо уявити собі популярний європейський чи американський туристичний об'єкт чи місто без численних туристичних інформаційних центрів, або скорочено – ТІЦів. У кожній країні діяльність туристично-інформаційних центрів відрізняється своїми особливостями, організацією, послугами, що надаються, механізмами фінансування. Але в якій би формі не існував ТІЦ, основний напрямок його діяльності – допомога туристам.

Центр допомоги туристам, центр інформації для відвідувачів або туристичний інформаційний центр – це певне місце (фізично існуюче), яке надає туристичну інформацію відвідувачам, які приїждять у дану місцевість.

Це може бути:

- центр допомоги туристам в певному цікавому для туристів місці або близько пам'ятки, наприклад, у національному парку, заповіднику чи ландшафтному парку, що надає інформацію туристам і проводить всебічні освітні тематичні (пов'язані з даним цікавим об'єктом) виставки та покази експонатів (наприклад, про природної історії або культури);

- туристичний інформаційний центр, що надає відвідувачам даної місцевості інформацію про пам'ятки області, житло та інші об'єкти, що відносяться до туризму. У багатьох випадках ці центри працюють в аеропорту чи на вокзалі, а також на шляху прямування (в'їзду), і управляються місцевим органом влади. Часто центр допомоги туристам називають просто інформаційним центром.

Розрізняють такі типи ТІЦ:

- постійні і тимчасові;
- місцеві, регіональні, національні та міжнародні;
- загальнодержавні (як правило, мережа акредитованих ТІЦ) [1, с. 29].

Закон, прийнятий Міжпарламентською Асамблеєю держав-учасниць СНД містить таке визначення туристично-інформаційного центру [2, ст. 26 п. 4]:

«Туристично-інформаційні та гостьові центри (далі ТІЦ) це некомерційні та приватно-державні організації, цілями діяльності яких є:

- сприяння органам державної влади у формуванні та використанні інформаційних ресурсів про туризм;
- надання на безоплатній основі (громадянам та іншим зацікавленим особам) неупередженої та компетентної документованої туристичної інформації».

На наш погляд, положення цього Закону досить чітко відображає суть діяльності туристичного інформаційного центру, а саме: надання туристам «неупередженої та компетентної інформації» на «безоплатній основі» в поєднанні з платним наданням додаткових послуг [2, ст. 26, п. 6]. При цьому мається на увазі, що послуги надаються ТІЦами, взаємодіючими з державними органами, є сертифікованими і входять в єдину мережу туристично-інформаційних центрів.

Пропонуємо розглянути міжнародний досвід роботи туристично-інформаційних центрів у світі.

У США в кожному штаті діють свої туристичні інформаційні центри. «Центр гостинності» – це територія відпочинку, що включає центр для відвідувачів. Як правило, ТІЦ розташовуються відразу після кордону чергового штату або області, зазвичай вздовж автомагістралей між штатами. Цими інформаційними центрами управляє той штат, в якому вони розташовані. «Центри гостинності» в США фінансуються за рахунок місцевих

податків, включених у кожне ліжко-місце. Тобто, турист платить за ночівлю, від вартості якої частину отримує місцевий орган, керуючий ТІЦем. У результаті, ТІЦи зацікавлені залучати більше і більше туристів, щоб отримати більше грошей на свій розвиток. Тому туристично-інформаційні центри в США часто займаються розробкою туристичної кампанії міста, ініціюють події заходи тощо.

У Південній Америці найбільш активно туристично-інформаційні центри діють у Перу. Під егідою Комітету з просування експорту і туризму Перу і Національного інституту щодо захисту конкуренції та охорони інтелектуальної власності діє загальнодержавна мережа ТІЦів. Безкоштовні центри надають туристичну інформацію і допомогу для внутрішніх та іноземних туристів. Інформація включає в себе пам'ятки і рекомендовані маршрути.

В Австралії більшість Центрів Відвідувачів управляються місцевими органами влади або органами штату. А в деяких випадках – асоціацією операторів туризму від імені уряду. Ці Інформаційні Центри (часто скорочується як VICs) надають інформацію про місцевість, надають такі послуги, як підбір житла та замовлення турів (автомобільних, літакових, автобусних, залізничних). Вони, як правило, є першою ланкою у знайомстві відвідувача з містом або областю.

У Великобританії діє загальнонаціональна мережа туристичних інформаційних центрів, якими управляє Британський туристичний департамент (British Tourist Authority). Іншими Туристичними Центрами керують місцеві влади або приватні організації у співпраці з Туристичним департаментом.

В Уельсі діяльність ТІЦ координується організацією «VisitWales», що підтримується місцевим Парламентом (національною асамблеєю). А в Шотландії уряд підтримує VisitScotland, офіційну туристську організацію Шотландії, яка також управляє Туристичними Інформаційними Центрами по всій Шотландії.

Створенням і діяльністю туристичних інформаційних центрів у Німеччині займається Національний комітет Німеччини з туризму, який проводить маркетингові заходи у всіх сферах туризму на замовлення уряду Німеччини. В Естонії, наприклад, офіційні центри туристичної інформації для туристів діють у всіх великих містах і адміністративних центрах [4, с. 185-187].

В Україні становлення системи туристичних інформаційних центрів тільки починається, але деякі історичні передумови для її розвитку вже є. Попередні спроби створення ТІЦів в Україні базувалися в основному на використанні фінансової допомоги міжнародних організацій, проте вони не створили саму модель їх сталого функціонування на основі міжнародного досвіду, в тому числі, з урахуванням розвитку сучасних інформаційних технологій. Головним недоліком таких проєктів була відсутність ефективної співпраці на місцях усіх сторін, зацікавлених у спільному розвитку та

використанні місцевих туристичних ресурсів. На сучасному етапі вже виникла певна необхідність у формуванні партнерських відносин державних та приватних структур, головним завданням яких є розвиток внутрішнього туристичного ринку. Прикладом таких відносин є проведення збору та систематизації даних про туристичні ресурси, в сучасному розумінні – сприяння у просуванні туристичних послуг.

На сьогодні в Україні, навіть у найбільш розвинутих туристичних районах, туристично-інформаційних центрів недостатньо. Як відзначають фахівці туристичної сфери «в кожному привабливому місті України повинні бути як мінімум два туристичні пункти: один – на вокзалі, а інший – у центрі» [5, с. 94].

Тим не менш, в 2010-2011 роках спостерігається значне зростання кількості ТПЦів. Наприклад, за повідомленнями Міністерства курортів і туризму Автономної Республіки Крим у 2010 р. діяло 6 ТПЦів, а влітку 2011 р. – їх нараховувалось вже 12 у 8 курортних районах півострова. У 2010 році в Києві активно діяли 3 інформаційних центри, а до 2012 згідно із заявою мерії міста і прийнятої міською радою програми буде створено понад 20 туристично-інформаційних центрів та пунктів.

Також позитивно вплинути на ситуацію повинна підготовка до проведення в Україні фінальної частини Євро-2012. Згідно з «Державною цільовою програмою підготовки та проведення в Україні

фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу» [3], передбачається створення та забезпечення діяльності додаткових туристичних інформаційних пунктів, а саме у містах: Києві – 10 пунктів, Донецьку – 3, Львові – 14, Харкові – 11.

Тим не менш, на державному рівні відсутня система регулювання туристично-інформаційних центрів, не має програм розвитку, ні стандартів діяльності мережі туристичних інформаційних центрів, що змушує їх засновників діяти «намання» та керуватися розрізненими нормами загального законодавства. В результаті, в роботі туристичних інформаційних центрів виникає безліч юридичних питань та розбіжностей.

Висновки. Туристичні інформаційні центри в Україні досить молоді організації, але тим не менш вони вже вирішують чимало завдань: по-перше, вони покликані створювати сприятливе інформаційне поле, як для українських туристів, так і для іноземних мандрівників, по-друге, вони надають послуги бронювання, в їх компетенцію входить також допомога в замовленні послуг екскурсіводів і гідів. За необхідності в ТПЦ туристу нададуть транспортні послуги, а також проконсультують по тим туристичним напрямкам, які цікаві туристу. Тому ефективне використання туристичних інформаційних центрів є перспективним сучасним елементом туристичної індустрії, який сприяє значному зростанню потоку туристів і екскурсантів в Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Створення і діяльність туристичних інформаційних центрів в Україні : [практичний посібник]. – К., 2006. – 176 с.
2. Модельный Закон «О туристической деятельности», утвержден Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ № 27-15 от 16 ноября 2006 года.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу» від 14 квітня 2010 р. № 357.
4. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності / Т. Г. Сокол. – К. : Грамота, 2004. – 327 с.
5. Чичкалюк Т. О. Проблеми розвитку туризму як соціально спрямованої складової національної економіки / Т. О. Чичкалюк // Наукові праці. Соціологія. Т. 156. – Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – С. 92–95.

Рецензенти: **Письмаченко Л. М.** – д. держ. упр., доц.;

Кальниш Ю. Г. – д. держ. упр., ст. наук. співробітник.

© Волчецький Р. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 12.07.2012 р.

ВОЛЧЕЦЬКИЙ Руслан Володимирович – завідувачий сектором з питань туризму і курортів Миколаївської обласної державної адміністрації.

Коло наукових інтересів: державне регулювання сфери туризму та рекреацій на регіональному рівні.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АНПЛОГОВА Жанна Дмитрівна – кандидат економічних наук, докторант, Академія муніципального управління (м. Київ).

Коло наукових інтересів: проблеми розвитку промисловості, державне регулювання економіки.

БИРКОВИЧ Тетяна Іванівна – кандидат юридичних наук, докторант, Чорноморський державний університет імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: зовнішня енергетична стратегія України.

БОЛЮБАШ Надія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, в. о. доцента кафедри державної служби Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: професійна компетентність державних службовців

БОРЕЦЬКА Наталія Олександрівна – здобувач, Академія муніципального управління.

Коло наукових інтересів: державне регулювання вищої освіти.

БОРИСЕНКО Ольга Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Національна академія державного управління при Президентові України, кафедра управління національним господарством.

Коло наукових інтересів: наукові інтереси стосуються питань формування зовнішньоекономічної політики України, удосконалення механізмів державного регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності, розвитку європейської інтеграції, проблем митної політики та митної справи.

ВЕЛИЧКО Людмила Анатоліївна – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).

Коло наукових інтересів: реформування системи соціального захисту в Україні.

ВИШИВАНЮК Михайло Васильович – кандидат економічних наук, Голова Івано-Франківської обласної державної адміністрації.

Коло наукових інтересів: державне управління, конкурентоспроможність, регіональна політика, соціально-економічна система.

ВОЛЧЕЦЬКИЙ Руслан Володимирович – завідувачий сектором з питань туризму і курортів Миколаївської обласної державної адміністрації.

Коло наукових інтересів: державне регулювання сфери туризму та рекреацій на регіональному рівні.

ГЕРАСИМЕНКО Іван Сергійович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).

Коло наукових інтересів: державна інвестиційна політика.

ГРАБЕЛЬНИКОВ Володимир Анатолійович – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри організації служби та дізнання підрозділів ДАІ Донецького юридичного інституту МВС України.

Коло наукових інтересів: регулювання автотранспортної діяльності.

ГРОМАДСЬКА Наталія Анатоліївна – кандидат політичних наук, доцент кафедри державної служби Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: соціальна політика в Україні.

ДВИГУН Станіслав Михайлович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).

Коло наукових інтересів: регулювання зовнішньоекономічної політики України, діяльність України в СОТ.

ДОБРУНОВ Сергій Сергійович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).

Коло наукових інтересів: інноваційно-промислова політика України.

ЄВТУШЕНКО Олександр Никифорович – доктор політичних наук, професор кафедри державної служби Інституту державного управління Чорноморського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: територіальна громада, територіальні інститути державної влади і місцевого самоврядування в Україні.

ЗУБРИЦЬКА Наталія Борисівна – здобувач, Академія муніципального управління, (м. Київ).

Коло наукових інтересів: державне регулювання банківської системи України.

КАТЕРНЯК Ігор Богданович – кандидат фізико-математичних наук, директор ГО «Українська система дистанційного навчання».

Коло наукових інтересів: е-навчання в Україні.

КЛИМЕНКО Андрій Валерійович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).

Коло наукових інтересів: державне регулювання у сфері житлового будівництва в Україні.

КЛЮЦЕВСЬКИЙ Володимир Іванович – начальник відділу контролю апарату Херсонської обласної державної адміністрації, магістр державного управління, аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету.

Коло наукових інтересів: впровадження електронного документообігу в діяльність органів державної влади.

ЛИТВИН Юрій Олексійович – кандидат економічних наук, докторант, Дніпропетровський державний аграрний університет.

Коло наукових інтересів: державне регулювання агропродовольчого ринку в Україні.

ЛОПУШИНСЬКИЙ Іван Петрович – професор кафедри державного управління, педагогіки та психології Херсонського національного технічного університету, доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України.

Коло наукових інтересів: національні меншини, екстериторіальна самоорганізація та самоврядування громадян, національно-культурна автономія.

МАЛКОВ Сергій Валерійович – кандидат юридичних наук, голова Державного фонду сприяння місцевому самоврядуванню в Україні.

Коло наукових інтересів: проблеми розвитку місцевого самоврядування в Україні.

МАМАТОВА Тетяна Валеріївна – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри менеджменту та управління проектами ДРІДУ НАДУ.

Коло наукових інтересів: впровадження е-врядування в Україні.

НЕСТЕРОВ Дмитро Юрійович – заступник начальника головного управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області, аспірант Дніпропетровського університету економіки та права.

Коло наукових інтересів: пенсійне страхування в Україні.

НИКОЛАЄВ Олександр Анатолійович – кандидат юридичних наук, ст. викладач кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України.

Коло наукових інтересів: державна політика в галузі фізкультури та спорту.

ПАРАМОНОВ Євген Юрійович – ст. викладач кафедри соціальної роботи, педагогіки і психології, Чорноморський державний університет імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: державне регулювання захисту прав дітей в Україні.

ТЕРТИШНА Олена Анатоліївна – кандидат наук з державного управління, перший заступник голови Державного фонду сприяння місцевому самоврядуванню в Україні.

Коло наукових інтересів: е-врядування в органах місцевого самоврядування.

СІРИЙ Юрій Миколайович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).

Коло наукових інтересів: регулювання державного здійснення корпоративних послуг.

СИЧЕНКО Оксана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу Дніпропетровського державного аграрного університету, відмінник освіти України (м. Дніпропетровськ).

Коло наукових інтересів: корпоративна соціальна відповідальність, соціальна звітність, державне регулювання соціальної сфери, процеси глобалізації і диференціації.

ХОЛОДНЮК Зеновій Васильович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).

Коло наукових інтересів: соціально-економічна політика держави в управлінні регіонами.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ

Науково-методичний журнал

Серія «Державне управління»

Випуск 182

Том 194

Технічний редактор, комп'ютерна верстка *М. Шевчук*.
Друк *О. Полівцова*. Фальцювальні-палітурні роботи *Ю. Шаповалова*.

Підп. до друку 25.10.2012 р.
Формат 60х84^{1/8}. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 15,34. Обл.-вид. арк. 13,54.
Тираж 300 пр. Зам. № 4002.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: vrector@chdu.edu.ua.
Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009 р.